

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

TIZENNEGYEDIK ÉVFOLYAM

MÁSODIK FÜZET

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1904

TARTALOM.

	Lap
Radvánszky János versei. (Első közlemény.) <i>B. Radvánszky Béla</i>	129
A deákos iskola. (Második és befejező közlemény.) <i>Császár Elemér</i>	147
Adatok Kemény Zsigmond »Zord idő« cz. regényének forrásaihoz. (Második közlemény.) <i>Loósz István</i>	164
Mikes fordításairól. <i>Décsi Lajos</i>	177

Adattár :

Ifj. Péczeli József levelezése íróbarátaival. (Második közl.) <i>Balkányi Kálmán</i> ...	192
Radványi verseskönyvek. (Negyedik közlemény.) <i>Baros Gyula</i>	208
Kazinczy »Széphalom és házi dolgai« cz. kézírata. <i>Dékányi Kálmán</i>	223
Arany János levelei Abonyi Lajoshoz. <i>Dr. Esztegar László</i>	231
Kazinczy két levele Szerdahelyi Lászlóhoz. <i>Thurzó Ferencz</i>	233
Alvinczy Péter életéhez. (Második közlemény.) <i>Kemény Lajos</i>	234
Palinodia (= megismételt ének) a palinodiáról. <i>Szeremley Barna</i> és <i>Décsi L.</i>	246

Könyvismertetés.

Antoine Albalat : La formation du Style par l'assimilation des auteurs. <i>Téri József</i>	252
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	254

—o—

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása : *Halas.*

RADVÁNSZKY JÁNOS VERSEI.

1666—1738.

(Első közlemény.)

Ha régi magyar irodalmunk bibliographiáját figyelemmel forgatjuk, azonnal szemünkbe tűnik költészetünk szegénysége és a lyrai versek hiánya.

Irodalomtörténetünknek azon tanítása, hogy a kor nem kedvezett a szerelmes versek nyomtatásának, teljesen elfogadható, a mennyiben a XVI. és részben a XVII. században is a hitvitázó iratok uralkodnak, a költészetben pedig az istenes és részben a vitézi énekek nyomják el lyránkat.

De ennek megfigyelésénél nem szabad szem elől téveszteni az egyház tilalmát sem. Az egyházi atyák folyton kárhoztatták a világi énekekben való gyönyörködést. Több-kevesebb erővel és sikerrel szószékről és könyveikben szálltak síkra ellene.

Szent Gellért egyízben még jóakaratólag mosolyog a malmot hajtó szolgáló leánynak bizonyára nem zsoltárokat hangoztató éneke felett és elismeri, hogy művészet nélkül nem lehetne eltűnni a fáradalmakat,¹ de Deliberatiójában már elítéli a sípnek, fuvolának, citharának, egy szóval mindenféle hangszernek hallgatását.² A zsenati végzések szintén következetesen elítélik a világi énekeket. E tekintetben még reformatoraink sem engedékenyebbek, sőt némelyik talán még szigorúbb álláspontra helyezkedik.

Érdekes a többek között, hogy Bornemisza Péter, ki minden valószínűség szerint, mint Balassa János prédikátora, egyúttal nevelője volt Balassa Bálintnak, kiről mint íróról és egyházi költőről feltehető, hogy növendékét a költői és írói munkásságra buzdította,³

¹ Endlicher : *Rer. Hung. Mon. Arpadiana*. Sangalli 1849. 224. l.

² Batthyany J. : *Sancti Gerardi scripta et acta*. Albo-Carolinae 1790. 7. l.

³ Szilády Á. : *Balassa B. költeményei*. Budapest, 1879. 120. l.

alig hogy növendéke szárnyra kelt, felemeli tiltó szavát a fajtalan beszédek, hamis és eretnek tanítás, trágár és penészes csúfságok, álnokul költött fabulák, poeták óriásiról, egyéb hitságok, valamint a *virág és szerelem énekek*, lant, síp, dob, trombita hangjainak hallgatása ellen. Inti híveit, hogy mindezek ellen fővénnyel és tövissel kerteljék be füleiket.¹

Az egyház tilalma azonban hiábavaló volt. Valamint hogy Balassa sem hallgatott egykori tanítójának intésére, úgy az előtte és utána élt költők sem sokat adtak az egyház ilyen kifakadásaira. Írták azért a szerelmes verseket, a virágénekeket, de csak maguk számára. Még oly istenfélő jámbor ember, mint Rimay János, sem képez kivételt; ő is írt szerelmes verseket, sőt ezek között néhány sikamlósabbat is.

Hogy költőink ezen szerzeményeiket könyvnyomtatóra még sem bízták, nézetem szerint oka csak az lehetett, hogy a költők maguk tartották illetlennek szerelmes verseik kinyomatását, nem akarva ez által minden olvasó előtt kitérni érzelmeiket. A nyomdász kiadók ugyanis nem tartottak attól, hogy nem leend könyvecskéjüknek kelendősege, mert ha a tanult emberek szívesen forgatták a széltében elterjedt Ovidius, Catullus, Tibullus és Propertius, valamint Marullus, Angerianus, Ovidius és Secundus által írott szerelmes ömlengéseket, magyarul írott hasontárgyú versekben még többen gyönyörködtek volna.

Ezen föltevésemet az is látszik bizonyítani, hogy némely költő, mintha öregebb korában megbánta volna szerelmes versek szerzését, megsemmisítette azokat.

¹ 578^a »Az hallasrol . . .

De iay, mi vta hazugfagot fuga amà ravaľz kigyo es Sarkany, az mi első fűleinc fűleibe, es annac helt adanac, az vta inár czac mind hazugsagnac halgatafara, es hitsagos mulatsagra vagyodnak mindennec fűlei, Tiz- || 578^b tatalan es faytalan befzednec halgatafara, hazug es álnok tanaczra hamis es eretnec tanyitafra, ragalmazoc, gyalazoc, fondorloc fugarlaľira, tragar es penifzes czuffagra, baba befzedre, alnokul költöt fabulakra, kiraly fia kis Mikloľrol, Poetac Orialfrol, Apolloniufrol, es egyeb hitsagrol, virag es szerelem enekec halgatafara, Lant, Síp, Dob, Trombita ľzobeli hayia huyiara, es temeny ezer czaczogafokra.

Mind ezec ellen foc keppen intetűnc hogy fővénnyel es töviffel be kertellyűc fűleinket es álnoc nyelvekneć ľzolaľira ne figyelmezzűnk, Mert az io erkűlcűzűc elvesztűc az gonofz befzedec, Es az ki ľftentűl vagon, ľften igeiet halgattya, Az ki őrdűgtűl, őrdűget . . .«

Bornemisza Péter. Negyedic Resze Az Evangeliumokbol es az Epistolakbol valo Tanvsagoknak. Sempten 1578. 578a es b l.

Balassa Bálint azt írja:

Ti pedig szerzettem átkozott sok versek,
Búnál kik egyebet nékem nem nyertetek,
Tűzben mind fejenként égjete, vesszete,
Mert haszontalanok, jót nem érdemletek.¹

Balassa virágénekei azonban szerencsére hamvaikból fel-
támadtak és így ma is gyönyörködhetünk azokban.

Ezeket a virágénekeket tűzrevalóknak a költő kortársa
Rimay János sem tartotta, sőt érdemesnek ítélte azoknak nyom-
tatás útján való közkinccsivé tételét, több oknál fogva.

»Először is Balassa Bálintunkat az maga magyar nyelvén írt
szép írásiból akarja az magyarokkal ösmertetni, másodsor hogy
szűbeli fájdalommal szánakozik ez énekeknek mód nélkül való
marczongatásain és vékony sűgár ágainak természetiből való
tekergetésével hozott fonnyadásin, midőn ki ki az ő maga elméje
csonkaságához, tompaságához csonkítaná és tompítaná hajlásokat,
az egész magyar nyelv ékessége tükörinek fertéztetésével.«

Hogy a kéziratokban elterjedt verseit mennyire elrontják a
másolók, azt maga Balassa is panaszkolta egy Rimayhoz írott
levelében ilyformán: »Nevetem azokat s búsulás nélkül sem szen-
vedhetem, a kik akármi írásimot is elméjeknek csontos pórázára
kötvén, sok igéknek változtatásával (obruálván sensusit is) veszte-
getik, festetik és ízetlenítik és az mellett engem való rágalmazá-
sokkal, nyelveknek hegyeit is fenik.«

A mint tehát Balassa saját maga is »bánta éltiben írás ter-
mészetinek pazarlását s tövel hegygyel vizájára való forgatását«,
ennélfogva Rimay »a magyar nyelv ékessége példájának — — terje-
déséért és erősödéséért, mesterének verseit megszabadította az így
»reájok ragadott bojtortványoktól és színekhez nem illendő halo-
ványoktól, hogy így természetjek szerint való ábrázatjokban« a
tökéletes magyarsághoz ajánló formát és példát is vehessenek köve-
ésükre belőlük.

Ha pedig valaki kifogásolná, hogy a szerelmes verseket is
kinyomtatja, azoknak a következőt mondja Rimay: »Ha ki az
szerelem argumentomában való énekének munkáját nem javalja
pengig, sőt kárhoztatná, inkábbban kárhoztassa az egyéb minden
nemzetségek nyelvén írt hasonló munkákat is — —. Az deáki

¹ Szilády Á.: Balassa B. költeményei. Budapest, 1879. IV. 1.

nyelvnek kincses tárháza is felette megüresülne, bizony meghalványodnék igen ábrázatjának a képe is, ha az ábrázatját igen ékesítő egyéb színe közül ezt az tekintetű felette szépítő miniumját letörtenők róla s elszakasztanók mellőle«.

A továbbiakban azután megköszöni Balassa Bálintnak azon fáradozását, hogy a mi »fogyatkozott magyar nyelvünket, mely ez előtt nem érkezhett a Parnassus hegyére«, olyan értelemre emelte, hogy most a Helicon erdejének kies árnyékában éneklő Musákkal is tudhat már beszélgetni.¹

Ime kortársa, az istenes énekek avatott és kedvelt költője, így ítéli meg és ilyen magasra helyezi mesterének virágénekeit, szerelmes verseit. De a tanítvány nemcsak gyönyörködött ezen versekben, de mint már említettem, ő maga sem tartotta vallásos érzelmeibe ütközőnek a szerelmes versek költését, de ő is csak fiókja számára írta azokat, valamennyit talán csak Madách Gáspár és Ráday András ismerhette.

Hiába sürgette Ráday András, hogy legalább a Madách Gáspárnál volt 37 éneket »minden argumentomival — — — jó corrigálással ha Kegyelmednek tetszenék, egy csomóban ki kellene nyomtattnunk az Kegyelmed emlékezetire, s méltó és érdemesek is arra — — — bár magamra bízná Kegyelmed az véghez vitelét. Kgd akaratját adja tudtomra, és melyik könyvnyomtató bötüit javallaná inkább.«²

Valószínű, hogy virágénekeiről ebben a kiadásban szó sem esett volna, de a többinek kinyomatásából sem lett semmi a költő életében. Megmaradt szerelmes verseit pedig a levéltárak pora fedte egész mostanáig.³ Némi reményünk tehát lehet még arra, hogy a XVII. század költői irodalmát teljesebbé tehetjük. Fel is kell ám kutatnunk a még feltalálhatókat.

Egy ilyen alig ismert lyrikust óhajtok ezúttal ősapám Radvánszky János szeméjében bemutatni.

Életének folyása elég érdekes, eseményekben gazdag; jó és balsorsból egyaránt kivette a részét. Már kora ifjúságában üldözve, bebörtönözve, azután nótázva, később hontalanul bolyongva, vésszel, viharral szembeszálló férfivá edződött.

Szepes vármegyében a batizfalusi kastélyban született 1666

¹ B. Radvánszky Béla: Rimay János Munkái. Budapest, 1904. 252—255. l.

² Ipolyi A.: Rimay J. Államiratai. 321. l.

³ B. Radvánszky Béla: Rimay János Munkái. Budapest, 1904.

december havában, atyja Radvánszky György, anyja Máriássy Johanna Kata vala. Már mint hatéves gyermek haszonnal kezdett tanulni a szülei háznál, azonban alig hogy ezt megkezdte, bekövetkezett a persecutio, 1674 febr. 19-én Szelepcsényi György primás R. Györgyöt összeesküvés vádja miatt a pozsonyi rendkívüli törvényszék elé idézi, személyes megjelenésre kötelezve őt.¹

A protestáns iskolák és templomok a felvidéken elfoglaltatván (1673—75), nem volt mód benne, hogy saját vallásán lévő iskolába járhasson, így atyja kénytelen volt fiát hol egy, hol más tanítóval, habár csekélyebb előmenetellel, otthon taníttatni.

A besztercebányai jezsuiták azonban ezt semmiképen el nem szenvedhették, hanem addig fondorkodtak, belevonván az ügybe Szelepcsényi György esztergomi érseket is,² hogy az atya kénytelen volt fiához egy pápista praeceptort fogadni, ki nem sokkal többet tudván növendékénél, harmadfél esztendeig vesztegette tanítványa idejét.³

Ezután a kuruczok járása, kik 1678-ban francziákkal együtt a bányavárosokra jöttek, olyan zavart és háborúságot támasztott, hogy a tanulást egészen abba kellett hagynia. Ez az állapot, mint önéletrajztöredékében megjegyzi, igen tetszett gyermekségének.

Lehet, hogy a hadak járása miatt került 1679 augusztus havában Gács várába, ott azután kellő nyugalommal fekuhdhetett neki a tanulásnak, mellette lévő praeceptora segítségével. Atyja hozzáintézett leveleiben⁴ folyton serkenti, jó magaviseletre, jó tanulásra.

Úgy látszik a jó tanácsokat megfogadta és csakugyan jól tanult, sőt az előbbi kényszerhelyzetből eredő mulasztásokat itt és később is, házi nevelője segítségével ugyancsak kipótolta, mert midőn az eperjesi főiskolába kerül, már mint majdnem kész ifjú áll előttünk.

A közállapotok akkor sem voltak még valami kedvezők. Midőn 1682 novemberében megindul, hogy a főiskolába menjen, útközben írja atyjának: »Az én lakásom, mostani felzendült időkbelen, hol Lietava várában, hol kúsziklák között, hol erdőkben volt; de már hála Istennek Szulyón vagyon, eleget tengődtem (stb.).

¹ B. Radvánszky család levéltára III. oszt. III. cs. 114. sz.

² III. oszt. III. cs. 115. és 155. sz.

³ III. oszt. XLV. cs. 2. sz.

⁴ III. oszt. XXVI. cs. 9—13. számok alatt.

Lietaván mikor laktam, németek valamikor rossz hér jött, bástyákra űztek bennünket, arra nézve puskát is köllett vönnem.«¹

Praeceptorát Trencsén városa itt hívta el mellőle. Nevelőjére ekkor már nagy szüksége nem volt, úgy is Eperjesre készült² ünnep után. A karácsony ünnepét otthon Radványban töltve, 1683 január 11-én megindult Kassa felé Eperjesre, atyja gyönyörű ajánló levelével,³ hol 20-án az igazgató Ladivér Illés a főiskolába becom-mendálta. Két napra reá az igazgató már azt írja atyjának, hogy nem adhatnak eléggé hálát, hogy egyetlen fiát collegiumukra bizta és ezzel másoknak is példát adott és növelte iskolájuk hírét. Saját maga részéről is köszöni a bizodalmat, hogy családjának egyetlen reményét és jövő oszlopát az ő gondjaira bizta és ezt azzal óhajtja meghálálni, hogy ha annak idejében gyarapodva, tökéletesedve tudományokkal, jámborsággal és egyháza iránt való szeretettel, ismét családja körébe bocsáthatja fiát.⁴

A főiskolán szorgalmasan folyt a tanulás, de a mellett moz-galmas élet is fejlődött. Híre futott, hogy a fejedelem Eperjesre érkezik. Az iskolában is készültek fogadására egy Ladivér igaz-gató által irott iskolai dráma előadásával. 1683 február 16-án azt írja erről R. János atyjának: »Kegyelmes urunkat minden órában várjuk, in praesentia ejusdem celsitudinis actusonk lészen, az kit director urunk componálta, úgy disponálta ő kgme, hogy mind-nyáján kik nemesek vagyunk, oda mennink udvarhoz és úgy invi-tálnánk actiónkra, de csak hárman fogunk peroralni ő nga előtt, úgy mint Keczer András uram fia, én, s még Sztáray uram fia; az úrfihoz (t. i. ifj. Rákóczi Ferenczhez) penig más rendbeliek mennek.«⁵

Az előadásnak február 17-én vagy 18-án kellett lenni, mert a fejedelem akkor időzött Eperjesen.⁶

Az ilyenféle iskolai előadások egymást érték ezután a Thököly bőkezű gondoskodása által új életre keltett, virágzó iskolában.

Nemcsak a director, Ladivér, hanem Schwarcz János, a col-

¹ III. oszt. III. cs. 85. sz.

² III. oszt. III. cs. 115. és 117. sz.

³ Ladivér Illéshez. III. oszt. III. cs. 165. sz.

⁴ III. oszt. II. cs. 119. sz.

⁵ III. oszt. III. cs. 86. sz.

⁶ R. János Naplójegyzetei: Febr. 17. Kegyelmes Fejedelem beérkezett. — Febr. 19. Fejedelem kiment.

legium másik jeles tanára is írt színdarabokat, melyeket nagy közönség jelenlétében a tanuló ifjúság adott elő. A polgárság érdeklődését mutatja az, hogy Dubovszky Márton tanárnak, a ki az előadások körül buzgólkodott, rendkívüli városi jutalmat szavaztak meg.¹

Tanuló korából még egy szerepléséről van tudomásunk: ő mondott emlékverset 1685 április havában az igen tekintélyes és gazdag eperjesi senator Zimmermann Zsigmond korán elhunyt fia, János sírjánál.

Mindezek azonban a növendékeket nem zavarták meg tanulásukban. Ladivér azt írja 1683 június 13-án Radvánszky Györgynek, fiára vonatkozólag:

»A gyermekek igen jók és igen roszak lehetnek, a szerint, a mint a nevelés és Isten akaratja alakítja; nincs is kétségesebb munka, mint a lélek dajkálása. Mégis (igaz dologról teszek bizonyosságot) uraságod fia szorgalmas, serény, intéseimnek engedelmeskedő volt, és ezért bizonyos reményem van, hogy uraságod reménye teljesül és fia majd, a mikor az iskola homályából a fényes közélet terére lép, a haza ügyét elő fogja mozdítani.«²

E nagy reményre jogosító szavak nem lehettek csupán hízeltők, mert Radvánszky János későbbi szereplése igazolta a Ladivér jóvendölését.

Thököly Imre fejedelem 1684 aug. havában újra Eperjesen töltött udvarával néhány napot, de a hó végén ismét táborba szállott.

Radvánszky Jánosban úgy látszik már ekkor ébredezett a vágy a kuruczokhoz csatlakozni. Alig hogy a következő hónap vége felé a főiskolában az exament letette, lovat szerez és a fejedelem után megy. Október 4-én már fejedelme kíséretében van Kassán, az év vége felé ugyan még visszatér Eperjesre. De a következő 1685. év május elején anyjától, Szirmay András által egy felszerszámozott paripát kap, ahhoz vesz még egyet, nyergestől, puskástól és egyéb szerszámával együtt 58 forintért. Az alig tizennyolczéves ifjú így felkészülve a fejedelem táborához csatlakozik.³

Tábori élete azonban nem sok ideig tartott, a közbejött események nagyon rövidre szabták azt.

Ezután többnyire atyja mellett és birtokai körül találjuk őt egész 1687 február 27-éig. Ezen a napon reggel 7 órakor Radvány-

¹ Hörk József: Az eperjesi ev. ker. collegium története. Kassa, 1896. 46. l.

² III. oszt. II. cs. 123. sz.

³ Naplójegyzetei.

ban elfogják az egész családot Caraffa katonái. Délután a kamara mindent elfoglalt és lepecsételt. Másnap elhurczolták őket Eperjes felé, hová egy hét alatt érkeztek meg.

A vértörvényszék az atyát Györgyöt azonnal börtönre vetette. Néhány nap múlva börtönbe került a fiú János is és valamennyi cselédjük, de ezek rövid idő alatt kiszabadultak. Április 11-én újra börtönbe jut János és összes cselédei, valamint Szepes vármegyében lévő birtokaik tisztartója Berk Mátyás is, de másnap kiszabadúlnak. Radvánszky György ellenben kínpadra vonatik és ennek következtében április 19-én kileheli lelkét, családjának kimondhatatlan fájdalomra.

Keserves szívvel hagyta el néhány nap múlva e szomorú várost János, a fiú. Hazatérne, ha volna otthona, de a radványi várkastélyban már a kamara tanyáz, elfoglalta minden birtokukat, még a Besztercebánya városában lévő anyai jogú házuknál való kincsekre is rátette a kezét.¹

Ily állapotban a megkeseredett atyafiaknál vonta meg magát néhány napra, mely idő alatt összeszedve minden tettejét és az igazságtalanságot bizonyító írásokat, naplójegyzetei szerint: szegénységben megindul Bécsbe.

Ezen útjával veszi kezdetét azon, Bécsbe, Pozsonyba, a nádor, országbiró, érsek és püspökök, valamint az ország majd minden befolyásosabb emberéhez való folytonos járkálással összekötött tízéves küzdelme, melyet lefoglalt birtokainak visszaadásáért folytatott. Közbe még arra a lépésre is kénytelen volt rászánni magát (1692), hogy Caraffához menjen audientiára. Képzeltük minő érzelmek között tette meg ezen lépést.

Kitartása, fáradhatatlan szorgalma által a végén mégis sikerült 1697-ben visszakapnia atyai birtokait, de akkor is csak úgy, hogy saját törvényes örökségéért 30.758 magyar forint lefizetésére kötelezte a kamara, ennek egy részét azonban később mégis sikerült lealkudni.²

Igy is nagy volt a lefizetendő összeg, kivált, ha tekintetbe vesszük, hogy a lefoglalás miatt és az időközi jövedelmekben több mint 100 ezer forint kárt szenvedett.³

¹ Naplójegyzetek.

² III. oszt. XLI. cs.

³ A mint ezt 1706 febr. 16-án gr. Bercsényi Miklóshoz írott levelében rja. III. oszt. XXXVI. cs. 10. sz.

A lefolyt küzdelmes tíz év alatt állandó lakása Besztercebányán volt az anyja házában. Innét kezelte ez utóbbinak megmaradt birtokait, melyek között a hontvármegyei Almáson szeretett leginkább tartózkodni.

Ha ezen időszakban nem kellett úton lennie, élénk részt vett a közügyekben, Hont és Zólyom vármegyék gyűlésein, ez utóbbi többször küldi megyei ügyekben Bécsbe is követségbe.

Szabad idejét olvasással, tanúlással tölti. A régi családi könyvtárban mai napig megmaradt könyvei azt bizonyítják, hogy a törvénytudományon és a latin történetírókon kívül a magyar történelemmel foglalkozott leginkább,¹ nem hanyagolva el a többi nemzetekét sem, jegyzetei pedig elárúlják, hogy Horatius gyakori forgatása mellett, saját költőink között a legjobbak, Balassa Bálint, Rimay János és Zrinyi Miklós voltak kedvencei.

Ilyen szellemi táplálékkal élve, 1692—93-ban egyszerre mint kész lyrai költő áll előttünk ő maga is.

Korunkra jutott szerelmes verseinek száma nem sok, pár ifjabbkori kísérletet, fogalmazatain elszórva lévő verses probatio calami-kat és néhány töredéket nem számítva, mindössze 11 darab, melyeket van szerencsém eredeti kéziratban is bemutatni.²

Mint említém, a költemények száma nem sok, de tekintve a kort, értékük számuknál nagyobb.

A versek nyelvezete erőteljes magyaros, rímei legalább is nem rosszak, kifejezései között vannak választékosak, költői képei szépek, itt-ott magasabb szárnyalásúak, ezt a »Responsio« című versének következő verszakával is bizonyíthatom:

Esküszem te néked a szűz Diannára,
Esküszem Venusra és az ő fiára,
Hatalmas Cupidonak sebes nyilára,
Hogy érted, szívemnek égben ér fájdalma.

Nálad nélkül szívem, mint világ nap nélkül:
Vagyok mint az züld fű, nyári harmat nélkül,
Gyászban borúlt szívem, sohajt szüntelenül,
Hervadok fenn állva, maradván egyedül.³

¹ Már 1685-ben értesíti Ladivért, hogy szabad idejét a történelemnek szenteli, a miért őt nagyon megdicséri és buzdítja. A historiai szempontból is szép levelet I. III. oszt. XX. cs. 5. sz.

² T. i. a M. Tud. Akadémiának 1904 január 4-én tartott ülésén.

³ Lásd a VI. sz. alatt.

vagy mint egy másikban:

Az szép piros hajnal tehet bizonytságot,
 Ki napkelet előtt sokszor talpon látott:
 Ó hányszor gázolám az sűrő harmatot,
 Mely ha egyben volna, tenne egy patakot.¹

a következők pedig:

Készebb vagyok, szívem, koporsóban szállni,
 Hogy sem nálad kívül ez világon lakni,
 Nálad kívül nincsen semmi én örömem,
 Veled vagyon szívem, én gyönyörűségem.²

* * *

Még ha az Párkák is fonalát éltemnek
 Elvágják irigyi érzékenységemnek,
 És midőn zárta lesz homályos szememnek,
 Neved végsű szava lesz bágyadt nyelvemnek.³

elárulják, hogy érzése mély, ékesítve a nemes szerelem zomán-
 czával.

Aesthetikai méltatása ugyan nem lehet feladatomban, ősapám
 iránt érzett kegyelet megtéveszthetné ítéletemet. Annyit azonban
 én is ki merek mondani, hogy ha érzik is ugyan versein Balassa
 és Zrinyi hatása, ez nem válik kárára és egészben véve a XVII.
 század java lyrikusai közé sorozhatjuk.

Úgy látszik szíve szólaltatja meg, 1693-ban az írja egy köl-
 temény végéhez:

Éneklé ezeket keserves kínjában
 Egy megbúsult ifjú, az Felső-Almásban
 Bú aratás tájban, kilenczvenharmadikban.⁴

Egy másik versében meg azt mondja:⁵

Szómat már elvégzem: ajánllak Istennek,
 De nevit ne kérdjed igaz szeretődnek,
 Fel van az már írva, tábláján szívednek,
 Hogy Boris, barátja János szerelminek.

¹ Lásd a IX. sz. alatt.

² Lásd az V. sz. alatt.

³ Lásd a XI. sz. alatt.

⁴ Lásd a X. sz. alatt.

⁵ Lásd a XIII. sz. alatt.

Hogy Borbála kisasszony ki volt, kiért akkor költőnk szíve kissé lángolt, nem tudjuk. Van azonban egy harmadik költeménye, melynek egész keletkezését és az abban érdekelt személyt is ismerhetjük.

Ez az »Inventio poetica« egy idyll-féle költemény,¹ melyben Venussal való találkozását és beszélgetését írja le Balassastrophákban.

Elmondja bevezeteskép néhány versszakban, hogy lángoló szívét enyhíteni, pihentetni elment egy napon Szanda hegyeibe vadászni. Ott egy csörgedező forrás mellett a szép zöld pázsiton elszenderedett, de alig hogy álomra húnnya szemét, az őt állandóan üldöző Venus ott is fellelte. Felébred, látja, hogy kínzó fia is mellette vagyon tegzesen, megretten szíve is, megnémul nyelve is. Az istennő kegyes és biztató szavaira azonban mégis vidámság tér rémült szívébe, aggodalma oszlani kezd és Venus szemrehányásaira, hogy elhagyta zászlaját és Dianához pártolt, bátran feleli, hogy ezt azért cselekedte, mert Venus nem adta meg ígért jutalmát. Az istennő félbeszakítja, hallgatást parancsol neki, ígéri, hogy ha követője lesz ismét, most megkapja jutalmát.

Im adok egy szűzet,
Kinél szebb nem lehet,

Kit az ő számára nevelt, csak kövesse fiát Cupidót, ki a választottnak

Hatalmas kis nyilával
Vet szikrát fészkiben,
Űt nyilat szívében
Szokott tudományával

Ily biztatással küldi Venus a költőt a Kriván-hegy tájára, hogy »szép kis nymphá«-ját ott fogja feltalálni. Ezt a jóságát meg akarva köszönni, az utolsó versszakban ezt írja:

Ez szép jelentésért
S gondviselésiért
Testetlen isten asszonyt
Imádni akarván,
Lábához borúlván,
Álom elére viszont
S eltűnik előttem;
De szívem nagy mélyen
Sebhezik, sok vért is ont.

¹ Lásd a XIV. sz. alatt.

Ezt a költeményt Radvánszky János 1694 márczius 9-én írta Besztercebányán. Naplójegyzeteiben ugyanazon év február havában a következő bejegyzéseket találok: »Febr. 3. Kubinyi Ádámmal együtt Szent-Iványra. Febr. 5. Az hatalmasan uralkodó Isten, nemzetes Szent-Iványi Anna-Mária kisasszonynak szerelmit belém plántálta kigyomlálhatlanúl«.

Az összefüggés teljesen világos, annál inkább, mert Szent-Ivány ott fekszik a Liptó vármegyei Kriván-hegy lábánál. Költőnk szíve nem sokáig vérzett, április 18-án feleségül vette választottját. Nem csalódott benne, Responsio című versében¹ kifejezett kívánsága:

Versedet édesem, vettem nagy kedvesen,
Szép ajánlásodat értettem szívesen:
Csak *Isten fottiglan tartson* téged ebben,
Mert az *állandóság legszebb szerelemben*.

teljesedett, boldogan éltek, szerették egymást utolsó lehelletig. Feleségéhez írott levelei, még házasságuk után harmincz évvel keltezettek is, meghatóan gyöngédek, az erőteljes nyelvezet és nyomatékos kifejezések mellett, a mik prózáját általában jellemzik, bizonyos költői hang és a családi boldogságnak tiszta érzése vonul végig rajtuk.

Házasságuk kezdetén boldogságukat csak két dolog zavarta meg. Az ifjú férj ugyanis nem vihette feleségét ősei várkastélyába, mert az még mindig a kamara kezén volt és ennélfogva kénytelen volt még akkor is Bécsbe, Pozsonyba futkosni, hogy előmozdítsa birtokügyeit. Végre azonban, mint már említettem, ezek is rendbe jöttek és 1697 január havában,² Beszterczéről, városi lakásukból beköltöztek az ősi otthonba, de a birtokba iktatás csak egy évre rá február 17-én történt meg, a mint ő maga írja »jó akaró uraimat finito labore, vígan tartván«.³

Ezzel tevékenységének egy másik korszaka vette kezdetét. Be kellett rendezkedni, az elhanyagolt birtokokat rendbeszedni és lassanként visszafizetni az adósságokat, ez pedig sok volt, mert a kamarának fizetendő összeget kölcsön kellett kérnie.

Ezen gondját meg kellett osztania a vármegyei ügyek terhével. A közügyeket, a vármegyei életet eddig sem hanyagolta ugyan el,

¹ Lásd a VI. sz. alatt.

² Naplójegyzeteiben.

³ Ugyanott.

de most még nagyobb mértékben vesz abban részt. Saját és vármegyéje ügyeiben most is jár-kél Bécsben, Pozsonyban, a folytonos munka csak gyarapítja erejét. Közügyekben kifejtett munkásságával úgy látszik meg voltak elégedve, megválasztják alispánnak Zólyom vármegyében.

II. Rákóczi Ferencnek 1703-ban megkezdett hadjárata az alispáni székben találja őt. Mint ilyen a vármegye és város nevében meghódol a Beszterczebánya falai előtt megjelent Rákóczi-hadaknak, melyek Lipcse várát megelőzőleg már feldúlták.

Radvánszky János ezen esemény után szívvel-lélekkel Rákóczihoz csatlakozik. Az alispánságot megtartva, Zólyom vármegye főkapitánya és fejedelmi tanács úr lesz. A seregben ezres kapitány (ezredes) rangot nyer. Bercsényi Miklós azonnal rábizza Zólyom várának blokadáját, 1703 december 15-én a várat feladják, a benne lévő híres vitéz, de beteg Bottyán János ezredes fegyveresen hazavonul egy időre, pedig a mezei generálisságra való fejedelmi decretum az ostrom parancsnokának zsebében volt.¹

Zólyom várának feladása után R. Jánosnak hamis árúlkodás és valami félreértés miatt némi kellemetlensége volt ugyan Bercsényivel, de a kellő felvilágosítás után a fővezér belátva az igazat, az ostrom vezetéséért megdicséri őt,² rövid idő alatt bizalmas barátságot köt vele, mely a hadjárat egész ideje alatt soha meg nem lazul.

A vár feladását követő dolgok el lévén rendezve, Bercsényi azt rendelte R. Jánosnak, hogy egész hadával jőjjön azonnal utána, miután azonban a fejedelem őt Murány várának körülvételére és ostromára rendelte, azt írja neki 1703 december 28-án, hogy a fejedelem dispositiójához tartsa magát.³

A murányi dispositio úgy látszik megváltozott, mert 1704 január közepén R. János már Csábrág várát vette körül egész hadával és a hónap végére meg is hódoltatta.⁴ Közbe azonban fekvő beteggé lett és így nem követhette a fővezér azon parancsát (1704 febr. 19.), hogy siessen hadaival ő utána Nyitra alá.⁵ A következő hónap elejétől pedig a fejedelem mellett találjuk őt Miskolczon,

¹ III. oszt. XXXVI. cs. 9. sz.

² III. oszt. VIII. cs. 11. sz.

³ III. oszt. VIII. cs. 12. sz.

⁴ Ugyanott 14. és 15. sz.

⁵ Ugyanott 16. sz.

később az Eger vize mellett lévő táborában.¹ A hónap vége előtt a vármegyei ügyek elintézése végett hazamegy, itt találta Bercsényinek azon levele, melynek utóiratában sajátkezűleg írja neki: »Lelkem édes Barátom siessetek, cum omni posse.«² Ment is sietve a fővezérhez.

Nemsokára a fejedelem hívatta ismét magához. A solti táborban találta június 6-án. A fejedelem azonnal Erdélybe küldte mint teljes hatalmú küldöttét azon megbizatással, hogy az ott lévő hadakat rendbe szedje, megmustrálja, kihágásait megbüntesse. Feladata volt ezenkívül a fiscalítások és főként az aranybányák körül elharapódzott rendetlenségek megszüntetése, azok jövedelmezőségének helyreállítása.³ Megbízatásában azonban, a főczél, a melyért kiküldetett, hogy az erdélyi fejedelemmé való választást előkészítse és biztosítsa, nincs megemlítve, de kitűnik ez a fejedelemhez intézett jelentéseiből.⁴ Tényleg a választó gyűlésen jelentékeny szerepe volt és Thieil császári hadi tanácsnok Savoyai Jenőhöz intézett jelentése szerint⁵ a nép, mikor a választást kihirdették, őt mint a fejedelem képviselőjét háromszor a levegőbe emelte a választás fölötti örömeiben és lelkesedésében.

Erdélyi küldetése máskülönben is sikerrel járt. Szigorúan járt el a fiscalítások és aranybányák dolgában, ez által temérdek ellenséget szerzett ott magának. A hadak mustráját is keményen foghatta. Erre mutat legalább gróf Pekry Lőrincz tábornok levele (1704 okt. 10.), melyben írja neki: »Kegyelmedre is bizony nagy kiáltás vagyon, hogy megmustrálta kegyelmed és a mint fülhegygyel értem, kétszáz katona el is ment hogy kgdet lessék«, tanácsolja, hogy könnyelműen útra ne keljen, mert bizony akkor el nem megyen.⁶

Az év októberének vége felé Kolozsvár városát capituláltatja, azután pár hónapig ott és onnét rendezi az összes ügyeket. A következő év (1705) tavaszán, bevégezvén erdélyi küldetését, visszatér Magyarországra, hogy itt mint az ország és az egyesült rendek kincstartója, a hadjárat költségeinek elővarázsolását eszközölje. Pénzügyi tehetsége meg is birkózott e nagy feladattal majdnem az

¹ Naplójegyzetek.

² III. oszt. VIII. cs. 18. sz.

³ III. oszt. XXV. cs.

⁴ III. oszt. XXXVI. cs.

⁵ Kelt Bécs, 1704. aug. 31. Bécsi hadi levéltár. Másolatát Károlyi Árpád úr leköttelező szíveségének köszönöm.

⁶ III. oszt. XXIII. cs. 58. sz.

egész idő alatt. Ezenkívül a fejedelem mellett való tartózkodásra, politikai és némely hadi dolgok végzésére is kellett időt találnia.

Ősz felé (1705 szept. 12.) beállván a szécsényi mezőn tartott országgyűlés, minden idejét ez vette igénybe, már csak azon oknál fogva is, mert az ott lévő nemesi és úri rend maga közül a gyűlés elnökéül választotta Radvánszky Jánost.¹

Bercsényi az év őszén is hívja magához Nagy-Szombatba, mert »nekem kiváltképen való beszédem volna kegyelmeddel, kérem gyűjjön ide kegyelmed«. ²

A statusok végzése szerint még ezen évben fel kellett állítani az *oeconomicae consiliumot*. Ennek szervezésével a fejedelem Bercsényit bízta meg, ki az alakulás idejét december 15-ére tűzi ki Besztercebányára, mint annak székhelyére, előbb azonban tanácskozni óhajt R. Jánossal.³

A fejedelem ezen közgazdasági tanács elnökéül a beteges b. Klobusiczky Ferenczet, vezető alelnökéül Radvánszky Jánost nevezte ki. Bercsényi ez utóbbi kinevezéssel nincs megelégedve, arra igyekszik rábeszélni ősapámat, hogy ez állást ne fogadja el, mert ez csekély hatáskör számára, hanem kérjen ezredet és generálisságot a fejedelemtől. Ő azonban kifejti válaszában, hogy mindent meggondolva, belenyugszik fejedelme akaratába.⁴

A következő 1706 kezdetén a Dunántúl lévő fiscalításokat kellett volna fejedelme kívánsága szerint rendbe szednie, ezen útja azonban betegsége miatt elmaradt. De jön helyette más munka a felső vármegyékben a hadak felültetése⁵ és a fejedelem szavai szerint: »Hazánk javára czélozó bizonyos dolgoknak kgtek előtt nevünkkel való repraesentálása — — és ezen nemzetséges igaz ügynek előmozdítása«, a következő 1707. évben pedig a többek között a bányavárosok rendezése, jövedelmeinek helyreállítása, fokozása.⁶

Hogy külügyi dolgokban is munkálkodott, arról Bercsényi Miklós leveléből értesülünk, ki Léváról (1707 nov. 5.) azt írja neki: »Reménylem — — mostani hadak közé való utamot szerencsésen véghez vivén, közelébb eshetek, szemben is leszek, kegyel-

¹ Thaly K.: Rákóczi-Tár. I. k. 424. l.

² 1705 nov. 9. III. oszt. VIII. cs. 23. sz.

³ III. oszt. VIII. cs. 25. sz.

⁴ III. oszt. VIII. cs. 29—35. sz. — XXV. cs. 46., 48., 49., 50. sz.

⁵ III. oszt. VIII. cs. 27. és 28. sz. — XXXVI. cs. 147. sz.

⁶ III. oszt. VIII. cs. 41. sz.

mednek azon alkalmatossággal külső országban való terhes munkáimnak folyamatjárul is kívánom participálni kegyelmedet.«¹

A hadak insurgálása serényen folyt, a fővezér dícséri is R. Jánosnak serény dexteritását,² mindez azonban csak rövid időre használt. A következő 1708. évben a szerencsétlen trencsényi ütközet szomorú kimenetele rombadőléssel fenyegette »az igaz nemzetséges« ügyet. Ez eseményről a fővezér augusztus 9-én tudósítja ősapámat, utasítást adva egyúttal a további teendőkről, a csata után elszéledt, eloszlott hadak összeszedéséről, egy hét múlva azonban már maga mellé hívja: »a haza szolgálatjának hasznosabb folytatására kgdnek — — mellém való jövetelét szükségesnek lenni ítélvén.«³ Október 10-én pedig azzal bízza meg, hogy ha Heister a bányavárosok felé fordúl, tegyen elegendő dispositiót azok megvédésére.⁴

Heistert azonban feltartóztatni már nem lehetett, hadai előzőnik a bányavárosokat, később a felsőbb részeket is. Az akkor már valószínűen meglehetősen üres kincstárral együtt a kincstartónak is menekülnie kell, Kézsmárkra, később Lócsére vonul családotól. A következő 1709. év nagy részében Eperjesen tartózkodnak és a többi vagyontalanságra jutott menekültek családtagjaival együtt a megyék és városok részéről hivatalos ellátásban részesülnek.⁵

Bercsényi szavai szerint a »hazánk ügye mellett keservesen bújdosó úri nemesi rendek« a következő 1710. évben is ily kényszer-ellátásra voltak szorúlva.⁶ A kincstár és a közigazdasági tanács még az év végéig úgy a hogy, működött.⁷

Gróf Bercsényi, a fővezér orosz segítséget keres, a czár meghatalmazottjával Dolgorouki herczeggel és hadainak főcommendantával Galitzin herczeggel Jaroslóban találkozik, onnét írja ősapámnak, 1710. decz. 28. kelt reményteljes levelében: »teljes reménységet írhatok kegyelmednek dolgaink szerencsés folyamatjárul és az felséges Czár udvarának nemzetünkhöz való jó indulatjárul, kiben egyedül csak az felséges Czár utolsó orderének érkezésétül várnak, melynek acceleratiojára nevezett méltóságos fejedelmek (t. i. hercegek) ugyan felséges czár parancsolatjából egész securi-

¹ III. oszt. VIII. cs. 42. sz.

² Ugyanott 43. sz.

³ Ugyanott 44. és 45. sz.

⁴ III. oszt. VIII. cs. 51. sz.

⁵ III. oszt. XLVIII. cs. C) csoport.

⁶ III. oszt. VIII. cs. 53. sz.

⁷ Ugyanott 54. sz.

tással postát rendeltek, hogy fel vett utamat annál sietőbben continuálhassam, teljes bizodalmat nyujthatok, rövid időn Isten irgalmásból fogják tapasztalni kívánt vigasztalásunkat«. ¹

A csár utolsó orderja azonban elmaradt, ősapám is Bercsényi után ment 1711. január elején Lengyelországba, az általa küldött protectionalis passussal, melynek segítségével ott akárhol is bátor-ságosan fog subsistalhatni. ²

Lengyelországba menekülve a jobb jövő reményében a szathmári békét ősapám nem fogadta el, később azonban, érezve, hogy semmi kilátás sincsen többé és a fejedelem sem képes annyi menekült hívét eltartani, a hazatérésről kezd gondolkozni. Fejedelme által a hűségeskü alól feloldva, ³ 1711. február második felében megindul Tergovistyéről, négy nap múlva Bártfán van, amnestiát kap. Pálffy János és Károlyi Sándor segítségével, birtokait is visszanyerve május végén visszatelepedhetik Radványba, őseinek annyiszor elvesztett otthonába. ⁴

Kurucz lelke ugyan háborog, apja gyalázatának megtorlatlanul maradása is nagyon bántja, de ha családjára, apró gyermekeire tekint, hálát ad Istenének, hogy »számkivetésemből megrongyolott házamhoz szállanom engedett«. ⁵

Az országos tevékenységről leszorítva, otthonának él, birtokait ismét újból kell berendeznie. Ezeknek jó karba helyezése után, pénzügyi tehetségét családja javára kezdi érvényesíteni és lassanként a birtokvásárlások terére lép.

Gyermekeinek boldogításán fáradozva másként is sok akadályokba ütközik. Idősebb fiát Györgyöt 1720-ban eljegyezte B. Petrőczy István volt kurucz tábornok és B. Révay Erzsébet egyetlen leányával Erzsébettel. A házasulandók negyedizben rokonok lévén, a dispensatio körül oly akadályok merültek fel, hogy a leggondosabb utánjárás és szakadatlan fáradozás mellett is az eljegyzés a következő évben felbomlott, ⁶ a család nagy keserüségére.

¹ III. oszt. VIII. cs. 55. sz.

² U. ott 56. sz.

³ Thaly K. Irod. és műveltségtört. tanulmányok a Rákóczy-korból. Budapest, 1889. 264. l.

⁴ Naplójegyzetek.

⁵ Okolicsányi Pálhoz írott levele. III. oszt. XXXVI. cs. 99. sz.

⁶ R. Kiss István: Radvánszky György eljegyzése b. Petrőczy Erzsébettel. Budapest, 1903. (Mint a Közlemények a báró Radvánszky cs. levéltárából című gyűjtemény VI. kötetének 1. száma.) és Századok 1903. évf. nov.

Még több munkája volt ugyanezen fiának b. Révay Zsuzsával kötendő házassága alkalmából azzal, hogy 1724—25-ben a dispensatiót kieszközölje, valamint a kinyert királyi indultum alapján megkötött házasság után származott szentszéki pernek különböző és néha igen kellemetlen fordulatainál.¹

A közdolgokat, egyháza ügyeit és a vármegyei életet most sem hanyagolja el. Az alispáni székbe újra beül, vármegyéje követnek is küldi az országgyűlésre. Kiterjedt levelezést folytat, de most már kevés bennük a politikai és történelmi tartalom. Levelezéseiből, különösebben pedig gr. Károlyi Sándorral váltott leveleiből, láthatjuk, hogy a dolgok új rendjével és az új szokásokkal teljesen megbarátkozni soha sem tudott, lelkében kurucz és régi fajta magyar maradt egész életén át.

¹ R. Kiss István: Radvánszky György házassági pöre. 1724—25. Budapest, Hornyánszky V. 1904.

B. RADVÁNSZKY BÉLA.

A DEÁKOS ISKOLA.

(Második és befejező közlemény.)

V.

A kor divatja : alkalmi versek.

Még nagyobb számban vannak műveik között alkalmi versek, alkalmiak a szónak megszokott rossz értelmében. Az egyik megénekli, hogy a szakács addig csiklandozta tormával az orrát, míg ezt a rövid, hat soros verset »ptrüszentette«,¹ a másik névnapki köszöntőt ír distichonokban,² a harmadik viaszgyertyákat rendel meg egy barátja révén, mert az ő gyertyamártójuk drága és rosszul dolgozik.³ Nem kivételes jelenségek ezek, hanem majdnem szabályosak. Megragadnak minden alkalmat, és kevés kivétellel épen a legkisebb fontosságúakat, hogy énekeljenek. Különös kedvvel tudósítják barátaikat sorsuknak apró változásairól, s nem ezeknek lélektanilag érdekes fejleményeit aknázzák ki, hanem magát a pusztá ténnyt beszélnek el bőven ömlő versekben, különösen Szabó, a ki három hosszú költeményben számol be, hogyan mulatott a bátorkeszi szőlőben,⁴ és két másikban szembajának lefolyását magyarázza el.⁵ Épúgy megilletődnek, ha barátaik valami újsággal kedveskednek magukról. Ha magasabb állásba jutnak, ha verset írnak, ha megbetegednek vagy fölgyógyulnak, ha jubileumot ülnék : rögtön késznek a versírásra. Nem csoda, hogy e versekből teljesen hiányzik a költészet. Lehet-e p. o. költői ódát írni arról a derék papról, a kinek az Isten kegyelme hosszú öregséget engedett élni, s a ki teljes életében jó pap, mértékletes ember s józanul élő férfiú volt? Követésre méltó példa, de nem költői földolgozásra, hiába igyekszik Révai költői virágokkal telehinteni ódáját.⁶ Sőt néha még ennyi ösz-

¹ Rájnis, Kalaúz XI. vers. (23. l.)

² Révai, Székelyi Majlát György úrnak, Elegyes versek 41. l.

³ Szabó, Rájnis Jó'sef úrhoz, Verskoszorú, II : 54—55. l.

⁴ A' Bátor Keszi Szőlőbe menetel, létel és meg jövetel, Uj mértékre vett versek, 204—216. l.

⁵ A' szem nyavalyája, A' Boldogságos Szűzhöz, u. o. 57—63. l.

⁶ Szentzi István kanonok úrnak, Elegyes versek 46. l.

tönzés sem kell; ha értekezni óhajtanak barátaikkal, s fölvilágosítást kérnek tőlük, akár olyan természetű kérdésekben is, vajjon a censor átereszti-e a verskötetüket, a prózai levelet hexameterekbe foglalják.¹ Mikor ezek a versek megszülettek, Melpomene nem mosolygott a kisdedekre!

De még nagyobb hatással van lelkükre, ha egy-egy hatalmas főúr ünnepet ül, vagy gyászba esik. Nemcsak pártfogóik sorsa iránt érdeklődnek, hanem idegen, csak nevükről ismert főranguk iránt is. És mennyi alkalom kínálkozott üdvözlő, köszöntő, örvendő vagy gyászoló vers írására! Névnep, születésnap, hivatalba, különösen főispánságba, főigazgatóságba vagy püspökségbe való beiktatás, királyi kitüntetés: mind megannyi alkalom, hogy patogó hexameterek szülessenek.

Megint Rájnis a legtartózkodóbb, mintha ő ismerné közöttük legjobban a költészet birodalmának határait. Révai már könnyebben hangolódik. Az igazi mesterük azonban Szabó. Még megszámlálni is bajos, hány ilyen verset írt. Főképen kassai tartózkodása alatt. Nemcsak az uralkodóház tagjait és a primást tiszteli meg, hanem mindazokat, a kik Kassán valami szerepet játszottak. Költeményei alapján azt hihetnők, hogy Kassa városának »poeta laureatusa« volt, mert nemcsak a törvényhatóság bucsuzó és érkező előjáróit, a kollegium tanárait, a város előkelő vendégeit üdvözlő versben, hanem már arra is tolat fog, hogy Festetich Pál gróf megakarja látogatni városukat!² Mondva csinált versek voltak ugyan, de segítette a költőt az arisztokratia iránt érzett végtelen tisztelete, hiszen Verskoszorújának II. kötetében még a verseket is a megtisztelték állása és méltósága szerint rendezte el: először jönnek a királyi családra, azután a primásokra, kegyelmes urakra, majd a méltóságosakra s a többi nemesekre, végül a t. cz.-kre írtak. Képzeltetni, mennyire restelte aztán a tisztességtudó öreg, hogy az egyik »tekintetes úr«-ra írt verse feledésből hátra esett a t. cz.-k után!³ Ez a nagy tisztelet hódolattól áradozó szavakat csalt ajkára, de már arra nem volt ereje, hogy a verseket valódi költeményekké emelje. Nincs általános érdekük, a mit kiemelnek, azt nem tudják úgy előadni, hogy az olvasó velük érezzen, belássa szavaiknak igazságát, s maga is ép olyan tisztelője legyen az ünnepeltnek, mint a költő. Semmi egyéni szín nem ömlik el a költeményeken, a különböző grófokra írt versek címét tetszés szerint meg lehetne változtatni, találó, jellemző képet úgy sem ad róluk vers. A fölhangzó dicséretnek nem ragadják meg az olvasó képzeletét, nem egyebek személyes ízű verse szedett prózánál, mely csak két embert érdekelt: a költőt és az ünnepeltet. Az örvendő versek tengeréből csak itt-ott emelkedik ki egy-egy sikerültebb alkotás, a melyben legalább a

¹ Szabó, Mancini Antal prof. úrhoz, Verskoszorú I: 144. 1.

² Verskoszorú, II: 30. 1.

³ U. o. II. 66. 1. jegyzet.

megtisztelt férfi érdemét fölismerte a költő, s helyes szempontból méltányolja nagyságát. Ilyen Rájnisé Szily püspök beiktató ünnepére, melyet költői dictionis és képei, lüktető tracheusai és a megmegszólaló gondolati rhythmus egyik legszebb költeményévé avatnak;¹ ilyen Révainak egy pár gyászoló verse, hol a maga sorsát hozzákapcsolva az elhunytéhoz, erősen subiectivvé válik; sőt maga Szabó is vegyít néha a számtalan ízetlen vers közé egy-két sikerültet. Így mikor a saját születése napján elmélkedve az agg-kor melancholiájával gondol vissza czéltalan életére (rendjét fölsozlatták!) és valóban szívből fakadó sorokat tud írni.² Megható az a két gyász-vers is, melyben leginkább szeretett két jó emberét siratja, jótevőjét Pyber Ferenczet,³ és Orczy Lőrinczet.⁴ Az előbbinek hű baráti szeretet, az utóbbinak átértzett igaz tisztelet a forrása: igazi líra mind a kettő, s Révai gyászoló verseivel együtt (különösen a *Pálfi Leopoldina* halálára irottal) a legkiválóbb elegiák a deákosok költészetében.

Máskor ellenkezőleg még a jól megválasztott tárgyat is tönkre teszik. Néha, igaz hogy nagyon ritkán, a megénekeltek sok apró-cseprő esemény közé egy-egy nevezetes, az egész országra kiható is kerül: a jezsuita-rend eltörlése (Szabó), a szent Jobb és a szent korona visszaérkezése a fővárosba (Rájnisi), az egyetem áthelyezése Budára (Révai, Szabó), a kétes eredményű török háborúk s a Hora-lázadás, ennyi, nem több, hűszesztendő költői virágaiból kiválogatva. Ha kiemeljük közülük Rájnisonak már említett ódáját (*A' Magyarokhoz*) és Szabónak *A' magyar huszárokhöz* című diadalmi költeményét,⁵ mely nagy lelkesedéssel ünnepli a magyar sereg győzelmét a törökökön, a többi nem emelkedik az üdvözlő versek színvonalán fölül. Csak ez a kettő mutatja, hogy valóban érzésben fogant, a többi üres szóvirágokból van összefűzve. Annyira általánosak a szólamok, annyira nincs bennük semmi egyéni szín, hogy legnagyobb részüket bátran beilleszthetnők a másik két deákos költő művei közé: senki sem venné észre a cserét.

Ilyen buzdító és köszöntő versekből telik ki költészetük nagyobbik fele. Nem nagyon örvendetes jelenség, de megmagyarázható, ismerve a három szerzetes csekély költői erét: ha szívük nem nyújtott tárgyat, ott keresték, a hol legkönnyebben akadhattak rá. És ne felejtjük el, egymásnak verseltek. Megírták a verset, legtöbbször nem költői czéllal s elküldték egy-egy barátjuknak vagy annak a nagylelkű főúrnak, a kinek pártfogását keresték vagy megköszönték. Nem a nagy közönségnek szánták a verseket, abban

¹ Kalaúz 16. 1.

² Születésem napjára 1803. Kiadta Horváth i. h. 117. 1.

³ Költeményes munkái 1789. II: 129.

⁴ U. o. 1802. II: 70.

⁵ U. o. I: 5. E költemény inspirálta Virág Benedeket *A' győzedelmeskedő magyar sereghöz* című ódája megírására. (L. erre vonatkozólag Kassai M. Museum II. kötet 139. l.)

az időben olvasó közönség a mai értelemben egyáltalán nem volt. A könyveket nem vásárolták, hanem ajándékba kapták sokszor előleges anyagi segítség fejében, vagy a szerző barátaitól vették meg azok, a kik személye szerint ismerték az írókat. A Kazinczy-féle emberek, a kik rendszeresen megszerezték az új könyveket, kivétel számba mentek, a többi csak azt olvasta, ha olvasta, a mit épen reá tukmáltak, úgy hogy az írók népszerűvé nem annyira a nyomtatott könyvei tették, mint inkább a széleskörű ismeretése, levelezése.

Egy csattanó példával bizonyítom, mennyire nem olvastak a korszak emberei, még azok sem, a kik maguk is írtak, és még azt sem, a mi őket első sorban érdekelt. Révai, a ki 1779-ben üdvözlí Szabót Vanière-je megjelenése alkalmával, s 1781-ben még így ír *Józsa Gergelyhez*:

Látod az is, kit mind a' két Haza ültet az első
 Karba, kit a' szerzők' főbb seregökbe vezet:
 Ám veszed észre, Szabót mondom, születése' helyének
 Azt a' nagy díszét, és örömeinek okát . . . .¹

ennek a Szabónak, a két haza első költőjének, négy évvel előbb megjelent verses könyvét 1781-ben — még nem olvasta és nem is látta, s verseivel, mint maga bevallja, csak akkor ösmerkedett meg, mikor Szabó megküldte neki ajándékba a Verskoszorút!²

Ha a lelkes Révai, a ki a legmagasztosabb föladatnak a magyar versírást tartotta, ennyire nem törődött azokkal, a kik nem hozzá írtak verseket, nem természetes-e, hogy Szabóék előtt sem egy széleskörű olvasóközönség képe lebegett, hanem a jó barátokra gondoltak, a kik a kéziratban kapott verseket elterjesztik a maguk körében, s ha majd kötetbe gyűjtve megjelennek, ugyanazzal a közönséggel megvételik. Nem ismeretlen olvasóknak szánták tehát verseiket, hanem mondhatni személyes jó embereiknek, a kik érdeklődnek még azon aprólékos viszonyok és események iránt is, a melyek tárgyúl szolgáltak.

Ez a körülmény, az akkori korviszonyok következménye, érteti meg és menti az e fajta verseknek egy másik föltűnő sajátosságát. A mai izlésű olvasó szinte méltatlankodva olvassa e baráti és hódoló poemákat, annyi bennük a túlzó dicsőítés és a keresett hízelgés. Rájnis csak a püspökeket dicsőíti beiktatásukkor, Révai és Szabó azonban bőven gyűjtják a tömjént. Amaz barátainak ír

¹ Elegyes versek 73. 1.

² Mondod: volt egy idő örvendeze Révai verssel:

Úgy vagyon, éjig emelt, vissza se vonja szavát.
Munkád nem látván, tsak Hírnek utánna *magasztalt*
 Fő kép, hogy Magyarúl írsz vala, annak örült.

.....
Meg küldéd neki munkádat, még most is adósod
 Érte: *el olvasván* akkor is éjig emelt. (U. o. 110. 1.)

verses leveleket, s mint Kazinczynak, neki is, minden paptársra »istenfi«, ha rimre vagy mértékre szedi a prózai sorokat. A ki olyan szigorú bírálója volt később a tudományos törekvéseknek, s mint nyelvtudós kegyetlen gúnynyal aknázza ki ellenfelének tévedéseit, a költészet terén mindég kész a legnagyobb elismerésre. Ha az ő szemével tekintenők az irodalmat, soha annyi kiváló tehetség nem működött volna, mint a XVIII. század végén. Nemcsak elismeréssel adózik mindenkinek, hanem olyan írókat, a kiket ma már a legélesebb szemű lexicograph sem vesz észre, a legnagyobb rajongással üdvözöl. Sárvári Ferenczet, meghitt barátját, így szólítja meg p. o. 1779-ben:

Mint vagy, jobb földből lett alkotmányba rekesztett
Szép lélek! még úgy rejted-e kintseidet?
A' mit ezer nem bír, egyedül Sárvári, te bírod
Mind azt, a' kegyes ég' szebb adománya tied.¹

Szabó inkább az előkelő urakat és virti jótéveőit tisztelte meg versekkel. Néha tart mértéket, de legtöbbször ép oly szerтеленül tulzó, mint Révai, s ép úgy elmondhatjuk, hogy ha az a sok főrend mind olyan derék, eszes, jó magyar lett volna, mint a hogyan Szabó dicsőíti, akkor Mária Terézia és József kora az ország legboldogabb korszaka lett volna. Hogy tündökölt mindegyik hazafiui és emberi erényekkel! Mindegyik, Balassa gróftól Péchy Gáborig, egy-egy hatalmas oszlopa a magyarságnak, a tudománynak, az erkölcsnek, mindegyik nagyobb a többinél, úgy hogy legtöbb versében ráczáfol minden eddigi s ezután megírandó versére. Mit tettek, mivel érdemelték ki a dicséretet, arról hallgat a költő, csak üres szavakat, nagyfontosságú szólamokat hallunk, mértéket nem ismerő dicsőítéseket. A legtöbb vers elejétől végig dagályos, sokszor teljesen érthetetlen túlzás. Még Orczy Lőrinczet is, a kit pedig halála után, a mint föntebb láttuk, igaz érzéssel siratott el, életében csak szertelen bókokkal tudja jellemezni, megtévén egy személyben Magyarország Nestorává, Mársává, Cicerójává és Homerosává.² Még bántóbb, ha legbombasticus dicséretét derék, de jelentéktelen férfiakra pazarolja:

Ma derült-fel egeknek
Bóltozatinn az Nap, melly érdemes arra, hogy őtet
Finom arany betüvel, gyémántal, 's drága kövekkel
Épségben maradó nagy tzédrus fákra ki-messük.³

¹ Elegyes versek, 43. I.

² A' hárfához, Megjobbított Költeményes Munkáji. II: 125. Érdekes példa ez a vers arra, a mit pár sorral föntebb említettem: mikor Orczy Lőrincz meghalt, Szabó átdolgozta a fiára, Orczy Lászlóra, írt verset, és most már nemcsak Lászlót hirdeti a legnagyobb magyarnak, hanem azt is, hogy nagyobb atyjánál. (V. ö. Verskoszorú II: 38. I. és Megjobbított Költeményes Munkáji 1802. III: 77.)

³ Pyber Ferentz' nevenapjára, Verskoszorú III: 14.

És ugyan mért volt ily dicső ez a nap? — Akkor ünnepelte Pyber Ferencz, Komárom vármegye főperceptora, a nevenapját!

Ismételjük, nagyrészt az volt ennek a művészietlen eljárásnak az oka, hogy e verseket először úgy küldték meg kéziratban barátaiknak vagy a jóakaróiknak: első sorban nem költői hatásra törekedtek, hanem búzditani akartak vagy — nemesebb értelemben véve a szót — hízelegni, kedvében járni a hatalmasoknak.

VI.

A deákos iskola tagjainak költői képe,

Kísértsük meg ezen előrebocsátott elemzés után pár vonással megrajzolni a triász egyes tagjainak képét. A legegyszerűbben, a leghatározottabb vonásokból Rájnisképe alakul ki. Kevésszer ihlette őt Apollo éneklésre, tulajdonképen csak két ízben szólalt meg a görög lanton. 1772—73-ban és 1790—92-ben, és ez a pár verse is szűk körben mozog, a mit eddig mondtunk róla, azzal jóformán kimerítettük minden jellemző sajátosságát, de mégis jól mondja róla Bánóczy, hogy őt illeti meg a triász tagjai között legtöbb joggal a költői név.¹ Volt költői érzéke, s az ő lírájának van a legtöbb érzelmi alapja, versei olyan lelki indulatban fogantak, mely alkalmas arra, hogy igazi költői alkotásoknak legyen szülője. Különös erővel éreztetik ezt későbbi versei. A Magyar Parnassusnak mind a hét új verse magasan fölötte áll az első hajtásnak. Az erős hazafias érzés, mely első gyűjteményében csak fölcillant, itt uralkodó mozzanat, s még ha üdvözlő ódát ír is, vagy gúnyolódó verset, föl tud emelkedni általános szempontra. Van érzéke a politikai és társadalmi jelenségek iránt, észreveszi az elszomorítót, megfigyeli a veszedelmest, és erősen reagál a hatásokra. Föllobog benne a szenvedély, a vitatkozó hév, mely nem józan ész-okokkal, hanem hangjának erejével akar hatni, s a mint három tollharczában kegyetlenül keresztülgázolt ellenein: Ráth Mátyáson, Szabón, Batsányin, akként verseiben is elragadja tüzes vérmérséklete. Ha gonoszságot, rossz indulatot lát, gúnyra hajló, kibékíthetetlen természetete csak úgy ontja a szatira mérgével itatott szólamokat. Nem kiméli a hazafiatlan nemeseket, a korlátlan uralkodót, a magyar papok ellenségeit, a külföldöt majmoló leányokat, a nagyralátókat, a kik nem érik be a sorstól nekik juttatott állással, hanem tehetség nélkül is magasabbra vágynak. A tüzes hazaszeretet és az erős gúny érzésre vallanak, ezért tartjuk mi is hármuk között a legköltőibb természetűnek Rájniskét.

Ez a költői meghatottság megérzik verseinek nyelvén is, jobban, mint két társáén. Igaz, hogy érzelmein nem tud mindég uralkodni, s nyelve darabos, egyenetlen, kifejezéseit nem válogatja;

¹ Révai élete és munkái 183. l.

hogy jellemző legyen, szereti a rikitót, sőt a durvát, még a póriastól sem retten vissza, s némely sorát lehetetlen pirulás nélkül idézni: de tagadhatatlanul benne van egyedül erő. Nem fél gondolatát határozottan kimondani, s ha néha túlságosan erős szó csúszik a tolla alá, legalább nem halvány a kép, melyet vele az olvasóban ébreszt. Különösen második gyűjteményében. A bántóbb izléstelen-ségeket elkerüli, a nélkül, hogy ereje megfogyatkoznék. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy Virágig nem volt a fölujulás korában olyan költő, a ki Rájnist elérte volna erőben, tömörségben. Ha gúnyos nyilait szórja, vagy a hazáért lelkesedik, diadalmasan állja ki Virággal is az összehasonlítást. A hazát éneklő ilyen versszakok

Hiába. Veszted végre közelgetett:
Lám a' temérdek Gázai oszlopok,
Ha Sámson' izmos karja rázza
Dülnek ugyan, de reá omolnak.

Haj haj! ha fegyvert fogva kivesztenéd
A' rád süvöltő vipera-fajzatot,
Melly pusztaság érne Meződet,
Mennyi jeles Fiadat siratnád . . . .¹

nem Berzsenyinek legfönségesebb ódáját juttatják-e eszünkbe, s nemcsak a közös gondolat és közös kifejezés (*vipera-fajzatok*), hanem a hang és kifejezés révén is? De tudott ez az energikus poéta lágyan is írni, enyelegve, ha úgy kívánta az alkalom. Olvassuk el a Szily János püspöki beiktatására készült trochaeusi lejtésű sorait, különösen az utolsó versszakot:

Ám borúljon gyászba földünk
Mert, ihon! borúlni készül:
Térjen ám a' nyáj aklába,
Térjen édes nyúgovásra;
Mí azonban vígadozzunk,
Míg az hajnal virradása
A' mezőket harmatozván
Szélyel-hinti gyöngyeit.²

Milyen kellemesen, szelíden folynak a szavak a költő ajkáról, mintha egész életében nyájas pásztori verseket írt volna.

Révai érzésvilága sokkal fölületesebb, de szélesebb körű. Még mérték tekintetében is szabadabb, mind Rájnis; míg ez csak egy rímes verset ír, ő deák méretű versein kívül egész csomó rímes verset, »ének«-et, ír — az asszonyok számára. Nem vonhatjuk

¹ A' Magyarokhoz, Ágh i. m. 223. l.

² Kalaúz, 19. l.

ugyan ide e versekeket, de annyit meg kell mondanunk, hogy mi e pár szerelmes költeményt többre becsüljük, mint Révai összes alagyait. Bár egy részük fordítás, más részüket kétségtelenül idegen költőktől »utánozta«, s az egész szerelmes ciklus mesterkél, csinált: könnyen ömlő sorai, pajkos hangjuk, dallamos formáik nemcsak emlékeztetnek — mint már jeleztük — Faludi hasonló jellemű verseire, hanem mérkőzhetnek is velük. A tanítvány méltó mesteréhez, és míg ez csak három költeményt írt e nemben (Clorinda, Cupido, Phyllis), Révai tizenkettőt.

Klasszikus formában írott verseiről azonban az előbbieket alapján nem nyilatkozhatunk ilyen elismeréssel. Ódáinak ugyan — így nevezzük a lírai formában írtakat — valamivel jobban megválogatja tárgyát, s több bennük az elmélkedő, magasabban szárnyaló gondolat, nyelvükre is több gondot fordít, választékosabban ír, de azért még sem emelkednek sokkal alagyái fölé. Ezekben tárgyainak köre nagyon változatos — meghaladja Rájnist — sok mindenféle eseményt megénekel, de kevés kivétellel egészen az alkalmi költészet határain belül marad. Ezért tartjuk Révait, de csak akkor, ha rimes verseitől elvonatkozunk, a deákosok között a legkisebb költőnek. Alagyáinak mind a három könyve alkalmi vers, és csak egyes részei emelkednek az igazi líra színvonalára, azok, a hol a nemzeti eszme szolgálatába lép, vagy a hol a saját megpróbáltatásait énekl meg, vagy szíve fájalmát kesergi el. Maga jellemzi legjobban költészetét:

Most gyengén kesereg vagy meg holt drága Barátján,
 Vagy más bánatját megszorodva nyegi.
 Most ismét, mikor a' szebb nap tisztára derülvén
 Mindent zöldbe borít és mosolyodva le néz:
 Vagy koszorút kötöget Pünkösd havi gyenge virágból,
 'S tiszteli verseibenn azzal az érdemeket.
 Vagy kis lelkében lobbant tüze tőle is ébredt
 Gonddal kívánván drága Hazája javát:
 Készíteti, hogy Magyarúl szállalt Helikonra vezessen
 Mennél több hazafit, 's bőven itassa vizét.

Nincs egészen költői érzés híján, de az érzés ritkán ragadja el. Alig van költeménye, a melyen kezdettől fogva végig érzés huzódnék, nem a költemények fogantak érzésben, csak itt-ott egy-egy részletük. Sokkal józanabb, fegyelmezettebb agyú, mintsem a költői láz erőt vehetett volna rajta, kimérten énekel, s mindig számot tud adni magának az okról, okozatról s a kettő kapcsolatáról, gondolatait szárazon, okoskodva, majdnem tételszerűen mondja el. Ő hármuk közül a per exellentiam tudós költő. Könnyen versel, mert jól megtanulta a versírás technikáját, sokkal egyenletesebben és simábban ír, mint Rájnis, nem érzik meg sorain az erőltetés, természetesen ömlenek, mintha nem is volnának mértékbe szorítva, akárcsak

prózát olvasnánk. Próza is az, a mit nyujt, egyenletes, síma, lapos próza, a mit egy tudós tanár foglalt versekbe a tudós világ számára.

Sem erő, sem durvaság nincs verseiben, az előadás enyelgő báját is hiába keresnők, kerüli a szélsőségeket. A mint érzelmei mérsékelt erősségűek voltak, akként szavai is világosak, értelmesek, de nem egyebek. Van ugyan hang-skálája, de az egyes fokokat nem választja el nagy különbség, van hangja a fájdalomra, van az örömrre, de mind a két hangnemben kimérten énekel. Mint a síkságon ömlő folyam, egyenletesen, biztosan csobognak szavának hullámai, szirtekbe nem ütődnek, magasról nem esnek, de nem is adnak erősebb hangot. Elegiáiban áradozóbb és bővebb beszédű, ódáiban tömörebb, de itt is, ott is száraz, emelkedettség nélküli a stílusa. Rájnis néha megdöbbent, de magával ragad, Révainál sokszor eszünkbe sem jut, hogy költeményeket olvasunk. Nem küzd a formával, egészen biztosan mozog a hexameterben és pentameterben — az ódafélékben már kevésbbé — nem tesz erőszakot a nyelven: jól megtanulta a költés mesterségét. Győzte erős akarattal, s azt hitte ez elég.

Szabó képe megint egészen más vonásokat mutat. Látszólag ő a legköltőibb természet a deákosok között, mert költői pályája szakadatlanul halad, majd negyven esztendőn keresztül, költői buzgalma sohasem lankad, s öreg korában még nagyobb kitartással versel, mint élete virágjában. Megpróbálkozott ugyan a tudomány terén is, de míg a másik kettő első sorban tudós volt, Révai nemcsak mint műkedvelő geometriával foglalkozott, hanem első nyelvtudósunk is volt, Rájnis meg prosodiai harczaira, a magyar hangmérséklés elméleti megállapítására s a kör négyszögesítésének megoldására fordította idejének és erejének jó részét, Szabó költőnek tartotta magát, az volt életének főhivatása. Verseit újra meg újra átdolgozza, megrövidíti, megjavítja, faragja, csiszolja őket, mintha csak Horatius szelleme lelkesítené. Vagy háromszáz költeményt írt, latinból fordított epigrammjait nem is számítva, míg Révai csak vagy hatvanat, Rájnis meg huszonötöt s ha még az átdolgozottakat is számítjuk, számuk négyszázra emelkedik. Az által, hogy ilyen hosszú ideig hódolt a muzsáknak és minden alkalmat megragadott az éneklésre, sokkal bővebb tárgyainak köre, mint a másik két deákosé. Főntebbi elemzésünkben tekintettel voltunk Révainak és Rajnisnak majd minden költeményére, Szabóéi közül sokat el kellett hagynunk.

Azt mondtuk, hogy tárgyainak köre igen kiterjedt, figyelme az életnek igen sok jelensége felé irányult. Evvel nemcsak nagyszámú alkalmi verseire célzunk, arra a számtalan költeményre, melylyel a Pyber-ház mindegyik tagját ünnepelte, nemcsak a sok életrajzi szempontból érdekes hexameterre és distichonra, hanem arra, hogy kitör belőle az erkölcsbíró, mikor kora divatját, a fiatal emberek és leányok viselkedését ostorozza (*Némelly Úrfiról*,

*Egy-némelly Kis-Asszony*¹⁾ vagy az emberi természet elfajulását (*A Pompa-üzésről, Egy más ellen törés, Tsap-Székek*,²⁾) hogy megszólal verseiben a hívő, vallásos lélek, s ha nem is önálló költeményekben, legalább elszórtan alkalmi verseiben szót kér a társadalmi s gazdasági problémák iránt érdeklődéssel viseltető nemzetgazda és politikus. Néha nagyot vagy legalább szokatlant is mer: ír meséket és anekdotákat s egy kis eposzt Komárom pusztulásáról, szembeszáll a fölvilágosodással s a nyomában járó Martinovics-féle mozgalommal, a fontos politikai eseményeken s a történelem nagy mozzanatain megindulva merészebb, erősebben zugó hangokat üt meg lantján. Különösen a harmadik és negyedik gyűjteményében, az 1789-i és 1802-i Költeményes munkákban. Nagyon fölszaporodtak ugyan e két kötetben az alkalmi és személyeskedő, kicsinyes poemák, még nagyobb részét teszik költészetének, mint azelőtt, de legjelentősebb versei, szép hazafias költeményei, *A magyar huszárokhoz, Egy le-dőltt dió-fához*, is itt olvashatók először, míg költői működésének alkonyán, hátrahagyott verseiben, már erősen érezhető a hanyatlás. Alkalmi költeményei között is van több sikerült. Annyi jó barátot, annyi nagy urat sirat el vagy magasztal, nem csoda, ha az ő nemes lelke, mélyen érző, sőt érzékeny szíve néha-néha megszólal a versekben, és ír egy-két kedves hangulatú vagy mélyen átértett költeményt, különösen pályája második felében.

Bár termékenyebb, kitartóbb költő volt, mint társai, megénekelt tárgyainak köre is szélesebb, hangja merészebb és szokatlanabb, azért valójában kevésbé illeti meg őt a költő név, mint bármelyiket közülük. Láttuk már fentebb, hogy minden vétségben, a mit a deákosok a költészet természete ellen elkövettek, ő járt legelől, de hogy mennyivel egyhangúbb, unalmasabb, mint társai, azt csak az tudhatja igazán, a ki ezt az öt kötetre való verset végig olvasta. Az a pár virágszál, a melyet most kiszakítottunk, hogy a költő kiválóságait bizonyítsuk, mennyi gyom és gaz között tenyészett! Mennyi száraz, sablónos, lelketlen zöngedezésen keresztül kell hozzájuk fénni. A kit vonz a költő szeretetreméltó egyénisége, az ő derék, becsületesen érző szíve, s a költő iránti rokonszenvből meg tudja hallgatni ennek a jámbor szívnek együgyű nyilatkozásait: az kitart talán végig mellettük, de a kit nem ez a már a költészet határain kívül uralkodó szempont vezérel, az ne is kezdjen olvasásukhoz.

Míg Révai tudós költő volt, addig Szabó műkedvelő költő, szorgalmas, komoly műkedvelő, de nem több. Néha sikerül neki is megközelíteni, nagy ritkán elérni a hivatott költő szárnyalását, de költészete rendszeren alacsonyan jár, köznapi, színtelen, prózai, mint a dilettáns költészet általában. Nem igazi költő, a kit, ha ihlete

¹⁾ Verskoszorú II: 81. és 84 l.

²⁾ U. o. II: 96—100. l.

készítet, nem ismer akadályt, hanem tudatos verselő, a ki biztatásra bármikor tollat fog és rója egymásután a mértékes sorokat, de ép oly könnyen abba is hagyja a versírást. Nem a lelkesedés tüze hevíti, hanem az erős akarát ösztönzi.

Stilusa ép olyan szélsőségekben mozgó, mint egész költészete, hol a virág és gyom vegyesen termett. De kétségtelen, hogy a deákosok között legnagyobb, sőt az egyetlen nyelvtelenség, az is bizonyos, hogy ezzel a tehetséggel ép oly mértékben visszaélt. Révai verseit a művelt társalgás nyelvén írta, Rájnis szintén, csak egyes fordulatokkal s első sorban az emelkedettebb tartalommal erőt vitt bele, Baróti az egyetlen, a ki költői nyelvet tudott magának teremteni, igaz, nem mindennapi használatra. Azok, ha szabad ezzel az anachronismussal élünk, csak az irodalmi nyelvet ismerték, még Révai is ekkor csak kezdett foglalkozni a régi nyelvvel, ő ismerte a nép nyelvét is. Székelynek született, büszke is volt származására, és bár korán, tizenhét éves korában elkerült szülőföldjéről, magával vitte útravalóul a székely tájszólás ismeretét. Sokfelé járt a hazában, volt elég sokáig a Dunán túl is, illetőleg Komáromban, mindenütt figyelte, tanulmányozta és gyűjtötte az eltérő szóhasználatot, úgy, hogy nemcsak a tudományt ajándékozta meg a *Magyarság virágaival*, ezzel a betűsoros gyűjteménnyel, a melyben Faludi módjára koszorúba fűzte a nyelv szép és különös fordulatait, hanem olyan szókinsre tett szert, mint korában senki, s az irodalomnak Vörösmartyig kellett várnia, míg egy hasonló szóbőségű költő támadt. Szókinsét ki is aknáztá, és ha a nyelv jellemző ereje egyenes arányban állana a használt szók mennyiségével: Szabó volna a fölülulás korának legjellemzőbb nyelvű költője. De, mint korában a legtöbb írónak, a nyelv gazdagságával nem párosult kiművelt irodalmi izlés. Gazdagítja a nyelvet tájszókkal, de fáradozásában nem volt köszönet. A bimbót és gazt válogatás nélkül köti össze, s habozás nélkül tarkítja beszédét a legszerencsétlenebb hangzású és alakú tájszavakkal. A sok *szotyog, kákog, vinnye, tzipirt, drintz, vakarodik, fityész, elszortyolog, a medgyek és metszek*-féle összerántott alakok (mit tegyek, mit teszek) stb. nemcsak durvává, póriássá teszi stilusát, hanem értelmetlenné is, olyan szűk kör ismeri őket magáéinak, hogy az olvasó közönség nagyobb része előtt mindegyik egy-egy rejtvény. Kifejezéseit sem válogatja meg. Versei tele vannak szemén szedett magyaros fordulatokkal, népies, hatásos szólamokkal, sokszor sorról sorra új meg újakkal találkozunk, s örömmel üdvözljük a belőlük felénk áradó üde, falusi szellőt, mely nagyon sok hamisítatlan, eredeti illatot hoz magával. Abban a korban, mikor Révai fönnen hangoztatta:

Ki szorúl nyelvünk, 's pusztá mezőre megyen:
A' hol a' jobb íztől megfosztott durva parasztság
Azt szántás közben tördeli disztelenül,¹

¹ Berents Keresztyénnek. Elegyes Versek 57 l.

szinte bámulatos Szabó merészsége vagy talán naivsága, a ki a népies gondolkozásmódot olyan bátran szólaltatja meg verseiben. Kifogyhatatlan bennük, különösen a közmondásszerű, kiélezett kifejezésekben, mint pl. a *Tétis és Bakkus*ban:

nosza rajta, tekerd-fel *
 Elmédnek kerekét, 's éles fogaiddal harapd el
 E' bogot. El némulsz? fel akadt vized? úgy e' bizonynal
 Itt a' kaptza szoross? ha lehet, fa tarisznya, zörögj most,
 Most tsiripelj; most zabláját nyelvednek ereszd meg.
 Bakkussal többé ki ne köss. Prókátor ezernyi
 Álljon előmbe: tsak egy kupa bort hörpentek előbbször,
 Némává teszem.¹

Már ez az idézet is mutatja, hogy Szabó könnyen csap túlzásba és ízléstelenségbe. Míg csak köznapi tárgyú verseit szórja tele ilyenféle magyaros »virágokkal«, addig nem vesszük rossz néven, de mikor magasztosabb, merészebb röptű verseit ékesíti velük, vagy a magyarságok skáláján száll le alacsonyabb, sőt aljas diszítésekig, akkor meg kell botránkoznunk rajtuk. Sőt, hogy élénken írjon, különösen kedveli az alszerűen póriasszólásokat. *A pofásan lenni, tzondorlott tsonka tagok, dagadott szemeit potyogó könyveknek eresztvén* nem kivétel verseiben. Az alacsony, kövér embert így írja le:

Kövér, 's felettebb vastag vólt ő nyaka:
 A' Göntzi hordót győzné puffadt hasa;
 Pofája két dob; vagy fel fútt hójakok:
 Ököllel egygyez rettentő két szeme:
 Nem üt magasság két singet rajta meg . . . .²

Vannak egész költeményei, mint pl. a Révaihoz írt második verse,³ vagy a mit 1802-ben A' Nátha ellen írt,⁴ melyek elejétől végig hemzsegnak a rokon szellemű frázisoktól.

Még ez a népies szókkal és kifejezésekkel megbővült nyelv sem volt elég neki gondolatai kifejezésére: fogta magát és faragott új szokat. Egyik versében ugyan, mikor a szóalkotás jogosultságáról fejtegeti elméleti nézeteit, nagyon tartózkodva nyilatkozik, s igen helyes elvet vall:

Szabadság

Sintsen, hogy új szavakat, majd szem-békötve kohollyunk.
 Mások megnevetik. Szóhangáts hogy' jut eszedbe?

¹ Uj mértékre vett versek. 70. 71. l.

² Versengés. u. o. 260. l.

³ Verskoszorú II: 60.

⁴ Id. Kassai értesítő 96. l.

Hogy jut a Hatványos, 's Ötövényes. Jobb leszen óva
Élni, ha nincs, s tán nem lehet új. Nem, nem vagyok a' ki
Tiltsam az új szóknak koholását; ám de nagy óva
Kell vele bánni: fülünk' 's nyelvünk mindenre nem hajlik.¹

A gyakorlatban azonban homlok-egyenesen ellenkező eljárást követett. Nemcsak akkor alkotott új szót, ha megszorult, így keletkezett a *tsába*, *nyilvánságos*, *ékszóllás*, *lepez*, *viszonyos*, *változásvány*, hanem készített derűre-borúra, pusztán mintha csak a saját gyönyörűségét akarta volna vele szolgálni. Ilyenek: *Kohol* (épít), *mezge* (mész), *jődög*, *fin* (finom), *szavattyus* (beszédés), *vagyomány* és még sok más, melynek értelmét csak találgatással lehet sejteni, néha még így se (*vajka*, *levez*, *falopás*, *hetevény*, *tegetlen* stb.). Ebből a szempontból verses kötetei kiállják a versenyt hirhedt Kisded szótárával.

Nem volt nyelvművész — bár a tehetsége meglett volna hozzá — mert nyelve nagyon is egyenetlen. Tudott, nagy ritkán, költőileg is írni, vannak képei, melyek magragadnak (hidegtől szült márvány-jég), de nagyon kis számmal; ha szépet akar mondani, vagy egy oda nem illő köznapi vagy alacsony kifejezés rontja le a hatást (rózsákkal vigyorult ajak) vagy bombastba téved (olvad patyolatja Havasnak); tudott, már gyakrabban, tömören is írni, sőt néhol erővel, lendülettel; nem olyan színes, kifejező a nyelve, mint Rájnisé, de fordulatos, hajlékony, synonymákban és epitheton ornanokban gazdag, jóval jellemzőbb, változatosabb mint Révaié. Ezzel szemben igen gyakran pongyolán, majdnem könnyelműen folynak ajkáról a szavak. Míg a német származású Rájnis s a több nyelvet értő Révai legalább hibátlan magyarsággal és értelmesen írnak, mindég megtudják találni a helyes szót és mondatfűzést, Szabó, a ki magyaron kívül csak latinul tudott, néha latinismusba téved, s igen gyakran érthetetlen. Itt talán nem a tehetségében kell keresnünk a hibát, nem is a gondatlanságában, hanem a gyors munkában. Sokat írt és nagyon küzdött a mértékkel. Főntebb kiemeltük Révainál, hogy versein nem látszik semmi nyoma a küzködésnek. Szabónak nem volt ilyen könnyű a versírás. Naiv őszinteségében elmondja egy alkalommal, milyen invita Minerva készülnek versei:

Ben rekedt; náthás, köhög,
Kedvetlen a' Poéta, 's métse' bágyadott
Világa mellett rágja körmit, 's tördeli
A' Versek írására nem lágyulható
Tollát.²

A nehéz küzdelemnek nem a versmérték adta meg az árát, az hibátlan, hanem a nyelv. Hogy belekényszerítse a merev formába,

¹ T. P. N. L. úrhoz, u. o.

² Az őszről, Megjobbított költ. Munk. 1802. II: 129.

főldozta a nyelv törvényeit. Így azután Szabó, hármuk között a legnagyobb nyelvtelenség, a leggazdagabb nyelvű költő, egyzersmind a legpongyolább író, leggyarlóbb stilisztá. A hol szavai a nyelv törvényeihez simúlnak s nem fulnak a vidékiesség fertőjébe, ott mint stilisztá is meghaladja erőben Révait, változatosságban, fordulatosságban Rájnist, de a hol rossz szokásai elhatalmasodnak, ott mélyen alattuk áll.

Különösen a szórend törvényével nem gondolt. A latin költők példájára, félrevezetve a latin nyelv szabados szóelhelyezésétől, a legnagyobb önkénynyel dobálta össze-vissza a szavakat és mondatokat, messze elválasztotta egymástól a legszorosabban összetartozó fogalmakat, az igekötőket hátradobta a mondat végére, a kötőszókat beleékelte a mondat közepébe: vessorai nemcsak lábbal tiporják a szórend legegységibb szabályait, hanem gyakran teljesen értelmetlenek. Eljárása ellen fölzúdult a közvélemény mindjárt a kötetek megjelenése után, s méltán megróttá azóta is mindenki, a ki Szabó költeményeivel foglalkozott. Megtámadta inversióit Horvát Ádám,¹ sokkal erősebben Rájnis, azt mondván: tőrhetetlen azoknak szabadságok, a' kik tővel-hegygyel őszve-hányják az ígékét; a' zabolát a' Pégazusnak farkához, a' farmatringot pedig a' szájához alkalmaztatják; p. ok.:

Észre de vette midőn Szolimán, a' kaptza Magyaránál
Hogy szoros, és menedék nints helye semmi sehol; «²

Révai meg egész csokrot köt Szabó legmerészebb inversióiból,³ s ezek alapján erős szemrehányással illeti, hogy megrontja a nyelvet. Jogos volt Révai kifakadása; hogyné botránkoznék meg vele együtt a mai olvasó, ha ilyeneket lát:

Minden kép de nem hagysz: távúl légy jöllehet; itten
Makszimán mikoron tér ide, vagy te jelen.

Sok részes Tiszt kérők közt iktassa Fiját bé
A' mellyet le teszen, tisztibe, ritka madár.

Épen nem tapogat, fel igaz jót a' ki magasztal;
Jót de ki lát, 's hallgat rája, bizonyal irigy.⁴

¹ Révai Miklósnak Horvát Ádám. Megjelent Révai, Elegyes versek. 265. l.

² Kalaúz 154. l.

³ Baróti Szabó Dávidnak, Elegyes versek, 103—114.

⁴ Szabó, eljárása igazolásául, az erdélyieknek, különösen a székelyeknek nyelvére hivatkozott, mely ismeri az ilyen fordulatokat. Okoskodásának (Ki nyertes című 1787-ben megjelent könyvében, II. rész, 2. pont) azonban nincs semmi alapja. A székelyek nyelve, de ez a sajátsága közös nemcsak általában a népnyelvel, hanem az irodalmi nyelvel is, tényleg igen sokszor hátra veti az igekötőt, hanem nem önkényesen, sőt szigorú törvények szerint: kirekesztő állításokban a főhangsúlyos szó kerül közvetlenül az ige elé, s az igekötő az ige mögé. A szórend fölforgatására azonban a székelyek nyelve sem mutat semmi példát.

Szabó védekezett a nyelvrontás vádja ellen, sőt támadni is mert, elnevezte azokat, a kik az ő merész szókötését nem helyeslik »tehén úton czammogók«-nak,¹ de már 1789-ben, akár belátta tévedését, akár engedett az inverziói ellen megnyilatkozó indulatnak, rátért a helyes útra. Munkáinak újabb kiadásában megjavította a bevádolt szórendi erőszakosságokat, s újabb verseiben is iparkodott tiszteletben tartani a szórendi törvényeket. Arany János jobban szerette a régi Szabót, merész szófűzésében erőt vélt találni, a mi a későbbi átdolgozás, simítás közben ellaposodott,² mi azonban inkább a másik nagy szellem véleményét fogadjuk el, Révaiét. A merészség még önmagában nem költői, s az erőszak nem erő. Igaz, hogy egyfolytában hosszú ideig olvasva Szabó verseit, az ember beleszokik az ő döcögő soraiba, akárcsak Zrinyi nyelvébe, de ez csak megszokás, hozzáalkalmazkodás az író egyéniségéhez. Szabó verseinek átdolgozásai határozottan magasabb színvonalon állanak, mint az első földolgozások: nemcsak nyelvük és stílusuk jobb, hanem rövidebbek, kevésbé terjengősek, kevesebb bennük az idegen szó, s a prózai kifejezéseket költőibbekkel pótolja — noha az ellenkezőre is van példa. Főntebb azt láttuk, hogy költői pályája második felében változatosabb a hangja, szélesebb körű az érdeklődése, külső formájuk is jobb a harmadik és negyedik gyűjteményben olvasható verseinek: az öreg poéta tagadhatatlanul haladt és fejlődött.

VII.

A deákos iskola jelentősége és érdemei.

Elérkeztünk fejtegetéseink végére. Megkíséreltük összegyűjteni azokat az adatokat, melyek a deákos iskola keletkezését és szereplését megvilágítják, iparkodtunk fölismerni költészetüknek indítékait, tárgy körét, jellemezní azt a módot, a mint érzelmeiket, gondolataikat kifejezték, szóval megérteni az iskolát önmagában. Ha csak ezen az alapon ítélnök még Rájnisék irodalomtörténeti fontosságát és irodalmi érdemét, igazságtalanok volnánk irántuk. Egy letűnt szellemi iránynyal szemben csak akkor igazságos és méltányos a későbbi kor, ha az egész irányt beállítja az illető kor törekvéseibe, áramlatába, kapcsolatba hozza a többi rokon jelenséggel. A deákos iskola igazi jelentősége is csak úgy domborulna ki, ha összevetnők a másik két iskolával, a francziással és a magyarossal, és a valamivel későbbben meginduló németessel. A részletes kifejtést más alkalomra tartva fönn, csak reá kívánunk mutatni azokra a pontokra, melyekben a deákosok érdeme határozódik.

Míg a francziások a franczia, s a németesek a német irodalom átültetésével megismertették az országot a modern irodalmak írá-

¹ U. o.² Prózai munkái (műveinek teljes kiadásában) 253.

nyaival, azokkal a czélokkal, melyeket az irodalom akkori vezető nemzetei a költészet és tudomány terén maguk elé tűztek, Rájnis és Szabó, Révai már kisebb mértékben, a görög-római klasszikusokat fordítva az antik világ szellemét ismertették meg a közönséggel, és módot nyújtottak arra, a mi a nyugoti nemzeteknél már századokkal előbb megtörtént, hogy a magyar irodalmat áthassa a klasszikus világ renaissance-ának izlésnevelő, művészi, érzékfinomító hatása. Irodalmunk régebbi századai is megéreztek már e hatást, a XVII. század epikusai, Zrinyi és Gyöngyösi, teremtettek érintkezést a két irodalom között, de inkább csak esetlegesen, a *külsőségekben*. A XVIII. század deákosai ezt a kapcsolatot a fordítások révén *tartalmivá* tették, s a nyomukban föllépő költői nemzedék, ha nem is az ő működésükből, de mindenesetre az ő példájukra, költészetük *szellemével* is éreztetik az antik-irodalom befolyását.

Új műfajokkal is gazdagították az irodalmat. Míg a magyarosak folytatták a régi epikai hagyományokat, a francziások meghonosították a könyvdramát és a bölcselkedő költeményt, kifejlesztették a szépprózai elbeszélést, a németesek a dal s a könnyebb lírai fajokban tűntek ki, a deákosok bevezették irodalmunkba, illetőleg felújították az elegiát, mely a kuruczkorban egy pár igen szép virágot hajtott, de azóta jóformán eltűnt, és csak Ányosnál jelentkezett újra, az ódát, mely eddigelé csak a vallásos áhítat szárnyain emelkedett, az epigrammot, s az antik formájú eposzt.

De a legfontosabb, legmélyebb-eredményt mégis az új költői formák meghonosításában és ezzel kapcsolatban a költői nyelv fejlesztésében érték el. Az ő reformjukig csak a hagyományos magyar formák divatoztak, főkép a Sándor-vers, és a francziások csak abban tértek el a magyarosaktól, hogy a négyes rímet kettősre szállították le. Az epikai és elmélkedő költemények nyugodt, folyamatos előadásának meg is felelt ez a lassú, egyenlőre mért ütemekben legördülő forma, a könnyedebb lírai versek is beérhették volna a régi magyar schemákkal, melyek még Amadé és Faludi lantján is zengettek, csak a magaszosabb érzéseket nagyobb erővel megéneklő lírának nem volt megfelelő mértéke. A magyaros verselés ugyan, a mely megengedi az ütemeknek és soroknak változatos elosztását, kétségkívül alkalmas lett volna az ódai lendület és elegikus fájdalom tolmácsolására is, de erre már nem volt a XVIII. század költőinek kellő érzéke, a nyugoteurópai versformák pedig, a melyek a későbbi költők kezében ügyesen alkalmazkodtak az érzelmek változatos skálájához, ekkor még ismeretlenek voltak, s csak épen a kezdő lépést tette meg velük Rádai, de folytatóra nem találtak. A görög-római mértékek életre keltése, a hexameter, distichon, főkép a lírai formák használata pótolta a hiányt. Igaz, hogy Rájnisék, mint főntebb kimutattuk, nem érezték még a műfaj és mérték kapcsolatát, de utódaik igen, s ez nagyrészt az ő érdemük is. Kazinczy, Verseghy, Bacsányi, Virág közvetlen követőik, az ő

példájukon lelkesültek, több ízléssel, fejlettebb műérzékkel fölismerték vagy megsejtették a kapcsolatot, alkalmazták is, míg végre Berzsenyi és Vörösmarty behatolva a klasszikus költészet szellemébe, tökéletessé fejlesztették az alapvető munkások szerény igyekezetét.

Ép ilyen jótékony hatással volt az irodalmi nyelvre is a deákosok kísérlete. A szétfolyó, áradozásra, gondolatoldásokra csábító Sándor-vers helyett,¹ a mely egyúttal a nehézkes rímelés miatt unalmas egyhanguságot csempészett a verssorokba, a klasszikus mértékek határozottsága, kimértsége, szabatoságra sőt tömörségre szoktatta a versszerzőket. Megszűnt a rím kényszere s kedvéért a rokon gondolatok halmozása, a mi már önmagában nagy haszon volt; a metszet helyett — pedig az írók legtöbbször még ezzel sem gondoltak — a szótagoknak előre megállapított időmértéke fegyelemre és takarékoskodásra utalta az írókat; a pattogó daktylusok, az erővel telt trochaeusok s a lágy jambusok megadták a magyar versnek a régen nélkülözött rhythmust. Ez visszahatott a nyelvre is, mely önkéntelenül iparkodott nyomon követni a mértéket. Mind a hárman iparkodtak beletörődni az új forma nyügébe, és ha Szabó meg is botlik, szavai sértik a jóízlést, szórendje a nyelv törvényét, társaival együtt sohasem áradozó. Még ha sokat is beszélnek, ezt kevés szóval teszik, sokfélét, sok fölösleges dolgot mondanak el, de mindég csak a szükséges szavakkal. Így az addigi verselésnek legnagyobb hibáját, a mely a francziások költészetének is nagy ártalmára volt, a terjengős áradozást épen ők tudják elkerülni, s ők tanítják meg elkerülésükre a többi költőt: a deákosok, a kik legkevésbé voltak költők.

Különösen Szabó dictiójának volt nagy hatása a következő költői nemzedékekre. Ő irt legtöbbet és őt olvasták legtöbbet is, de Rájnisnak kéziratban maradt, épen azért hatásukat vesztett költeményeit kivéve, az ő versei állottak tárgy tekintetében legközelebb Virág, Berzsenyi és Vörösmarty költészetéhez. Hazafias ódái és epikus költeményei (*A' komáromi földindulás* és a latinból fordított történelmi tárgyúak) kengyelfutói nemcsak külsőben, hanem tárgyban is azokénak, természetes, hogy az utódok tőle tanultak, mint a ki első próbált meg epikus hexametert írni és a hazafias érzést először kísérlete meg lírai versformákban megszólaltatni.

Joggal mondja róluk Gyulai Pál, hogy mindhármuknak része volt a magyar költői dictio megteremtésében, s Berzsenyi meg Vörösmarty hatalmas, megrázó nyelve »embryóban« megvan már náluk is, — maga Vörösmarty is elismerte, hogy Szabó költeményei nagy hatással voltak reá.

Ez, a magyar költői nyelv továbbfejlesztése, Szabónak s a deákosoknak legnagyobb érdeme.

¹ Már Rájnis észrevette a Sándor-versnek ezt a végzetes következményét, és a Kalaúz előszavában meg is rója érte Gyöngyösit.

ADATOK KEMÉNY ZSIGMOND »ZORD IDŐ« CZIMŰ REGÉNYÉNEK FORRÁSAIHOZ.

(Második közlemény).

IV.

A korszak káros politikájának szomorú áldozataként szerepel a regényben *Turgovics Miklós*, a szerencsétlen budai főbíró, ki a vezetők tévedései miatt családjában bűnhődik. A körülmények akarata ellenére sodorják bele, hogy neki kell bevezetni a törököt a fővárosba. Tragikuma abban van, hogy ő, a ki csendes boldogságra született, szinte észrevétlenül kerül a közélet veszes forgatagába. Ebből származó kétségbeesése, önvádja, lelkiismeretfurdalása talán a legmeghatóbb jelenete a regénynek. Mint történeti alaknak szereplését főbb mozzanataiban, azon kívül a mit már Buda átadásának leírásával kapcsolatban fentebb közöltünk a Szalaytól átvett részletek keretében, megtalálhatjuk Verancsics magyar krónikájában.

Azon megható párbeszéd keretébe, melyet Turgovics a királyi palota előcsarnokában Bornemiszával folytatott, foglalta a költő Turgovics végzetes szereplésének egyes mozzanatait. A boldogtalan Bornemisz szemrehányó vádjaiból, ki miatta lett földönfutóvá, tudjuk meg, hogy Turgovics a királyné parancsából mint akarta társaival Ferdinánd kezére játszani árulás útján Buda várát. Ezért mondja neki Bornemisz:

→ »Jaj nekünk tizenhármunknak, kik a királyné parancsolatából a Boldogasszony czintermén át a kis kapun akartuk bebocsátani Roggen-dorf generálist« (139). — Vagy valamivel alább: »Jaj a tizenhármaknak, kik Budavárát királynéjok parancsából ezelőtt öt héttel Ferdinánd kezére akarták játszani.« (141.)

A krónikásnál pedig erre vonatkozólag ezt olvashatjuk:

»Mer az bíró tizenkét magával hites vót királyné asszonnak, az ő fiának, és királyné asszon is hites vót az bírónak és az tanácsnak, hogy mind jó szerencsét, mind gonoszt együtt akarnak megkísírteni« (48.).

Az budai kis bíró, Palczan Péter, az bódog asszon cemiteriomon szent Mihály felől az kis kaput felnyittatá és az nímet hadot beereszté.« (49.)

Ugyancsak ebből a krónikából vette Kemény az alábbi pár adatot is:

»Az érdemes városbíró tekintélye kétségkívül nagy csorbát szenvedett akkor, midőn felfedezték azon összeesküvést, mely a boldogasszony templomának czintermén át késő éjjel a várba vezetett kétszáz német katonát, kik a békétlenekkel egyesültek volna, ha egy őr a merényt észre nem veszi és zajt nem üt« (148.).

»György Frater tüstént befogatott minden gyanus egyént. Turgovics a többi gyanuba veteknél még annyiban is szerencsésebb volt, mert az egész város tudta, hogy az elkövetett árulás előtt már egy héttel ágyban fekvő beteg volt.« (149.)

A forrásul szolgáló krónika ugyanezt így sorolja el:

»Az budai kis bíró, Palczan Péter az nímet hadot beereszté . . . és mikoron be csendesen megtakarodnának, tertínet szerint nímínemő két városbeli szemily egy házból ki az utczára esínek, nem tudva, mi lenne a dolog, és látva jó rend fegyveres nípet, az egyik megkérdi: kicsodák vagytok, adjatok gyelt« (49.). . . . Az időben fő budai bíró Turkowyth Miklós beteges vala annyira, hogy házából ki nem járhatott.« (47.)

A költőre nézve Turgovics történeti szereplésének különösen azon mozzanata nyújtott hálás anyagot a lelki élet művészi elemzésére, a midőn a bécsi udvarhoz szító főbírókat arra szemeli ki a végzet, hogy végig kell néznie elárult polgártársai felkonczolását és neki kell a fővárosba vezetni a törököt annak elfoglalására. Kemény Turgovics meghasonlott lelkének művészi rajzát a krónika ezen szűkszavú adata után készítette:

»És kezdínek (az urak) budai bírót hivatni, jünne velek, Budát az hatalmas császárnak adnája (60.). Továbbá mert az bírót kívánák velek, kik mentek vala Budát foglalni.« (61.)

E tényeket Turgovics regénybeli szereplésében az alábbi helyeken olvashatjuk, melyek egyszersmind kiinduló pontjai a regény egyik legszebb lélektani problémáinak.

»A teljes számú városi küldöttség a bíró vezetése alatt fényes ruhában, de aggodó, komor arczczal indúlt a padisah elébe (147.). (A küldöttségnek pedig) az anatóli basa mondá: A budai bíró lépjen a sort formált janicsárok élére, vezesse őket a várba, s foglalja el számokra azt a szultán nevében.« (242.)

Turgovicsnak egyéb szerepléséről a város átadásánál, már fentebb volt szó; Werbőczyhez való viszonyáról pedig majd ott teszünk említést.

V.

Turgovicséhoz hasonló művészi rajzát adja Kemény a szerencsétlen *Bornemisza Tamás* dült lelkiállapotának is, a midőn ez Turgovicsal találkozik s őt okolja családjá és vagyona elveszéséért, hasonló sorsot jósolva szintén az árulás neki is, ki gyanuja alatt áll. A pár sornyi száraz krónikás adat Verancsicsból, mesteri rajzzá lesz Kemény kezében. A párbeszéd töredékeiből csak e pár sort igtatjuk ide és az egész elolvasására utaljuk a türelmes olvasót, hogy lássa, mit tud csinálni a valódi költői lélek a forrás szintelen adataiból.

»Bornemisza derekát előre hajtva, kezét csipőjére szegezve, torz vigyorgással mondá: Van-e Turgovicsnak aranymedenczéje, ezüsttányéra, stb.? Menjen haza és nézze meg, mert Bornemiszának már nincs. Van-e Turgovicsnak fel nem tört zárú pénzes ládája, mert Bornemiszának reggel óta nincs. Van-e Turgovicsnak felserdült leánya... szeplőtlen életű jámbor neje, mert Bornemiszának már nincs... háza feldulatott.« (139—141.)

A krónika pedig Bornemisza megsarczoltatására vonatkozólag ezt mondja:

»Bornemisza Tamás mind felesígit, gyermekit, szolgáit és marháját Budában elhagyván... házára esínek és kiáltanak, hogy mind felesígit és gyermekit az ablakról aláhányják, hogy mind darabra vágnák...; de az Frater Gyergy nem engedi, hanem minden morháját pecsét alá viteti.« (51.)

Az ostrom általános zavara közepette a sok áldozat közül *Podmaniczky János*nak áruhába öltözködve sikerült megmenekülnie. Ezt az adatot Kemény szintén felhasználta regényében. Forrása erre nézve is Verancsics magyar krónikája volt, mint az alábbi párhuzamos helyek mutatják.

»Négy tiszteségesen öltözött sajkás szállított a Duna balpartján egy hosszú sárga hajú, kopott szűrű parasztot, ki hátán nagy puttont hord. Midőn a naszád kikötött, a matrózok megcsókolták a puttonos kezét. Az öreg paraszt a partra lépve, ledobta a puttont s egy épen érkező hintóba ült.« (193—4.)... Podmaniczky okosabb volt, mert mint borbélyától tudom, hosszu sárga vendég-hajat készíttetett magának, hogy a basák ne saját üstökén ragadhassák meg, s még e vendég-hajjal sem ment Ó-Budára; hanem ha nem lappang köztünk, akkor alkalmasint útban van Palotára.« (198.)

Bár a hang és a színezés más Keménynél; de a szökési jelenet lényegében ugyanaz, mint ahogy a krónika leírja:

»De az Podnanyiczky János, ki okos ember vala, megiedett is vala, látva, hogy az dolog nem jó vagyon, még azon este szakállát elmetsetti, szür cshóban felőtezik, és egy puttont vállára fogván, ki iel szükik el Budából Palota várában, ki ő háza vala, mene.« (62.)

VI.

Kemény a történeti személyek rajzában legtöbb szabadsággal él *Izabella* alakjánál; de ha a kelleténél erősebben is eszményíti őt, történeti vonásai nem lépik át az igazság határait. Ő, a ki látja, hogy tanácsosainak téves politikája mennyire veszélyezteti a hazával együtt az ő trónját is, készebbnek mutatkozik Ferdinánddal szövetkezni, mint a török kegyelméből Magyarország királynéja lenni, s a török szövetségtől első sorban erős katholicizmusa rettentí vissza. Kiváló tulajdonaival a korszak legjobbjait, kiket a hazaszeretet, a törökgyűlölet s a hódolat és részvétel a szerencsétlen királyné sorsa iránt hozott össze, meg is tudja magának nyerni. Közülök első sorban Frangepán Orbánt látjuk teljes odaadással küzdeni oldala mellett, a ki a korszak legnemesebb érzelmeinek megtestesítője. Frangepánt Izabella egyéniségében a királynő, az anya és a szép nő sorsa egyaránt megragadják, sőt hódolatát a titkos szerelem rajongásáig fokozzák, a melynél fogva, a mikor a helyzeten változtatni nem bír, önmagát áldozza fel — szerzetessé lesz, bár tudja, hogy vonzalma rokonérzelmet keltett Izabella szívében is. Íme pár eszményített vonás, melyek Izabella jellemrajzát kiegészítik.

Kemény Izabella regénybeli szerepléséhez több történeti adatot kölcsönzött Verancsicstól. Így pl. nyoma van a krónikában a török szövetségtől való idegenkedésének is.

Midőn a regényben Turgovics a helyzetről elmélkedve azt mondja, hogy

»Izabella királynénak igaza van, midőn Szolimántól jobban fél, mint Ferdinándtól (147.), s hogy inkább akar egy keresztyén királyrabnője, mint a török kegyelméből Magyarország királynéja lenni « (129.) tulajdonképen a krónikás ezen szavai lebeghetnek az író előtt:

»Az urak megértik, hogy királyné asszon meg akar szerződni az nímetekkel, ha pedig a nem lehetne, tehát mind gyermekivel, szolgáló leányival és udvara népivel az nímet táborban menve, még sem akar törekki lenni.« (46.)

Majd ismét más helyütt Turgovicshoz beszélve, ki neki bizalmas és kedves embere volt, így tör ki maga a királyné a török pártfogása ellen:

»Térdre borúlva kérem a Boldogságos Szűzet s egyedül igaz hitem minden szentjeit és vértanuit, hogy közbenjárásaik s imáik által mentsenek meg ezen útált védelemtől.« (137.)

Verancsicnál is Turgovicsnak panaszkodik a királyné kétséges helyzetében, de már nem az égiektől, hanem tisztán a német szövetségtől várva segítséget. A krónikás adata tehát itt teljesen nélkülözi a vallásos vonást, a mely Keménynél Izabella fenti szavaiból első sorban domborodik ki.

»Királyné asszon a budai bírót be a várba hozzá hívatá, s ilyen választ ada titkon az tanácsnak: hogy én, úgy mond, immár nektek semmit nem tudok segíteni, hanem azon eszeskedjete, hogy az nímettel megigyenessedjete.« (47.)

Izabella helyzetének rajzához az ostrom alatt Verancsics szintén szolgált némi adattal, mint ezt a következő párhuzamos hely igazolja:

»A makacs bombázás miatt György frater a pinczékbe szállítá az egész udvart, és ott maga a királyné is összehalmozott drága butorok közt csak úgy teng.« (128.)

A krónikás pedig ezt mondja:

»Királyné asszon minden kincsit szekerekre rakatá Buda várában, és az felső házokból alá költetetik az csatornakút mellett, hol bótók vadnak, azokban szállíták.« (46.)

Szolimán ajándékaról, melyet Buda elfoglalása után küldött a királynénak, a krónikában is szó esik; tehát Kemény valószínűleg erre támaszkodva mondja a királynénál tisztelgő török küldöttség fogadtatásáról, hogy

»a csauz-basa bevezettetett számos kísérettől környezve az ünneplés elfogadásokra szánt nagy terembe, s a kíséret átadta a gazdag ajándékokat.« (151.)

Ezt ugyanígy írja le Verancsics is:

»Az terek császár mindjártát Orucs csauzt választá oda fel Budára az királyné asszonyhoz, . . . küldé ajándékokat is mind királyné asszonnak, gyermekinek, mind az uraknak.« (55.)

Orucs csauz küldetésének tulajdonképeni célja azonban nem a királyné üdvözlése és az ajándék átadása volt, hanem a mint Kemény Verancsics nyomán elmondja:

»Titkon a végett volt küldve, hogy pontos tudósítást szerezzen, vajjon Zápolya özvegye csakugyan anya-e, vagy pedig egy becsempészett gyermeket ad ki saját magzatának.«

Ezt a dolgot Verancsics Jovius Pálhoz írt levelében említi:

→ »Mehemettus praetor Belgradensis . . . porro caesari, passisque persuaserat prolem hanc, quae Joannis esse ferebatur sub nomine filii, non marem, sed foeminam esse, et si fortasse marem constitisse, non e Joenne prognatum, sed sublatum alianae matris et huic subditium esse.« (I. 215.)

Kemény, mint már említettük, a krónikások művei mellett főként Szalay magyar történelmét forgatta, s a mi szükséges adatot megtalálhatott nála, onnét vette át. Izabella jellemzésénél is tőle kölcsönzött pár érdekes vonást, mint az alábbi sorok igazolják.

»A királyné csauzbasásával folytatva beszélgetését, kibontotta mell-fátyolát, s mintha senkisémet volna a teremben, szoptatni kezdé gyermekét. — Allahnak hatalma nagy, — kiáltott a csauzbasa elragadtatással, — Allah elméje teremte a menyet és földet; de csodatevő hatalmát akkor emelte legmagasabbra, midőn szépségedet gondolta ki. Engedd meg, felséges királyné, hogy lábait csókolhassam meg Zápolya utódjának, a győzhetetlen padisah fogadott fiának és Magyarország királyának.« (151.)

E jelenetet a költő Szalay ezen sorai alapján írta meg:

»Izabella, János Zsigmonddal karjain, zokogva lépett a csauz elébe, feloldván fűzőjét, szeme láttára emtette a kisdedet. A csauz letérdelt, s kezeit a gyermekre tévén, Szolimán nevében megesküdött, hogy e gyermek fog Magyarország felett uralkodni.« (IV. 201.)

Izabella tanácsosainak rövidlátását és optimismusát mi sem jellemzi jobban mint az a tanácskozás, melyben elhatározzák, hogy a királyfit Szolimán táborába viszik. Itt a királyné aggódó anyai szeretete mellett főként Werbőczy alakja domborodik ki; mert első sorban az ő rábeszélése döntött e fontos kérdésben. De ezen mesteri rajznak is megvan az alapja Verancsics krónikájában, mint a párhuzamos idézetek igazolják.

»Hallom az aggodalmakat: Buda előtt van Szolimán, tehát a maga számára elfoglalja azt. Azonban nem volt-e már kétszer benn a várban, s mit tón? visszaadta önként! S mert visszaadta, ebből következtetik-e kegyelmek, hogy most nem fogja visszaadni? . . . Reggel mi tanácsosok és az ország többi nagyjai körül vesszük a dízhintót, s gyalog kísérik el Szolimán császár óbudai táborába. Izabella összpontosítá lelke minden erejét, s bár lélekzete akadozott, mégis hangjának észrevehető reszketegsége nélkül mondá: Hú tanácsosaim véleménye szerint Szolimán császárnak a csauz-basa által előmbe terjesztett kívánatait teljesítenem kell. A király reggel 8 órakor fog a szultánhoz indulni, tanácsosai, s kik a főurak közül csatlakozni akarnának, kísérik ő felségét.« (Kivonat a szerző szavaival a 158—164. lapokból.)

A királyné aggodalmait, a nép bizalmatlanságát, a helyzet kényszerű voltát mind igen találóan fejezi ki a krónika is a maga együgyű hangján, úgy hogy Keménynek a színezésen kívül alig kellett valamit hozzáadnia, mint a krónika alábbi sorai mutatják:

»Azonnal is igin kezdinek kiszülni, hogy az császárhoz hamarabb nagy pompasággal, kevélységgel, és úgy mennének, mintül jobban, ikesben is mindeniktől lehetne. Anyira, hogy törökök között sokan vótanak, kik a szigin Magyarországnak szánták és tudták veszedelmit, titkon több embernek mondták, hogy az császár megfogja őket, és az Budát tőlek elviszi. De ők ezzel semmit nem gondolval, csak hogy az ő akaratjok megteljen, vígeznek köztek, hogy elmenjenek. Királné asszon nem akarván oda az gyermeket köldeni, filve neki: sir, jajgat, bánkodik, módot utat

keresi és tudakozik, hogy és miképen menthetné magát attúl, hogy az fiát császárhoz ne köldhetné. Vigre kitélenes rejá, nagy fájdalommal engedi.« (57—58.)

Verancsis krónikája nyomán készült a csecsemő királyfi kíséretének díszes és ünnepélyes felvonulása is a szultán táborába.

»A nyolcz fehér ló által vont arany pántos, arany czímeres, ezüst lépcsőjű díszkocsi hátülésében látható volt az udvarmesternő a királyt tartva ölében, vele szemben hárman foglalva helyet: a még fiatal dajka, az ódon kinézésű levéltárnokné és a még nem egészen koros, de a kellemtelen arcz teljes minősítésével bíró udvari fodrásznő. A kocsi jobb oldalánál gyalog ment elől György frater, a belső tanácsosok és a csatlakozó mágnások egy részétől követve; a kocsi bal oldalánál a többi gyalogló tanácsosok- és főurakat Petrovics vezette, a királyi rokon, s az ő oldala körül találjuk Verbőczit és Török Bálintot is. A díszkocsit kivont karddal követte 12 testőr.« (174.)

Kemény ezen leírása önkénytelenül eszünkbe juttatja a korabeli krónikás idevágó tudósítását:

»És megkiszítvén szép aranyos szekeret, két főnemes vín udvarabeli asszonokat dajkával igyetembe, szerzi őket az gyermekkel együtt azon szekeriben (58). Az arany lánczokat az lovak nyakába hányák és felöltözvén azon aranyos és bársonos csohában fénkint, az urak és polgárok, nagy kevélyen alá császárhoz Budából János király fiával mininek. Az urak penig, kik alá mentek vala, ezek valának: Frater Gyergy, Petrovyth Péter, Werbeczy István, Bathiány Orbán, Markos Péter, Podmaniczky János és Terek Bálint.« (59.)

Pár szóval, de igen jellemzően mutatja be Kemény a basák kétszínű udvariasságát a királyi kíséret fogadtatásánál:

»A kíséret csak akkor kezdette kényelmesebben érezni magát, midőn Hévízhez közeledett s a tartózkodás a török előőrsektől elapasztotta a kíváncsi népet. Csakhamar fényes, s többnyire basák- és főméltóságu urakból alakult csapat vált ki, és midőn a fogattól 10 ölnyre lehettek, leszállottak lovaiktól, mellőkre font kezekkel, mélyen meghajolva, gyalog mentek a tanácsosokig. A basák az udvarmesternő nem csekély ijedtségére a kocsiajtóhoz vezetette, egyenként bemutatatták magokat a királynak, ki épen akkor ébredt fel szenderéből.« (179—180.)

Magát a fogadtatás módját megtaláljuk a krónikában is; de a mi itt élettelen anyag, a költő kezében életet nyer, s a vázlatos képen az egyes alakok plasztikai vonásokkal válnak ki a háttér elmosódó tömege közül. A krónika alapul szolgáló sorai a következők: *A krónika ezt is benev.*

»Ott hogy imár közelhetnének a császár sátrához, kit nagy hosszú két renddel állják vala az janicsárok és sok egyébféle császár udvara

nípe eleikbe is fő választatott szép és drága öltözetű személyeket bocsátott vala, kik őket nagy móddal, nagy tisztességgel fogadák és bevívik az császárhoz sátorában az gyermekkel, vín asszonnal és dajkájával.« (59.)

Az alábbi sorok, melyben a költő elmondja, hogy míg a király kísérete a szultán sátrában mulat, addig a janicsárok csellel megszállják a várost, a Verancsics Antalhoz írt latin levél egy részlete nyomán készült, mely őt Buda veszedelméről tudósítja.

»E közben a nép közé janicsárok vegyültek, mintegy látni óhajtván a vár és a város belsejét. Eleinte alig vették észre, de csakhamar kisebb csoportozatokká alakultak. Nem telt egy óranegyed s már a Mindszent, az Olasz, a Szentpál, a Zsidó s az Ötvös utcán hemzsegett a janicsár, s a székesfehérvári, bécsi és vizivárosi kaput rajként lepte meg (200). Már öt óra és Zsigmond János ő felsége minden országtanáccsossal, minden hadvezérrel együtt a szultán sátorában mulat, míg a várost janicsárok sáskahada szállotta meg.« (203.)

A levél ide vágó része eredeti latin szövegében így hangzik:

»Nunquam alias tot equites Turcarum in civitatem erant inmissi, quot illo die; praeterea portam civitatis occupaverant, sub specie providentis amicitiae, verebantur enim ne contentio et caedes vel propter exclusiones nonnullorum vel etiam propter non admissionem oriretur. Sed cognovimus dolum. In summa, irruperunt catervatim in civitatem et omnes stationes occuparunt; quoscunque habuerunt obvios in domos proprias ingredi compulerunt, ipsi ante domos civium per duos dies excubabant, plenum erat forum, et plateae omnes refertae, filius majestatis suae unacum aliis dominis detinebatur in tentorio, neque prius est domum dimissus, quam redirent certi homines caesaris, significantes, Budam secundum voluntatem eius sine ulla renitentia redditam esse.« (I. 167.)

Ezen részletet, a mely egyébként sokkal körülményesebben beszél el a dolgot, mint Kemény, mintegy kiegészíti a magyar krónika alábbi soraival; mert csak e kettő együtt teszi ki a regény főntebb közölt leírását.

»Az nippel pedig nagy gyorsasággal, szép két renddel mind az öt Buda-utczát, kiknek vala neve: Mindszentuczta, Olaszuczta, szent Pál-uczta, Zsidóuczta és Ötvösuczta, megállítaták, mely utczák szent Gyergy piaczatúl fogva hosszatará Szombatkapuig valának.« (61.)

Mialatt a város csellel a janicsárok kezébe kerül, azalatt a szultán a magyar hódoló küldöttség fogadtatása alkalmával becéző szeretet ürügye alatt kezébe veszi a csecsemő királyfit, hogy személyesen meggyőződjék azon mendemondák alaptalanságáról, mely szerint János király gyermeke nem fiú, hanem leány. Ez a tény, valamint az, hogy ezek után János Zsigmondot pártfogásába veszi, Verancsicsnak Joviushoz írt leveléből vett adatok.

»A császár a tisztelet miatt reszkető dajka kezéből kivette a csecsemőt és megszemlélé, hogy rágalmazóknak bélyegezhesse azokat, kik a csauz-basa ellenében leánynak állíták. Ezután ismételten megcsókolá, hogy kegyelméről biztosítván, védhatalma jelét a homlokára nyomja, az udvarmesternőnek, mint tisztos matrónának karjaiba téve, s bekísérte legbelsőbb sátorába, hol Szelim és Bajazeth fiainak is megmutatá, mondván nekik: öleljék és csókolják meg fogadott testvéröket. (206.) A basák, kik János Zsigmond elhozatalától más eredményt vártak, nem mulaszták el alázatos meghajlással fogadni azon rájuk nézve keserű örömhírt, hogy a világbíró szultán a királyi gyermek arcát meglepőleg hasonlóknak találja a Zápolya Jánoséhoz, az ő védenczéhez, ki iránti kegyelmét most már a törvényes fiúra és trónutódra is kiterjeszteni hajlandó.« (207.)

Nemcsak az adatok, hanem az ironikus színezet alapja is feltalálható Verancsics alábbi soraiban, a ki szintén kiemeli a Zápolyaház ellen alattomban mesterkedő basák csalódását a szultán lovagias eljárása folytán.

»Igitur accepto comiter in manus puero, tamdiu fertur illi blanditus, ut infantibus ab iis fieri solet, qui filios habent, donec proprii tactus experimento, virilem stirpem esse cognoverit (I. 215.) . . . Dimisit eum ad filios, nuncios ut paulo ante amici ac beneficiarii regis domus Ottomannae, nunc iam et suum et ipsorum pupillum agnoscerent, eiusque olim suo exemplo curam complecterentur . . . Sed agnito sexu in puero, totaque patris imagine, rejecta Mehemetti vana calumnia, servatus nihilo minus, si diis placet, felicioribus, — nulla enim Turcae perfidia, nullis mendaciis, nullis dolis, quos in Christianos expendunt, deteriores fiunt, apud suos, — puer, ipsius caesaris testimonio, Joannis filius declaratus.« (I. 216.)

Hasonlóképen nyomára akadunk Verancsicsnál annak is, hogy a török veszedelmes és kétszínű nyájassága mekkora csalódás árán józanította ki a küldöttség tagjait, a török barátságából. Zárkozott hallgatásuk minden beszédnél hangosabban kiáltó önvád téves politikájuk kudarcza miatt. Legalább a mit Kemény ezen soraiból olvasunk:

»A császár az ünnepélyes fogadtatáson leereszkedő nyájassággal társalgott (a tanácsosokkal) . . . A nyájas fogadtatást diszebéd követte. Az aranytalakban fölfordított étkek pompásan néztek ki ugyan, de végre is kiértett belőlük a faggyú. S hasonlóan idegen, émelyítő ízű fedeztek föl György frater s Frangepán Orbán a basák udvariasságában is. Azonban nem akarták a többiek guszthusát elrontani;« (207.)

lényegében, bár nem olyan finom ironiával kifejezve, megtaláljuk Verancsics alábbi szavaiban is:

»Relato inde in tentorium, afferuntur et illi et proceribus epulae, sed seorsum utrisque, et comiter ad edendum omnes invitati. Neque enim adhuc cibum attigerant, et iam diei XXII. hora excesserat. Aiunt,

insigniter proceres puduisse prae confusione tristissimi casus, taciteque dapes horruisse, pretio pensatas minime comparando et priusquam ad vespendum induci potuissent, quidam eos illiberales dicere et ingratitude arguere non dubitarunt, perinde, ac si caesarianas dapes, non omnibus inpartiri solitas, contempsisse viderentur. Inviti itaque epulati.« (217.)

A lakoma végével a magyar urak rossz sejtelve csakugyan valóra vált, mert

»György frater, Werbőczy, Frangepán Orbán, Török Bálint s a többi urak a divánból kivezettetvén, őrizet alá tétettek.« (208.)

E történeti adattal szintén Verancsics szolgált a költőnek:

»Domini autem, videlicet: Thesaurarius, Pettrowith comes Theme-siensis, Stephanus Verbevtius cancellarius, Valentinus Thewrewk, Urbanus Bathiany in castris retenti.« (168.)

Izabella aggodalmát a török táborba küldött gyermeke miatt és közbenjárását tanácsosai szabadon bocsájtásáért, nemcsak általánosságban, hanem részleteiben is Verancsics nyomán írta meg Kemény, a mint az alábbi sorok világosan mutatják.

»Izabella szíve mély aggodalmából délután öt óraker meghitt emberei-nek egyikét drága családi ékszerekkel a török táborba küldé, vinné az ajándékokat Rusztán basának, Szolimán kedvencz vejének és feleségének Mirmah szultánnőnek, s venné rá a magyarok iránt különben sem rossz indulatú basát, hogy a csecsemő királynak mielőbbi visszaküldését sür-gesse. (238.) Midőn egy csoport basa és háremhölgy számára fejedelmi ajándék volt egybehordva, érzékeny, de tapintatos és nyomatékkal teljes latin levelet írt a szultánhoz, melyben tanácsosai visszaküldését kívánta.« (239.)

Ezen adatokat a Buda veszedelméről szóló tudósításban találhatjuk meg:

»Majestas sua videns consiliarios suos detentos esse, coepit taedere et pavere, misit in crastino ad caesarem literas, agens gratias propter restitutionem filii, propter liberalem tractationem, propter munera data, postremo propter annunciationem tam generosam, quam medio nutricis fecerat, supplicans, quod eam una cum filio gratia prosequatur et in protectionem suscipiat. Laboravit etiam medio Rostan bassae, generi caesaris, pro eliberatione dominorum, cuius uxori pulcherrimam specialiter torquem dono misit, promisit operam suam, quam ante diem septimum declarare non potuit.« (169.)

Budavár elfoglalása és a Duna melletti vidék birtokba vétele Szolimán által Izabella sorsát is eldöntötte. A szultán a királynő, a királyfi és gyámjai számára Lippát jelölte ki leendő székhelyül és uralmuk alatt Erdélyt és a Tiszántúlt hagyta meg azon ígéret mellett, hogy János Zsigmond nagykorúsága esetére Budát is vissza-

adja. Ezen tények elmondásánál a költő, mint Buda elfoglalásánál főntebb láttuk, Horváth Mihályra támaszkodott; de már Izabella magatartását az útrakészülődésnél Verancsics nyomán egészítette ki.

»A várban az útra készülődés nagyban foly; mert a budai basa a szultánt akarja elfogadni s az új birtokos kedvéért sürgeti a réginek kitakarodását . . . A királyné mentül érzékenyebben volt sértve, annál több erélylyel intézte a drágább butoroktól kezdve minden értékesebb, s kivált a művészi beccsel bíró tárgyak továbbszállítását.« (250.)

A szultán izenetét és Izabella útrakészülődését Verancsics krónikája egész bőbeszédűséggel adja elő; de azért elárulja, hogy Kemény főntebbi előadása lényegében reá vezethető vissza, a mint ez a kivonatos idézet mutatja:

»Se semmit azonközbe ne bánkodjik, hanem menj el mindjára Erdélybe és ott bikessigél lakjál . . . Az királyné asszon, ki rakva mireggel vala, nyilván való az terek császár csalárdságát látván, nuha meg tudta volna nekie választot tenni, de a szókat csak ebben akkoron elhagyván, mindjára módot ada, hogy az szekereket és lovakat megszeressenek és rakogatáshoz kiszüljenek.« (66—67.)

A búcsúzásai jelenet is Verancsics nyomán készült, a mely a maga szomorú valóságában tárja fel a szinte észrevétlenül török igába került budai polgárságot.

»A budai polgárok szeretett uralkodónőjüktől óhajtottak volna búcsút venni; a magistratus küldöttség által meg is jelenhetett; de magát a polgárságot illetőleg, a budai basa gáncsoskodó modora lehetetlenné tett minden részvétnyilvánítást. (280.) A hajó végre megindult, s midőn az evezőrudak csapdosni kezdék a hullámokat, Izabella hallá, hogy a szegény öreg Werbőczy szeretett volna a janicsárok során áttörni, de nem sikerült.« (283.)

Midőn a királyné elutazásáról beszél a jámbor krónikás, neki is az egész dologban főként az ragadja meg figyelmét, hogy minő rabságba jutottak a török pártfogás által.

»Ezek közbe, hogy imár királyné asszon is Buda várából kiment volna, Pestti által elköltözött volna, és indult volna Pest mellőle, be senkit nem bocsátván, az urak is elbúcsúzván jó tisztessigél a császártúl, mindjarten a királyné asszony utána a Dunán általa indulának, tanúkipen őket is Budában nem bocsátva, Werbewczyt sem az ő házához, annyira már az igában, a rabságban bebútták vala.« (69.)

Kemény Izabella királyné történetének vázolásában a számára kijelölt tartományba való megérkezése után több mint 10 évnyi időközött átugrik és ott folytatja, a mikor a királyné Ferdinánd javára lemond jogairól. Az ünnepélyes szerződési jelenetnél a költő-

nek Istvánfi latin nyelvű krónikája szolgálhatott alapul, mint az alábbi idézetek mutatják:

»1551-ben július 21-én Kolozsváron a Szent-Mihály főegyházban megjelentek az ország összehívott rendjei, s a nagymise bevégezése után a következő jelenetnek voltak tanúi. Az oltárnál a szerződésre, mely Izabella országait Ferdinándnak adja, előbb esküt tettek Ferdinánd és leánya Johanna nevében — ki Zápolya Zsigmond arájául jelöltetett, — Castaldo, Nádasdy és Báthori; azután megesküvék Izabella saját maga és fia nevében. Ekkor az oltárhoz lépett György frater s ő is a szerződés megtartását hittel kötelezé. Most Izabella hívei az állványrai letették a szekrényt, melyben a következő tárgyak voltak: a szent korona, a királyi pálcza, az országalma, szent István palástja, a papucsok, a stola, az öv stb. . . . Mig a Ferdinánd biztosai e kincseket átvevék, a királyné így szólott: — Imé átadom nektek magyar emberek a magyar birodalom koronáját és jelvényeit, királyotok Ferdinánd számára. Engedje az ég, hogy nektek, hazánknak és az összes keresztyénségnek üdvére szolgáljon. De én úgy sejttem, s adná Isten, hogy csalódjam! miként ti ezentúl soha többé e drágaságokkal a ti népetekből, a ti véretekéből származó királyi homlokát nem ékesítitek föl. Nem tudom titkolni azon érzést, hogy rajtam és fiamon igazságtalanság követtetted el; de végrehajtom, mit idegen akarat rám erőszakolt; azonban a megtörhetlen remény vigasztal, hogy fiam, az uralkodásra született és növelt árva, mostani kibújdásom daczára majd egykor Isten segedelmével és a ti közreműködésekkkel, jogaiba vissza fog helyeztetni.« (456.)

E részletből különösen feltűnő hasonlóságot mutat Istvánfi elbeszélésével Izabella beszéde, a mely megebezzett lelkét annyira közvetlenséggel jellemzi.

»Legati Claudiopolim advenere. Deinde cum ex ordine nobilitatis frequentes convenissent: sacra in aede maiori celebrantur, praesentibus, regina, filio et Georgio ac Ferdinandi legatis; peracto sacro, adhibiti aris iuravere, Castaldus, Bathorius et Nadasdius pro Ferdinando et Johanna eius filia: et ad pactorum foederum conditiones adimplendas. Regina eodem modo ac filius, postremo Georgius sacramentum dixere . . . Deinde regina coronam et sceptrum caeteraque eo spectantia, in arca vetusti operis, sed ferreis repagulis bene munita depromsit, et ad proceres, qui longo ordine adstabant, brevi sermone haec intulit. En praesentibus vobis, atque intuentibus, viri Pannonii, corona et sceptrum, regni Ungariae insignia, Ferdinando regi mittenda do atque trado. Faxit Deus opt. max. ut id vobis universoque regno, reique pub. Christianae felix, faustumque sit. Verum animus mihi praesagire videtur, atque utinam falso praesagiat, vos hoc diademate neminem deinceps vestrae gentis et sanguinis regem ornaturus. Equidem hoc in meam filiique iniuriam vergere haud ignoro: sed mihi facere, quod alii volunt, oportet: magna tamen me spes tenet, fore ut filio quoque meo aliquando melius prospectum sit: ut quamquam nunc mutatis sedibus alio migrandum est; tamen in spe regni educato, Dei opt. max. ope et vobis annitentibus, pristinam fortunam recuperare liceat.« (298.)

Hogy Kemény eddigi forrásai mellett Pray: *Historia regum Hungariae* cz. művének idevágó részletét is olvasta, sejteti pl. azon jelenet leírása, a mely Izabella búcsúját Erdélytől mutatja be.

»Ezalatt Izabella királyné azon ponton, mely Erdélyt Magyarországtól elválasztja, egy terebélyes, egy testvértelen hárhoz lépett. Itt mint a druidák papnője térdre borult és imádkozott. Áhítatosságát befejezve, kivonta tokjából törét, s a hársba, mely hűvös árnyával körül fogá, beveste nevét, e szavakkal együtt: Sic fata volunt.« (460.)

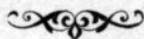
Erre vonatkozólag Praynál mindössze ennyi van:

»Transilvania egrediens, fertur monumentum versatilis fortunae, suam, ut creditum est, Blandratae, arbori incisum his verbis reliquisse: Sic fata volunt. Isabella regina.« (pars III. pag. 104.)

→ Magában ez a pár sornyi összetalálkozás természetesen még nem elég bizonyíték arra, hogy Kemény regénye írásakor Pray művét is felhasználta; de mivel ezt a részletet az általam kimutatott forrásokban nem találtam meg, mint esetlegesen Praytól kölcsönzött adatot jegyzem ide, bár nem lehetetlen, hogy egy előttem eddig ismeretlen új forráshoz vezethet ez az igénytelen adat.

Loósz ISTVÁN.

Tovább: 286.

MIKES FORDÍTÁSAIRÓL.¹

Különös dolog, hogy Mikes Kelemen egyetlen fordításánál sem nevezi meg a szerzőt. Mi indíthatta erre, nem tudjuk. Bizonyára nem az, mintha eredeti művek gyanánt akarta volna azokat közzé tenni: mert akkor azt sem írta volna meg, hogy »idegen országban idegen nyelvből fordítottat magyarra« (Az idő jól eltöltésének módja), vagy egy másikon, hogy idegen nyelvből való fordítás« (A keresztnek királyi útja).

Tudvalevő, hogy Mikes művei, kettőt (»Törökországi levelek« és »Mulatságos napok« s néhány apróságot (»Imádság«, »Az Életnek rendéről«, »A szóhordásról«, »Hogy micsoda tiszta szokásokat kíván a kereszténység« és a »Ker. gondolatok« végén levő két énekk fordítás) kivéve kéziratban vannak ma is. A kéziratok pedig három híján mind a Nemzeti Múzeum kézírattárában őriztetnek, hová 1873-ban kerültek a Farkas Lajos könyvtárából. Az is köztudomású, hogy Mikes legbecsesebb művét, a »Törökországi levelek«-et általánosan eredetinek tartják s a kölcsönvételek idegen művekből (Madame Gomez, Bandello, stb.) jelentéktelének.

A Mikes műveinek forráskutatása mondhatni attól az időtől kelteződik, a mikor azok ismeretesekké váltak. Már az első bemutató Pulszky tett erre nézve megjegyzéseket (Kisfaludy-Társ. Évl. X. 1875. 158.), azután Szilágyi István kereste meg a »Mulatságos napok« eredetijét (Gomezné »Journées amusantes«; Figyelő 1878).

»Az Izraeliták szokásáról« és »A keresztényeknek szokásáról« szóló művek eredetijére Szilasi Móricz mutatott rá (Egy. Phil. Közl. 1880) Claude Fleury: »Les moeurs des Israelites« és »Les moeurs des Chrétiens« cz. műveiben, melyek sokszor egy kötetbe foglalva jelentek meg; a tizennyolczadik század folyamán magyar fordításban is kinyomtatták (másodsor a M. Zsidó-szemle fedezte fel 1891-ben). Ugyancsak Szilasi állítja, hogy »A sidók és az új Testamentumnak historiája« Fleury-nek »Histoire de l'ancien et du nouveau testament« cz. munkájának fordítása.

¹ Felolvasta a Budapesti Philologiai Társaság 1904. május 4-én tartott felolvasó ülésén.

A »*Catechismus formájára való közönséges oktatások*« eredetijére Kun Sámuel akadt rá s azt Pouget oratorianus szerzetes »*Informations générales en forme de Catéchisme*« vagy rövidebb címmel »*Catéchisme de Montpellier*«-nek nevezett műve fordításának ismerte föl (M. Könyvszemle 1898.).

Találgatásokban nem volt hiány a többi művekre nézve sem, de ezek nem sokat érnek, ha az összehasonlítás elmarad. Így Szilasi Móricz (id. h.) említi, hogy »egy másik műről t. i. »*Az idő jóll eltöltésének módja*«-ról »gyanúja van«, hogy az szintén Fleury egy munkájának »*Traité du devoir des maitres et des domestiques*« fordítása, de ezt a könyvet nem szerezhette meg. Mi megszereztük a müncheni egyetemi könyvtárból annak 1688-iki párisi kiadását (»*Les devoirs des maitres et des domestiques*«) és megállapítottuk, hogy egészen más munka, mint a Mikesé.¹ De hosszas kutatás után Mikes fordításának eredetijét is megtaláltuk és azért legelőször is erről szólunk.

I.

Mikes kéziratának, melynek írási idejét Abafi a papir vízjegyeiből 1751-re teszi, címe: »*Az idő jóll eltöltésének módja* minden féle rendben. Idegen országban, idegen nyelvből fordítatott Magyarra«. Erkölcsei irányú mű, miként a Mikes többi fordításai és párbeszédben van írva. Hat napi beszélgetésből vagyis hat fejezetből áll, melyek »nehány főrenden való személynek« szájába vannak adva. »Első: A restségről és annak eredetéről való beszélgetés. 2. Hogy külső képen mit viszen véghez a resttség és a világiaknak tunya életek. 3. Hogy a munka, természet szerént, minden renden levő személyeket illeti. 4. Hogy miképpen lehessen a resttséget elhagyni. 5. A tselédes gazdáknak kötelességeiről. 6. Hogy a tselédes gazdák tartoznak gondot viselni cselédgyekre. Befejezés: A melybe meg láttzik, az eddig való beszélgetésnek hasznos volna és ezeknek a resteknek meg térések.«

Az egész erkölcsi elbeszélés nagyon emlékeztet a Dorell-féle »*Nemes asszony*«-ra, melyet Faludi fordított le, úgy hogy először eredetijét a Dorell művei között kerestük. De nem ott találtuk meg, mert az eredeti névtelenül s e címmel jelent meg: *Traité de la paresse, ou l'art de bien employer le temps en toutes sortes de conditions*. Tome. 1. 2. Paris 1667. Negyedik kiadását, mely 1743-ban Párisban jelent meg, a müncheni egyetemi könyvtárból használtuk. Egy négy részből álló összefüggő² mű utolsó része ez;

¹ Pl. második részében (A cselédség kötelességei) ilyen fejezetek vannak: Aumonier. Écuyer. Intendant. Secrétaire. Maître d'hôtel. Officiers de cuisine et autres. Demoiselles et femmes de chambre. Valet de chambre. Gens de livrée stb.

² Ces quatre Traitez ne sont donc qu'un Ouvrage divisé en quatre parties, dont l'une ne doit point être séparée de l'autre« mondja a »*Traité de la paresse*« előszava.

- többi részei »Le Traité de la Civilité qui se pratique en France.
2. Suite de la civilité françoise, ou Traité du point-d'honneur.
3. Le Traité de la jalousie.

Szerzője *de Courtin Antal*, a ki Riomban (Auvergne) 1622-ben született, Colbert alatt fontos politikai szerepeket bíztak rá, s Krisztina svéd királyné kegyeltje volt. Fentnevezett művein kívül több kiadást ért Grotius »De jure belli et pacis« című művének tőle eredő francia fordítása. 1687-ben halt el.

A Mikes fordítása a mű szereplő személyeit így mutatja be:

»Leg elsőben *Diánnán* kezdem el, a ki is mint egy negyven esztendő korában özvegyé marada, de a ki mindenkor a czifraságban és az kényesen való életben töltötte idejét, mint olyan, a kinek a nagy jószág, módot adott mindenre. *Angyélika*, Diánnának atyafia lévén, tsak nem mindenkor is nála lakot, e szép és mintegy husz esztendő leány lévén az észel való tréfás nyajaságot az jó erkölcsökkel meg tudta egyeztetni. *Páter Dénes* minthogy a Diánna urával attyafiasok voltanak, azért ő is elment némelykor látogatására, a mint leg közelebb is egy hetet töltött nála, e világi pap lévén, az ő okos, értelmes, és jó természetiért, mindenek betsülték, és szerették. *Télámon* pedig huszon három vagy huszon négy esztendő iffju lévén, azonkívül mind főrendű, mind sok jószágú, a mulattságban töltötte inkább ideit, mint sem a tanulásban, olyan volt, mint a kiről azt szokták mondani, hogy mindent tud, de semmit sem tanul,¹ gyakorta menvén Diánnához, Angyélikával, mindenkor vetekedésben voltanak.«

E jellemzés után rögtön »in medias res« vág a szerző s a két fiatal (*Télámon* és *Angyélika*) czivódásával élénken indul meg az elbeszélés. Ekkor lép be tíz óra tájban páter Dénes, a Diánna gyóntató atyja, a ki rendesen ágyba van még ilyenkor s ott találja a páter most is. Diánna széket tétet az ágya mellé és a pátert leülteti. Ez nem titkolta el boszankodását azon, hogy Diánna még ilyenkor sincs felöltözve s a restségről tart hosszú prédikációt. Angyélika és *Télámon* szíjtják vagy oltani próbálják a tüzet. De a páter oly heves, hogy nyiltan kimondja, a társaság nagy megütközésére, hogy »az olyan asszony, a ki egyebet nem tselekeszik csak eszik, iszik, aluszik, magát mulattya és czifrázza és a ki az ilyen életben meg hal penitenzia tartás nélkül, az nagy veszedelemben vagyon üdvössége felől, hogy hatsak az Isten tsudálatosan nem üdvezitti.« Marianna megérkezése vet véget a hosszas vitának. A páter egyelőre abba hagyja a leczkértetést, Diánna felkél ágyából és sétálni megy. Másnap újra elől kezdik, hasonló hangon folytatják s voltaképp csak a hatodik napon fejezik be Diánna és a többiek jó útra térésével — közmegelegedésre. »Eképpen — így

¹ »... qui est de cette sorte de gens qui comme dit le Comique: Sont en tout fort sçavans, même sans rien apprendre.»

szól a befejezés — lett vége a hat napig tartó beszélgetésnek, a melyre Isten áldását adá és a fellyebemlített személyeket a restségből kivévé, a páter Diénes intési által, a kinek az Isten fíradtságát megjutalmaztatá, és a kihez mindenik nagy bizodalommal vala. Diánna pediglen ezután, mind más féle életet élvén, a szeretetre méltó Angyélikát, Télámonnak adá, a kik keresztényi házasságban éltenek együtt. Máriánában, mint hogy a leg nagyobb fogyatkozás a kártya játék vala, a mi ebben a játékban vétkes, azt el hagyá, és magát hivatalyának kötelességében foglalá mind végig. Ditséret adassék az Istennek, a ki áldását adgya azokra, kik hozzája meg térnek.«

Ha a magyar fordítást az eredetivel össze akarnók vetni, mindenekelőtt tudnunk kellene, hogy melyik kiadást vette Mikes fordítása alapjául? Mert a későbbi kiadások mindinkább bővültek. Ez a negyedik kiadás is, melyet megkeríthettünk, az előszó szerint »maximákkal, szabályokkal és példákkal minden részében meg bővítettett.« A két kiadás egybevetéséből annyit megállapíthattunk, hogy Mikes ezt is, mint a »Mulatságos napok«-at nagyon szabadon fordította, sőt részben átdolgozta. Itt is megváltoztatja a szereplő személyek neveit, miként már Faludi is tette a »Téli éjszakák«-ban. Diánna Courtinnél *Philargie*, Télámon ott *Zeroandre*, *Philargie* tartott leánya megtartotta nevét (*Angélique*), csakhogy Mikes mindjárt az első bemutatásnál elmondja róla, hogy »Diánának atyafia lévén, csak nem mindenkor is nála lakot«, a mit a franczia szövegben csak később tudunk meg; a páternek Courtinnél *Theotée* a neve, míg Marianne előbb csak *Madame la Marquise* ***, később (2. beszélgetés) *Nientilde* néven szerepel. Miért változtatta meg Mikes a neveket, könnyű eltalálni: azokat, a melyeket helyettük választott, könnyebb kimondani s nehezebb elfelejteni.

Mikes önállósága abban is nyilvánul, hogy az elbeszélést itt-ott megrövidíti, a mi nem válik a műnek kárára, ha ugyan e különbség oka nem abban van, hogy valamelyik korábbi rövidebb kiadást fordította. A befejezés is önálló: az eredeti mit sem tud a Télámon és Angyélika, vagyis inkább Zeroandre és Angélique egybekeléséről; a fentebb idézett magyar szöveg helyén az eredetiben ez áll:

»Ainsi finirent ces entretiens, dont on a vû depuis des fruits merveilleux. J'ai tâché de ne rien omettre de ce qui en étoit de plus important, et même j'ai eu recours à ce pieux Abbé, pour m'en rafraîchir la memoire. J'ai voulu seulement supprimer ce que j'avois contribué aussi de ma part à cette conversation, pour laisser parler tout seul ce digne Ecclesiastique, dont Dieu à qui la gloire en est due, voulut bien alors se servir pour donner des avis et des préceptes si solides et si salutaires.«

Mikes fordítói eljárásának szemléltetésére közlünk egy kisebb mutatóványt az 5. beszélgetésből, abból a részből, melyben Angélique saját élettörténetét beszéli el:

» . . . Je pourrais commencer comme Aenée : » Vous me commandez, Reine, un recit bien funeste. Je veux dire que repassant par tous les soins, les assiduez, les fatigues que j'ai coûté à mon pere et à ma mere, je ne puis qu'avoir une extrême douleur d'en avoir si peu profité. J'ai été élevée à la campagne dans une maison de mon pere, et l'avantage que j'ai eu, est que tous les Maîtres que l'on donnoit à deux freres que j'ai, qui sont mes aînés, m'ont profité de même qu'à eux. J'ai appris le Latin comme en me divertissant, et à force d'entendre les leçons qu'on leur faisoit. J'ai appris avec cela l'Italien et l'Espagnol presque de moi-même. Je sçai aussi un peu de tous les exercices qui ne choquent pas la bienséance du sexe. Mais le fort de ma science, puisqu'il faut que je me louë, est que je sçai faire avec l'aiguille tous les ouvrages qui me peuvent être necessaires. Le plus grand soin de ma mere s'est appliqué à me faire apprendre à coudre, à tricoter, à broder, à faire toutes sortes de points, de dantelle, de guipures, et de tapisserie. Je sçai aussi un peu peindre en mignature pour me divertir, et voilà le portrait de Madame, montrant celui de Philargie, qui est de ma façon. — Je le sçais, Mademoiselle, dit Nientilde. Il y a long-tems que je le vois dans cette ruelle; il est fort beau et bien ressemblent. — Je sçai un peu de Musique, et je jouë du Clavessin. Voila tout, comme je crois. Je vous ai dit que c'étoit par occasion que je sçavois un peu de quelques-unes de ces choses, sans cela je vous confesse que la plûpart sont assez inutiles.«

Mikes fordításában :

»Ha meg gondolom, hogy mitsoda nagy bajjal nevelt fel az atyám, és az anyám, igen bánhatom, hogy jobban nem töltöttem el időmet, az atyám, a két bátyáimal együt, maga mellet nevelvén, a mitsoda mesterek nékiek volt, azoknak én is hasznokat vettem, mivel szüntelen hallottam, mikor nékiek lezzkét adtanak, deákul pedig meg tanultam, tsak magam mulattságából. De a leg nagyob tudományom, mint hogy magamat kel ditsérnem, abban áll, hogy a tővel, minden féle munkát tudok, az anyámnak arra nagy gondgya volt, hogy minden féle varrásra meg tanitasson, csipkére, retzére, egy keveset a kép íráshoz is tudok, a musikához is értek egy keveset, ugy tettzik hogy ez az egész tudományom. Ugy tettzik meg mondám, hogy némellyet a mit tudok, tsak történetből tanultam meg, mivel azt meg vallom, hogy ollyat is tanultam, a mi haszontalan.«

Néhány versidézet is van Courtin művében s ezeket Mikes is versben fordítja.¹ Ilyen a 6. beszélgetésben Diogenes mondása az ebéd idejéről:

Le riche quand il vouloit,
Le pauvre quand il l'avoit.

¹ A 4. beszélgetés végén levő rímjáték :

Jó szivel elvárom mondá Diánna,
Eljövök tehát mondá Máriánna

nincs meg Courtinnél.

Mikesnél:

A gazdagnak mikor tettzik ebédelhet,
A szegény pediglen tsak amikor lehet.

Egy hosszabb idézetet találunk a harmadik napi beszélgetésben Tristan l'Hermite-ből:

Colin pour tout métier, ronfle, baille et s'alonge,
Il étend peu le bras, si ce n'est quand il boit:
Il est si paresseux, que s'il se souvenoit
D'avoir par un hazard, pris quelque peine en songe,
Ce seroit malgré lui si jamais il dormoit.

Ezt Mikes így fordította le:

Mátyásnak nints egyéb dolga
Hortyog, ásít el nyujtozva,
Karját igen ki nem nyujtja,
Ha csak a pohárt nem hajttya,
Oly rest, hogy ha észre venné
Magával azt el hitetné,
Hogy álmában ő dolgozot,
Valamiben fáradozot.
Hidd el talám nem alunnék,
Kételen ha, le fekünnék.

Mikes bizonyára a Mátyás három restjére gondolt, midőn Colint Mátyásnak fordította.¹⁾

II.

A másik mű, melyről itt szólni akarunk, »*A keresztnek királyi útja*« címet visel. Erről Mikes 1760. márczius 25-én kelt s b. Huszár Józsefnek küldött levelében is megemlékezik e szavakkal: »Egy könyvet is küldök öcsém uramnak, ha lehet, a keresztől beszél. A könyvnek hasznos voltát maga megmondja az Idvezítő; az én ítéletem szerint méltó, hogy kinyomtassák. Az első auctora spanyol jezsuita volt, azután francziára fordították, a francziából székelly nyelvre.« Eleinte ezen utmutatás alapján kerestük az eredetit, de így nem találtuk meg. Igen mert a szerző nem jezsuita volt, hanem benzésrendi s voltaképp nem is spanyol, hanem az abban az időben spanyol fenhatóság alatt álló Brabantból való: *Haeften Benedek*.

¹ V. ö. Abafi: Mikes Kelemen 151., l. A mit Abafi címnek nevez, az még a szöveghez tartozik.

Van Haften vagy Haeften 1627-ben lépett be az afflighemi (Brabant) benczés rendbe, melynek később apátja is lett; 1648-ban halt meg. Műve 1635-ben jelent meg Antwerpenben e cím alatt: »*Regia via crucis. Auctore D. Benedicto Haefteno Ultraiectino.*« A mű tartalma röviden ez: Tharsis városában élt egy Philetus nevű özvegy nemes ember három nagy leányával. A legnagyobb, legszebb, legelmésebb Staurophila, (Mikes »Storophilá«-ir), a másik kettő Hilaria és Honoria. Nevük természeti hajlamaikat fejezi ki. A három leány egy tavasszal atyjuk falusi jószágára akar kirándulni. Staurophila útközben egymaga egy kápolnába akar betérni, de eltéved. Már majdnem kétségbeesik, midőn Krisztus megjelenik előtte s rábeszéli a Kereszt útján járásra. A siralmas zarándoklás leírásából s ez alatt Krisztus folytonos bátorításából, s az el-elcsüggedő Staurophilának kérdéseiből áll azután az egész mű, míg a fáradt zarándok a mennyország kapuját el nem éri. Csak alig szakítja meg az összefüggést a Hilaria és Honoria rábeszélésére, hogy Krisztust ők is kövessék, tett sikertelen kísérlet. Haeften műve sok kiadást ért s népszerűségéhez a világhírű Plantin cég gyönyörű metszetei is nagyon hozzájárultak. Természetesen csakhamar lefordították német, francia és más nyelvekre. 1688-ban már hirdeti a francia fordítást az Aubouin-Emery-Clouzier párisi cég »*Le chemin royal de la croix, in 8*« címmel.

Ennek valamelyik későbbi kiadását fordította le Mikes. A francia fordítást még nem kaphattuk kézhez, azért ismertetésünk alapjául az eredeti latin kiadást vettük. Philologiai vagy nyelvi ösmertetéshez természetesen a francia szöveg elengedhetetlen kellék, de annak megállapításához, hogy Mikes csakugyan ezt fordította, a latin szöveg is elég. Különben is nagyobb eltérések, a mennyire a rendelkezésünkre álló magyar szöveg alapján meghatározhattuk, nem fordulnak elő. Meg kell említenünk, hogy a magyar szövegről Abafi azt mondja, hogy Torma Károly szívességéből jutott hozzá, de lelőhelyét nem említi, ugyanezért az ő ismertetéséből és idézetiből vesszük a magyar szöveget (Figyelő X. kötet). Ebből megállapíthatjuk, hogy Mikes elhagyta az előszóból az illusztrálásra vonatkozó részt, (a képek, az előszó szerint, a keresztől való borzadás csökkentése és gyönyörködtetés végett adattak hozzá) s a könyvek (I-III.) élén álló verses argumentumokat. Ime egy mutatóvány izlettetőül belőle (I. lib. 1. cap.):

»Lacrymarum illa spatiosa vallis, quae specioso Cosmopolitani Regni exornatur titulo, vetus Adamidum sedes et habitatio fuit. In hac, Deo paternum ulciscente scelus, destinati prius, quam nati, aerumnosam hactenus vitam trahunt. Postquam enim à divinis legibus primus ille generis huius parens sponte recessit; patriam et dulce hospitium, in exilium; paradysum voluptatis, in terram desertam, absynthio et felle repletam, commutavit. Miseranda profect, et omnium saeculorum luctu deploranda catastrophe, quae amoenissimum ver in hiemem, Zephyros in Aquilonem, rosas in spinas, lilia in zizania, serenitatem in procellam, libertatem in

captivitatem, ianuas caeli in portas convertit inferorum. Hinc scilicet illae lacrimae, quibus omnium maxillae et ora madent, quasi non pomum, sed allium Adamus olim momordisset . . .«

Mikesnél:

»Ez a nagy és széles siralomnak völgye, a mely magát világnak neveztetí, mindenkorra lakóhelye vala az Ádám fiainak, a kik alig jönnek a világra, hogy már arra rendeltettek, hogy hordozzák az Isten kemény boszúállásának súlyát, az ő atyjoknak bűnök eltörléséért: ezek nyomorú, s sanyarúsággal teljes életet élnek, mert a mióta az embereknek ez az első atyjok, akarattal való hamisságból az Isten törvényétől eltávozott, azótától folyvást számkivetésnek helyivé változtatá hazáját, ezt a kedves lakóhelyét, — ezt a gyönyörűségnek paradicsomát pusztá földdé, a mely is csak kórót, és töviset terem; ez bizonyára keserves dolog, és méltó, hogy mindenkoron sirassák, ez a tavaszt irtóztató téllé változtatá s a lengedező szeleket, éjszakai alkalmatlan szelekké, a rózsákat tövisékké, a jó magot konkolyyá, a szabadságot rabsággá, — és a mennyeknek kapuit bezáratá.«

Még a verseket mutatjuk be belőle a latin szöveggel együtt Mikes műfordítói képességeinek illusztrálására. Mindjárt a mű elején találunk egy idézetet Vergilius Georgiconjából (II. 328., 330.—1.):

*Avia cùm resonant avibus virgulta canoris,
Parturit almus ager, zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus.*

Ezt Mikes következőképen fordítja le:

Midőn oly kedvesen szólnak a madarak,
Ugrádoznak vigan pázsiton a nyájak,
Kedves nedvessége a gyenge szőlőknek,
Bőv termékenységet adnak a mezőknek.

Az I. könyv ötödik fejezetében Jacopone »Stabat mater«¹ kezdetű sequentiájából találunk egy némiképen módosított idézetet. Krisztus élénk színekkel rajzolja Staurophilának a fájdalmat, mely keresztje alatt járta át Mária szívét s ezen gyötrelem rajzában mondja ezeket:

*Cùm me vidit suum natum
Morientem, desolatum,
Emittentem spiritum.*

[i. e. tum doloris gladius animam eius pertransivit.] Mikesnél ezen a helyen »Helyesen irták ezeket a verseket felőle« bevezere-

¹ V. ö. a »Salve Regina« és Ave Maris Stella« himnuszoknak a »Keresztény gondolatok« mellett (92. l.) levő fordításaival. (Petőfi Társaság Lapja 1878. 3. sz., másodszer Egyetértés 1891. máj. 10. Fővárosi lapok 1891. máj. 14. sz.)

téssel az említett sequentia egy részének következő fordítását olvassuk:

Kereszt alatt, kin vétünkért
 Szent szenvedé emberekért:
 Ott szűz anya nagy sírásban,
 Vala nagy szomorúságban.
 Nézé fiát keseregve,
 Szíve vala igen sértve.
 Óh! kesergés mint kínozza
 Azt a szívet mely oly tiszta
 Hogy mennyei király anyja,
 Annyi kínon jelen volna,
 És hogy véres fán szorítva,
 Látván fiát haldokolva,
 Imádásra méltó fiát.
 Látá méhe szent virágát,
 Háladatlan zsidó népért
 Verettetni jóságáért,
 Az életét feláldozni,
 Kegyetlen kínban meghalni.

Haefennél a fentebb közölt három sor idézet után mindjárt ez következik: »Non se poterat ultra continere Staurophila, sed in lacrymas effusa, subiunxit:

O quàm tristis et afflicta
 Fuit illa benedicta
 Mater Unigeniti!
 Quis est homo qui non fletet
 Moestam matrem si videret
 In tanto supplicio?

Mikesnél: Ezek hallatára Storphila »meg nem türköztethetvén tovább magát, kezde sírni és mondá«:¹

Lehete² ezeket hallani s nem sírni,
 Kicsoda ki szívét meg nem hagyja hatni,
 Midőn szent anyádról hallunk beszélteni,
 Kinek szent fiával annyit kell szenvedni.

Seneca »Thyestes« czimű tragoediájából is van egy rövid idézet:

Stet, quicumque volet, potens
 Aulae culmine lubrico:
 Me dulcis saturat quies.

¹ Miként a szöveg közlésében, úgy az idézőjel felrakásában is Abafit követtük.

² Így »lehet-é« helyett.

Mikesnél ez (I. 12. f.) már egész hosszú verssé növekszik, ha ugyan ez is nem a francia fordító lelkét terheli:

Nem bánom keresse akárki nagyságát,
 Erővel vagy másként udvar méltóságát;
 Én akarok venni kis lakó helyemben,
 Távol mindenektől részt a bölcsességben,
 Ott se szomorkodni, se nem kell tartani,
 Csendességgel nézem a napot feljöni.
 Ott az esztendőknék szemlélem forgását,
 És csendesesen várom magam öregségét.
 Eképpen töltvén el az én napjaimat
 Tartás nélkül nézem végső óráimat.
 Öregségben iszom meg a halál mérgét,
 Úgy temetnek el, mint idegen remetét,
 Mely boldogtalan az halála óráján,
 Ki nem gondolkodik most a nagyobb dolgán
 Mindenek ismerik, de csak meg kell halni
 Mit használ az, hogy ha magát nem isméri.

Egy másik fordításában mégis megfelel az eredeti terjedelmének, t. i. a II. könyv 8. fejezetében a következő sorokat:

Caeduntur gladiis more bidentium:
 Non murmur resonat, non querimonia;
 Sed corde impavido mens benè conscia
 Conservat patientiam.

szintén négy sorban sikerült visszaadnia:

Szelidek mint a juh, szenvednek türéssel,
 Próbálják hóhérnak kegyetlen kínzását,
 Csendes az ő lelkek s teljes reménységgel,
 Nem hogy zúgolódnék, sőt áldja fájdalmát.

Nagyon szabad és pongyola ez a fordítás, miként a következő (II. 10.) is:

Elige nostrorum minimum minimumque dolorum,
 Isto, quo quereris, grandius illud erit.

Mikesnél:

Mért panaszkodol egy kis szenvedésért,
 Egy szempillantásig tartó semmi büért,
 Vagyon-e nagyobb kín, mint melyet szenvedünk.
 De az még nehezebb, hogy nincs reménységünk.

Staurophilának a mű végén álló végrendelete, mely egy mennyből aláhullott czédulán állott, Haeftennél 15 distichon, Mikesnél épen kétannyi t. i. 60 rimes sorba fért be. A két vers egybevetését akkorra halasztjuk, mikor a francia szöveg megkerül. Itt csak elejét mutatjuk be:

Staurophila aethereos iam iam subitura penates,
Haec mittit genti verba suprema suae.
Hactenus, ut licuit, nostros spectastis agones,
Et Via quo passu sit mihi trita Crucis.

Mikes fordításában:

Strophila immár a mennyei kincset
Bírja, és elhagyja e nyomorult helyet,
De minek előtte lássa a menyeket,
Írásban felteszem sok szép intéseket.
Halandók láttatok földön sok harczokon
Valék s veszedelmes keserves próbákon;
Dühös ellenségem talán tartna láncon,
Ha nem jártam volna a kereszties úton.

E műfordítások is megerősítik abbéli meggyőződésünket, hogy verseiben és verses fordításaiban Mikes prózai író, csupán leveleiben avatja költővé érzelme, képzelete, humora.

Megemlítjük, hogy a *Keresztnek közönséges úta* (igy) nyomtatásban is megjelent 1772-ben Pesten, Jenei Márton pálos szerzetes fordításában, mely nyelv tekintetében mögötte marad Mikesének.

III.

Mikes harmadik fordításának a »*Keresztényi gondolatok*«-nak latin szövegét a budapesti egyetemi könyvtár A. 8. jelzetű kéziratában találtuk meg. Czíme: »*Cogitationes Christianae extractae e scriptura sacra ac sanctis Patribus, pro omnibus diebus Mensis.*« A czimben tovább az áll, hogy francziából egy magyar pálosrendi pap fordította latinra s 1746-ben Nagyszombaton nyomtatott ki.¹ De ilyen nyomtatott művet ebből az évből bibliographiánkban nem találtunk s azt kell feltennünk, hogy e sajtókész kézirat nyomtatás előtt költséghiány vagy más ok miatt soha sem jött ki nyomtatásban.

Hogy azzal a művel van dolgunk, melyet Mikes is fordított, kétségtelen. Csakhogy itt is tekintetbe veendő az, hogy Mikes fran-

¹ »Per quendam Sacerdotem aliae provinciae Ungaricae, ordinis S. Pauli primi Eremitae e Gallico latinitati donatae, ac Senecae Aenaei [Annaei] textibus adauctae. Et pro utilitate publica cum licentia superiorum recusae Anno 1746. Tyrnaviae Typis Acad. Soc. Jesu.«

czia szöveget fordított, nem latint s olyan eltérések is vannak, melyekből következtethetjük, hogy nem egy kiadást használt a latin és magyar fordító. Az eredeti francia mű nem lévén most még kezünknel, a két mű egyezésének megállapítása végett csupán néhány rész párhuzamos közlésére szorítkozunk. Előre bocsátjuk, hogy a harminczegy napi elmélkedés tárgyai (1. De fide. 2. De fine hominis. 3. De morte. 4. De iudicio. 5. De inferno. 6. De paradiso stb. Mikesnél: 1. A hitről. 2. Az embernek végéről. 3. A halálról. 4. Az iteletről. 5. A pokolról. 6. A paradicsomról. stb.) szintén megegyeznek. A magyar fordítás előtt álló sz. Gergely pápa imádsága (latin) és sz. Bernát imádsága (francia vers: »Grand Dieu tes jugemens sont remplis d'équité« kezdettel s egy rövid erkölcsi intés (magyar) nincs meg a latin kéziratban. Minden elmélkedés mind a két szövegben három részre oszlik. Összehasonlításul az 1. és 5. napi elmélkedés kezdetét mutatjuk be.

I. De Fide. I. Fides adeo est necessaria ad salutem, ut omnes assecuret Apostolus (Ad Haeb. 11.), sine illa impossibile est placere Deo. Homo semet perdidit per malum usum rationis: Deus proinde voluit, ut ille se salvat cooperando suae salutis per humilitatem fidei. Hoc magnum caeleste donum, consistit in credendo id, quod non videtur, quodque ratio non comprehendit, et in credendo unicè, quia Deus fallere et falli nescius nobis loquitur et nos instruit. Ille nos docet mysteria religionis et veritates salutis per ministerium Jesu Christi sui Filii quem nobis donavit Magistrum et quem nos debemus audire, quia is solus habet verba vitae aeternae. Ille solus revelavit in Scriptura et in Traditionibus omne id, quod nos obligat ad credendum.

I. A hitről. I. A hit olyan szükséges az üdvéségre, mondgya szent Pál (Hebr. 11.), hogy a nélkül lehetetlen az Istennek tettetni, az ember azért vesztette el magát, hogy rosszul élt az okosságával, az Isten azt akarta tehát, hogy a hitnek alázatossága által üdvözüljön, aki nem hiszen el kárhozik, mondgya a Kristus. hogy pedig az Istenhez lehesen járulnunk, először azt hinnünk kel, hogy vagyon egy Isten, aki meg jutalmaztattya azokat, kik őtet keresik. A hit, a remélendő dolgoknak fundamentuma, és a láthatatlanoknak bizonyítása, mondgya szent Pál (Hebr. 11.), mert az Isten, a ki minket meg nem tsalhat, se meg nem tsalatathatik, hozánk szól, és minket oktat, ő tanította nekünk a vallás titkait, és az üdvességnek igazságait a Kristus által, akit is nekünk mesterül adot, meg parantsolván, hogy őtet halgassuk, mert ő nála vannak az életnek igéi. (Joan. 6.) A szent irás, és a traditio, magokban foglalják az igazságokat, a melyeket a Kristus nekünk ki nyilatkoztatott, és a melyekre kötelez hogy hidgyük . . .

V. De Inferno. I. Infernus est carcer tenebricosus et niger, in quo Justitia divina aeternum torquebit malos suppliciiis debitis eorum criminibus. Est abyssus, in quam Deus praecipitavit aeternum Angelos, qui peccaverunt, et in quam praecipitabit omnes homines, qui sequuntur eorum inobedientiam. Est locus, ubi tenebrae vices subeunt catenarum;

ubi privati omni lumine veritatis, erunt aeternum separati à Deo et ab omnibus ejus Electis, velut aeternum excommunicati. Est terra miseriarum et tenebrarum, in qua regnat peccatum, mors et desperatio: ubi nullus ordo, nulla pax, nulla laetitia, nulla consolatio, sed omnis confusio, disordo et sempiternus horror... regnat... Fletus et dentium stridor nunquam cessabunt...

Mikesnél:

V. A pokolról. I. A pokol olyan mélység, a melyben örökösen vetette az Isten az angyalokat (2 Petr. 2.) kik vétkeztenek, hogy ott kinlodjanak, oda is fogja vetni mind az olyan embereket, kik olyan engedetlenek léznek mint azok, (Jud. 6.), ót a setétség nekik lántz helyet vagyon, ót az igazságnak minden világosságától el lévén rekesztetve, el is választatnak mind ótólle, mind a választattaktól örökösön. Az olyan föld, ahol tsak nyomoruság és setétség vagyon (Jud. 10.), ahol uralkodik a véték, a halál, a kétségben esés, ahol nintsen se rend, se békeség, se öröm, se vigasztalás, hanem minden féle rendeletlenség és örökös iszonyúság lakik... A sírások, és a fogaknak tsikorgatási ót meg nem szűnnek...

Ki a műnek a szerzője? Azt a latin fordítás sem mondja meg, de legalább útbaigazítással szolgál. Az előszó ugyanis megmondja, hogy azt a könyvet fordítja francziából latinra, mely Párisban Destrez Vilmosnál és Desessartz Jánosnál 1717-ben nyomtatott ki s közli a franczia királyi censor nyomtatási engedélyét, mely arról értesít, hogy a »Pensées chrétiennes etc.« című mű kéziratát 1713. február 16-án olvasta át; a másik 1715. aug. 9-én kelt approbatio már mint könyvről beszél róla. Ebből megállapíthatjuk azt, hogy a mű címe francziában, mint a nyomtatási engedély közli: »Pensées chrétiennes«-nek hangzott, hogy első kiadása a censori engedély után csakhamar, tehát 1713—1715 között jött ki, hogy 1717-ben már újabb kiadás jelent meg belőle. Ilyen című művet többet találunk a franczia bibliographiában. Bouhours Domonkos franczia jezsuita atya (1628—1702) »Pensées chrétiennes pour tous les jours des mois« című munkája Párisban 1669-ben jelent meg s számtalan kiadást ért, németre, angolra, sőt görögre és törökre is lefordították; magyarul Budán 1763-ban Kereskényi Ádám adott egy kivonatot belőle, latinra egy magyar író is (Belnay György Alajos) lefordította (1805). Csakhogy ez rövidebb munka, mint a Mikesé s nem is 1713-ban jelent meg először, és nem ismerünk 1717-beli kiadást belőle. De ismerünk egy másik »Pensées chrétiennes tirées de l'Écriture sainte et des Pères, pour tous les jours du mois« című művet, mely Párisban Despreznél 1713-ban jelent meg először, egy újabb kiadása pedig 1717-ben. A censori engedély és ez évszámok összevetéséből ezt kell Mikes fordítása s a mi latin szövegünk eredetijének tartanunk. Első kiadása névtelenül jelent meg; szerzője, mint később kiderült, Vernage István Ferencz abbé volt, ki e művén kívül több vallásos művet is írt.

IV.

A »Keresztény gondolatok« mellett van egy rövid elmélkedés »Hogy micsoda tiszta szokásokat kíván a kereszténység« címmel. Ezt rendesen Mikes eredeti művének tartották irodalomtörténet-íróink. Ez is megvan a »Cogitationes Christianae« függelékében »Puritas morum, quam exigit professio christiana« felirattal. Kezdeté: »Multae sunt differentiae intrà alias religiones et religionem Christianam, principalis tamen per respectum ad mores est, quod christianismus absolutè condemnet peccatum, Paganismus permittit.« Mikesnél: »Sok féle különbség vagyon a keresztényi vallás és a több vallások között, de a leg főveb, ami a szokásokat illeti, a, hogy a keresztényi vallás tellyeséggel kárhóztattya a vétket, a pogányság meg engedti.«¹

Ez után következik Mikesnél egy »Imádság«, melyet Abafi kiadott Mikes életrajzában, megjegyezve róla, hogy »annak biographikus, az egyént jellemző értéke van, mint (fejedelmi urának példáját követve) Mikes által, saját gondolkozása s érzelmei szerint készített imának«. A magyar szöveg eleje: »Imádság. Meg váltó Jésusom, uram, és én Istenem, cselekedgyed velem azt a kegyelmeséget, hogy adgy olyan elmét nekem, a mely örömel gondolkodgyék az Istenről és az örökkévalóságról«. A »Cogitationes« függelékében is: »Oratio quotidie recitanda. Domine Deus, et salvator meus, esto mihi propitiuus, et concede mihi memoriam, quae gaudeat meminisse Tui et aeternitatis«. Többi része is fordítás. Ezek eredeti-jei is nézetünk szerint a »Pensées chrétiennes« mellett jelenhettek meg.

Továbbá a »Keresztény gondolatok« mellett van egy »Az Életnek rendéről« című vallási »rendtartás«, melyben »meg lehet látni, hogy mit kellesék cselekedni minden napon, minden héten, minden holnapban és minden esztendőben«, hasonlóképen a »Cogitationes« mellett is van egy »Regulae ordinationis Christianae«, de a két szöveg annyira eltérő egymástól, hogy a kettőt nem azonosíthatjuk. De a többi melléklet megegyezése után ezt sem tartjuk Mikes eredeti művének, mint Abafi akarja, már csak azért sem, mert Dangles Bernát jezsuita atya »Particuliere conduite asseurée a la perfection (Paris 1638.)« cz. művében is több ilyen rendtartást találtunk »Avis particuliers pour chaque année, pour chaque mois, pour chaque semaine, pour tous les jours« felirattal külön a fiatal ember, külön az özvegyember, egyházi ember stb. számára, tehát valószínűen a Mikes fordításának megfelelő eredeti is valamely hasonló műben lappang.

Végül a »Szóhordásról« szóló elmélkedést kell még megemlíteni, mely szintén a »Keresztény gondolatok« függeléke.² Erről

¹ Kiadta Papp Endre: Mikes Kelemen kiadatlan kézíratai. Budapest 1895. 54—59. l.

² U. o. 49—54. l.

azt mondja Abafi Mikes-életrajzában (131. l.), hogy benne »a buzgó szerző a szóhordás rút és káros voltát bizonyítja s magyarázza, még pedig teljesen eltérőleg attól, mint azt az »Ifjak kalauzának« első dolgozásában előadja, hol (183. l.) szintén a szóhordásról értekeznek«. Mi nem tarthatjuk a kettőt egymástól teljesen eltérőnek. Az elmékedést mind a kettő azzal kezdi, hogy a szóhordás veszekedést, zenebonát támaszt. Az »Ifjak kalauza« azután bibliai helyekkel erősíti állítását, a Mikes szövege pedig tovább folytatja a szóhordás káros voltának fejtegetését. De az erre nézve felhozott példában mindketten egyeznek.

A »*Keresztény gondolatok*« függelékében lévő így hangzik:

»Ugy történt egyszer, hogy egy hizelkedő szóhordó egy ember-séges emberhez ment, meg mondani neki, hogy olyan helyt volt, ahol semmiben sem kimélték őtet, és hogy száz olyan féle dolgot mondottak felőlle, a melyet ha halotta volna, nem tettzet volna néki, ez az ember-séges okos és értelmes ember, olyan formában halgatá ezt a szóhordást, hogy ugyan el álmélkodék rajta a szó hordó és mondá néki az ember-séges ember, uram, ha engemet jól üsmernének, sokal többet mondhatnának felöllem, és nem volna okom a haragra, sokal is tartozom azoknak, akik ilyen formában beszéllenek felöllem, távul valo létemben, ha jelen való létemben úgy beszélle nének, a mint meg is tselekedhetnék, azért az én ortzám meg pirulna, és szégyenleném. Kérem azért kegyelmedet, adgya tudokra, hogy hálá ado szível vettem beszédeket. Soha árulkodo jobban meg nem pirult, mint ez, gondolom, hogy soha sem árulkodott többet életiben.«

Az »*Ifjak Kalauzá*«-ban:¹

»Fiam ez iránt egy szép példát olvastam egy püspökröl, az kihez is egy hizelkedő szó hordo hogy mene, mondá néki, uram ilyen ember, ezeket a roszakot beszélte felölled, az püspök azt végig halgatván, mondá az szó hordonak, hallodé, most látom én hogy az az ember az ki úgy beszélt felöllem, nékem jó barátom, mert az mi fogyatkozást lát bennem, meg mondgya, de ha még jobban üsmerne, töb fogyatkozást is tapasztalhatna bennem. az szó hordo halván ezt az váratlan feleletet, csak el pirula, és többé viszá nem tére szó hordásal.«

A »Szóhordás« bővebb kidolgozásának másik példája, volta-képen csak az első példa más fogalmazása. Ezek alapján nem mondhatjuk a »Szóhordás«-t sem Mikes teljesen önálló munkájának: ha eredeti műve is, de felhasználta hozzá az »Ifjak kalauzá«-nak erről szóló fejezetét, átdolgozta, kibővítette azt.

¹ A budapesti egy. könyvtár példánya szerint, 184. l. A Nemzeti Muzeum példányában nincs benne.

ADATTÁR.

IFJ. PÉCZELY JÓZSEF LEVELEZÉSE IRÓBARÁTAIVAL.

(Második közlemény.)

Péczely — Toldyhoz.

XXIV.

Tekintetes Úr,

Igen tisztelt Barátom Uram!

Egy rövid bizodalmas szót a' hivatalos levélhez. Miként esik, hogy én még a' múlt esztendőben a' nagy gyűlés által rendes tagságra első helyen kijelölve, most is csak a' 4d. utolsóra mehettem be? nem lévén a' társaság tagjai közül senkivel csak annyi érintésben is, mennyiben hivatalánál 's előző igen becses barátságánál fogva a' Tekintetes Úrral lenni szerencsém van — elgondolni nem tudom. De ha visszaemlékezem a' levelező tagsághoz is hányan elébb 's könnyebben jutottak nálamnál, akarám írni »érdemtelenebbül«, mert könnyebben, igazán szólva, senki sem juthatott, épen úgy nem tévén akkor is általában semmi lépést a' levelező tagságért, mint közelebről semmi lépést a' rendesért: azt kell hinnem, hogy ha van bizonyos, előttem ismeretlen, de tőlem erősen hitt 's tisztelt, engem a' t. társaság' tisztos körébe vonzó erő — vis attractiva: kell lenni egy titkos — 's nem gyenge — vis repulsivanak is. Kik formálják ezt, én ugyan épen úgy nem tudom, mint azon lelkes férfiakat nem, kik csekély személyem iránti figyelemből már kétszer, hírem, tudtom, utánajárásom nélkül, elválasztatásom' kivívták: de akárkik légyenek elleneim, ítéletök szerint sem akarnék egy oly díszes társaságba erővel toladó embernek látszani, sem mindazoknak szálla lenni szemökben, kik e' becsülethez juthatásomat ellenszegülőkkel, magok tudják mi okon, ekkorig akadályoztaták. 'S hogy mint barát semmit el ne hallgassak, ez is egy, 's talán nem utolsó indító ok, melyért ez, más különben előttem igen becses megkülömböztetés' elfogadásától idegenkedem, meglegedve a' tisztességgel: hogy nyitva vólt előttem is az annyi jelesek' dísz-körébe léphetésre az út.

Fogadja a' Tekintetes Úr, kinek tudom sokkal tartozom, fogadják többi ösmeretlen, mélyen tisztelt pártolóim, közös barátaink hazafui hálás köszönetem', tartsák meg továbbra is jó akaró barátságos indulataikban Debreczen, Sept. 16 d. 1837.

alázatos szolgálók 's tisztelő
barátjokat Péczelyt.

U. i. Reményilem azolta a' velin példányok is kézhez mentek; noha az egy kevésé kétkedtet, hogy a' szokott jelentésekben az Aca-demiának beadott ajándékok közt én legalább még észre nem vettem. A' komáromi csomót egyenesen Komáromba küldöttem, azzal tehát már nem alkalmatlankodom. Alig várom, hogy megtudjam, ki neveztetett vagy választatott el a' 3. helyre előmbe, senkitől még eddig nem tudhatám. Azt gondoltam a' mai hírlapok felvilágosítanak, de ezekben még semmi szó az új tagokról.

Többször sürgetett önbio-graphiai jegyzékeim már készek; adandó első alkalommal küldöm.

XXV.

Tekintetes Titoknak Úr!

Méltóztatott a' Nagyméltóságú Gróf Előülülő Úr Ő Exellentiaja, a' m. t. Társaság történelmi osztályában vidéki rendes taggá közelebb lett kineveztetésemet hivatalosan tudtomra adni, egyszersmind kötelességemmé tenni, hogy nyilatkozásomat: akarom-e ezen megkülönböztetést 's a' vele járó terheket elvállalni? minél előbb Tekintetes Titoknak Úrnak küldeném be. Sietek e kedves kötelességem teljesíteni, ezennel tisztelettel jelentve, hogy e tisztességet ugyan nem kerestem, de miután annyi polgári magas helyzet, tudomány, műveltség által kitüntetett férfiaknak előttem, mint illik, mindennél becsesb bízodalma arra méltatott, annyival nagyobb örömmel elfogadom, minél inkább megtiszteltnek érzem magamat általa s minél kötelesebbnek, de egyszersmind készebbnek is, hogy azt megérdemelhessem; hogy a' T. Társaság' kitűzött magas céljait csekély tehetséggel előmozdítsam, semmi munkát, fáradságot nem sajnálni, kerüljön bár a' változó egészségem 's hivatalos több rendbeli elfoglaltságim mellett a' legnagyobb áldozatba.

Ily érzésekkel, a' t. Társaság', ennek nemes gondja, legféltőbb kincsük, a' nemzeti nyelv virágzásáért, a' haza és fejedelem összekapcsolt jóllétéért, a' magyar név enyészhetetlen, magával az idővel nevedő dicsőségéért, a' minden emberi törekedések' szerencsésítőjéhez emelt legbuzgóbb óhaj-tások között, a' Nagyméltóságú Elnök Úr 's a' Társaság' mélyen tisztelt minden úri tagjai' kegyébe, hajlandóságába ajánlott, megkülönböztetett tisztelettel maradtam

Tekintetes Titoknak Úrnak
Debreczen, Sept. 23 d. 1837.

alázatos szolgálója
Péczely József.

XXVI.

Tisztelt Kedves Barátom Uram!

Míg a többi példányt első biztos alkalommal küldhetném, sietek addig is ez egyet hirtelenében megküldeni. Ki nem mondhatom, mennyi vesződségem volt a' Censurával és Typographiával, melynek hol betűji, hol papirossa hibázott. A' Censura utóbb már csak striklázatni sem engedé, melyeket kihúzott. Elmegyem így az ember kedve az irás- 's nyomtattatástól.

Ajánlom magam nagy becsű barátságába

Debr. Dec. 15 d. 1837.

alázatos szolgája, barátja

P. J. mk.

Az Académia' és ország' könyvtárai részére egy-egy hasonlóan velin példányt a' kir. Censurának adtam által, minthogy általán fogva azt akarja, hogy kezétől menjenek a példányok.

XXVII.

Tekintetes Titoknok Úr,

Tisztelt Barátom Uram!

Az Académiai oklevelet tisztelettel s alázatos köszönettel vettem; azt megérdemelni azon mértékben fogok igyekezni, a' melyben magamat a' Társaság' bizodalma által megtisztelve érzem.

A névkönyvek között, noha irni irántok nem méltóztatott, hármat, mint máskor, a' helybeli társ-uraknak küldöttem, a' nekem szóllót, az oklevél mellé csatoltakkal együtt, alázatosan köszönöm.

Küldöm az előfizetett példányokat, 12 köz.- és 3 velint: bocsánatért esdekelve, hogy az első rendbelieket az utósó ivekkel, hírem, tudtom, akaratom nélkül úgy elrontá a' nem tudom ügyetlenebb-e vagy lelkiesméretlenebb typographus. A' csomóba tettem még más hármat Horváth István Fejér és Fáy Urak' számára, ez utósóba belé írtam nevét, minthogy külön levelet nem írtam, Fáy Úrnak, 's hogy ne kelljen keresgetni a' többi között, megjegyeztem egy belőle kinyúló kis papirossal. Az Académiának szóllót, ugyancsak velint, minthogy úgy kívántott, itt tettem le a Censurán.

A' Karácsonyi Legátus, ugyanaz, ki kedves Barátom Uramnak, Helmeczy Úrnak is vitt egy példányt, 's azon üzenetet hozá vissza tőle, hogy még az első darabot nem látta. Nem tudom, megfejleszt-e, vagy valósággal nem vette volna; jegyzésem úgy mutatja, hogy akkor én az Ő példányát Tisztelt Barátom Uramhoz küldöttem: kérem, méltóztassék, ha vele összején, figyelmeztetni, nem emberei vették-e, talán távollétében, által, s felejték kézhez szolgáltatni.

A' recenziót óhajtva várom.

Nagybecsű barátságába ajánlott, teljes tisztelettel maradtam

Debr. Jan. 13. d. 1838.

Tisztelt Barátom Uramnak

alázatos szolgája, barátja

Péczely József.

Bátor vagyok még Róthkrepf v. Mátrai Úr részére is egyet ide tenni, aláz. kérvén kézhez szolgáltatását.

Ha a' Figyelmezőben szó lesz munkám megjelenéséről, 's mint szokás v. szabály ellen: esedezem egy szóval megjegyztetni; hogy bőlti ára 9 vf; de kik számosabb példányokat készpénz fizetés mellett rendelnek, megkaphatják az előfizetési áron 7 f. 30 krért.

XXVIII.

Tekintetes Úr!

Ápr. 24. d. költ levelét csak tegnap előtt vettem a' Legátus által: sietek arra jelenteni, hogy a' Nagy gyűlésen — ha csak valamely győzhetetlen akadály közbe nem jön — bizonyosan megjelenek; a Kőlcsey úrnak küldendő csomókat örömmel átveszem 's elküldésökről gondoskodom. Az Athenaeumról nem felejtkeztem meg; de annyi a' hivatalos elfoglaltatásom, a' Rectori hivatal, az örökös vagy gazdasági vagy literarias 's Supdlis gyűlések annyi időt elvesznek tőlem, hogy a' fejem sem szabad: ennyi baj közt nem tudom, székfoglaló értekezésem' is hogy írom meg. Annak némi jelűl, hogy a' készség legalább nem hibázik nálam, ide zárok néhány sort, mi a napokban hazafi bús gondolatim eredménye volt; méltóztassék azt tenni velek, a' mit tetszik, közölni, vagy magának tartani, a mint jobbnak ítélendő.

Változhatatlan tiszt. maradtam

Debr. Máj. 6. d. 1838.

tisztelő barátja.

P. J. mk.

U. i. Majd el is felejttem, a' mi fő dolog, hogy' a' *Kisfaludy Társaság szabályait* magam is részletetendő jó barátink' nevében is aláz. köszönöm; fogok valami themáról is gondolkozni.

XXIX.

Tisztelt Barátom Uram!

A szokott félévi jelentést Typographiánkról ide zárva /. küldöm; bár egyebet is küldhetnék, de sok hivatalos bajaimhoz darab idő óta fejem' szüntelen tartó fájdalma is hozzá járulván, nem lehet benne módom. A boldogúlt Kőlcsey halálakor még Pesten gondolék egy pár sort, s írásba tévén Heckenasttal — Albumba leendő betevés végett — közlöttem is: de itt az a' híre, hogy Praenumeransok nem találkoztván, a' könyv el fog maradni, (itt minden igyekezettel sem tudtam egy előfizetőnél többet szerezni) mint a Hirnök által kihirdetett árvízknöy. Ha talán most épen, mikor az alacsony rágalmas még nagyobb részvétet gerjesztett a' boldogúlt iránt, a' proposnak tartaná kegyed, 's érdemesnek közölni, feljegyzem a' túlsó levelen a sorokat, tegye velek a mit tetszik.

Változhatatlan tisztelettel maradtam

Debr. Dec. 15. d. 1838.

alázatos szolgája barátja

Péczy József.

A' 91 d. Társalkodóban Historiámra tett megjegyzésekre első postával (nov. 21d) feleltem, 's a Jelenkornak megküldtem tüstént; nem tudom, hogy maradt el közlése.

Hunnia sírj! díszed, ki erény és emberiségért,
S érted oly hőn érzett, szóllt, írt, tett, nagy fiad elhúnyt.

Más.

Sírj magyar! a' hon', erény szent bajnoka, pártalan író,
Lelkes szónok, örök díszed, nincs Kölcsy többé.
Sírj, de örülj, hogy vólt, 's ha hazád boldognak óhajtod,
Kérjed örökségül Árpád unokáira lelkét.

NB. A' melyik inkább tetszik, azt választhatja, ha különben közlésre érdemesnek ítélendi. KB.

XXX.

Tekintetes Úr!

A' csomót épen vásár alatt vettem; a' nekem küldöttetek alá. köszönöm, a' több tagtárs Urakk a' nekik szóllókat haladék nélkül kezökhöz küldtem. Székfoglaló beszédemet az évkönyvek számára iratom 's első biztos alkalommal küldöm. Nádasdy életét, a' vásári bajokon keresztül esvén, megolvastam; jegyzetim, mint mind tartó gyengélkedő egészségem engedé, rendbeszedve, ezennel közlöm. Óhajtom, épebben lát-hasson világot, mint közelebbi *válaszom* a' Társalkodóban, melyet H. részint nem akarva, jegyek', idézések eltevesztése által, részint akarva, szokott apró cseprő változtatásaival, meglehetősen kivett formájából. A' Társaságtól véleményadás végett hozzám küldött csomó igen roszkor érkezett épen most, midőn szemeim is gyakran fájnak 's kivált 'a görög betűt nem könnyen szenvedik. De mihelyt kedvem, egészségem jobb 's érkezésem leend, annak is utánna látok.

Egész családjának az új évben minden jót, a' *triceps redactionak* sok olvasót, békességet 's ha a harcz' kénytelenségébe jön, újabb diadalo-
kat kívánva, barátságos tisztelettel maradtam

Debr. Jan. 21. d. 1839.

alázatos szolgája

P. J. mk.

XXXI.

Debr. Márt. 16. d. 839.

Tekintetes Úr!

Igen tisztelt barátom Uram!

Vagyon szerencsém küldeni székfoglaló beszédemet; küldöm rövid nap a bírálát végett átküldött Görög Classikusok fordítását is.

Csak nem hágy a' Censura semmi írásomat maga épségében kijönni; csudálkozom, hogy még olyan is bántja, mit Nádasdi életírása recenziójában kihúzott. Az effélék tudása igen veszi kedvem historiám

dolgozásaitól is — incedo per ignes suppositos cineri doloso. A' recensio végén ejtett értelem zavaró hibát, »nyelvfordító« »nyelvfördítő« helyett óhajtottam volna megigazítani.

Tisztetettel maradtam

alázatos szolgája
P. J. mk.

XXXII.

Tekintetes Úr!

Tisztelt Barátom Uram!

Gegő Úr küldött hozzám eladás végett 100 predikációt; semmit elnem mûlasztottam, hogy a kitûzött szent cél bennek elérissen; kitettem a Casinoban, az oskolában, magam házánál ajánlottam, 's csupán ezen utolsó úton tudék 8-at distrahálni; ezeknek árát 8 vforintokat, és a megmaradt 92 példányt — hogy nálam ne heverjenek, bátorkodtam Kedves Barátom Uramhoz útasítani; ide zárt T. Gegő Úrnak szóló levelemmel, kérvén a közelgető Pesti vásárral kézhez küldésöket.

Változhatatlan tisztelettel vagyok
Debr. Máj 11 d. 839.

alázatos szolgája
P. J. mk.

U. i. Nem állhatom meg, hogy a' közelebb elválasztott új Pesti Predikátort, Török Pált, nekem igen kedves barátomat Kegyednek, 's igen tisztelt többi Pesti barátinknak előre is ne ajánljam, mint nem csak igen szép műveltségű, hanem ritka egyenes characterű embert is, kiben teljesen bizni lehet. Benne a' mennyit Ecclesiaja, nem kevesebbet nyer kegyetek tiszteletes hazafi köre.

XXXIII.

Tekintetes Titoknak Úr,

Igen tisztelt Barátom Uram!

Egykori igen jeles hallgatóm, most táblai h. jegyző, leveletem átadó Varga Sámuel Úr megkért engemet, hogy a' t. társasági könyvtárnál szükséges irnoki helyre ajánlanám őt a' Tek. Urnak — saját szavai — sokat vagy mindent tehető pártfogásába. Teszem azt ezennel annyival nagyobb készséggel, minél több jó oldaláról ösmertette magát velem annak idejében az érdemes ifjú, értve nem csak szép tehetségekkel párosult szorgalmát, hanem feddhetetlen erkölceit is.

Közelebbi becses levelét 's a' csomót a' napokban, Váradról betegen hazajöttömmel, már honn találtam, egészen átázva 's meg szakadozva, úgy hogy napok kellettek kiszáritására és használható állapotba tételére. A' nemzeti 'sebkönyv' megindulásán, még inkább a' Tekintetes Úr kormánya alá kerültén szívemből örvendek. Felszólítás nélkül is kötelességemnek tartanám mint dolgozó társ járulni hozzá; annyival fájdalmasabb rám nézve jelenteni, hogy ezt most felszólítva sem tehetem, sok hivatalos nyűgösbb, mint fontosb bajaim, 's egészségem gyakori változásai közt alig jutván egy kis idő csak arra is, hogy félben lévő históriámon valamit

dolgozzak, ezt várja pedig már mindeneknek előtte tőlem a' közönség. Mint látom, a' megfűrösztött kézirat is fog adni egy kis dolgot újra, kívált hogy le sincs tisztán írva és igen sok helyen a sok igazgatás, keresztül kasúl rángatás által szinte olvashatatlan.

Gévay úrnak addig is, míg azt magam egyenesen, vagy levelem által, vagy személyesen tehetném, kérem tiszteletemet, 's becses ajándékaiért alázatos köszönetemet adandó alkalommal jelentetni.

A kéziratot, mihelyt vizsgálatával kész leszek, küldöm; a' vásárkor küldöttet, reményelem, méltóztatott venni a' Tekintetes Úr'.

Nagybecsű barátságába záró, megkülömböztetett tisztelettel maradtam Debreczen Máj 27d. 839.

alázatos szolgája, barátja
Péczy József.

XXXIV.

Tekintetes Titoknak Úr!

Sietek az első postával a t. Társaság' kívánságának eleget tenni.

A' kérdéses Ozorai valósággal megvan könyvtárunkban. Címje ennek is hibázik; ezt pótlendő, néhai Prof. Sinai Miklós, a' könyv' fedele' belső oldalára saját kezével ezt írta: »De Christo et ejus Ecclesia, item de Antichristo et ejus Ecclesia. Auctore Emerico Ozorai, Pastore Ecclesiae Bekesiensis. Impressum Cracoviae Anno 1546 typis Hieronymi Victoris«.

Van a' könyv két 8 d. rétből kemény és erős, nem nagyon vastag papírosra nyomtatva, kerek deák betűkkel. A titulus mindenütt uncialis, a' deák textus nagyobb, a' magyar apróbb *nyomatási*, a szélén ímítt amott lévő jegyzések még sokkal apróbb *cursiv* betűkkel vagynak nyomtatva. Kezdeté így van: De Christo et ejus Ecclesia. Item de Antichristo eiusque Ecclesia.

Mindennek előtű zewk seg meg tűnnonk, minek illik lenny ha tévelgeni nem akarunk, mynden lelky dologba s. a. t.

Végén csonka, van ugyan irással is pótolva, de csak másfél levél; áll mindössze 163 levélből, melyek sem lap, sem levél számra nincsenek megjegyezve; az utolsó lapnak ezek végszavai: Lvem Conficiet Dominus spiritu oris sui et abolebit claritate adventus sui. *1 Cor. 11.*

A küldött másolatot a' miénk' ugyanazon helyeivel (az utolsón kívül, mely nálunk nincs meg) összevetvén, először is szembetűnő volt az ívek' betűi' nem egyezése, mint a' másolaton megjegyeztem; azután az orthographiai különbség, helylyel, helylyel a' textusban is. Az itt menő másolat tökéletes hasonmás a' formatum nagyságára, ki s bekezdésre, sorok hosszúságára, köreire, betűk nagysága 's formájára nézve. A' második MV alatti helyet a' mienkből közleni feleslegesnek tartottam; az elsőből is megtetszik, hogy a' mienk egészen más és régiebb. A nálunk lévő példány' hátulsó fedelén ösméretlen kéztől feljegyezve olvasható, hogy ugyanezen könyve megvagyon T. Sinai Úrnak is, nem különben az Enyedi ref. Collegiumnak (az utóbbi második kiadás), de eleje egyiknek sincs, úgy, hogy ezekből is a' könyv szerzőjét kitudni nem lehetett;

hanem akadt említett T. Sínai Úr kezébe b. e. Rákóczy Zsigmond fejedelem' könyvei' lajstromának egy darabja, melyben ezen könyv, szerzőjével együtt t. i. Ozorai Emrével megnevezetik. Könyvtárnokunk T. Kallós Úr úgy vélekedik, de bizonyosan állítani nem meri, hogy ezen utóbbi jegyzés Sínai tisztársától, Prof. Hatvanitól íratott.

Bossuetet már sok bajaim közt is megnéztem; ítéletem nem kedvező róla; hogy eddig el nem küldtem 's most sem küldöm, oka az, hogy 20 ezüst xrt. sem akartam, mennyit én hozataláért fizettem, a' társasággal visszavittetéséért hiában fizettetni; mihelyt ingyen alkalmat kapok, küldöm.

Vargának kérelme' sikerítését alázatosan köszönöm; jó szegény legényt, 's reménylem, nem érdemtelent boldogított a Tekintetes Úr.

A' Debreczeni theca' magyar (nem igen gazdag) literatújának külön lajstromát — mihelyt egy kissé rendbe szedetik, kiegészítetik — megküldeni el nem mulasztom.

Változhatatlan tisztelettel maradtam

A' Tekintetes Úrnak

Debreczen Jun. 30. d. 839.

alázatos szolgája, barátja
Péczy József.

Tyes ennekem byzonsagom leztek, mert kezdettől fogva velen vattok.

De az meeg nagiubb bizōsaag tétel az, mikor azt módá az apostoloknak mint meg yrtaa zent Mathe könyüenek. 18. rézeben.

Data est mihi potestas in coelo et in terra, euntes ergo docete omnes gentes: Baptizātes eos in nomine patris et filij et spiritus sancti. Docentes seruare omnia quecūq; mādaui vobis. Math. 18.

Adatot mond ennekem mynden hatalom mind mennien ees földön, el menván azért tanythcyatok minden nepeket meg kerezteluén Atyanak ees Fiunak es zent leleknek neveben tanýthuaan ewket hog myndeneket megtarcyanak ahkyket eennektek parancyoltām zent Lucach meg act yria könyvének tyzedik rezeben hol ezt mondotta vrunk az ew Apostolynak.

XXXV.

Debreczen. Aug. 12. 1839.

Tekintetes Úr!

Férjemet a múlt napokban igen szét halmozódott foglalatosságai, most pedig rosszúl léte megakadályoztatván reám bizta, hogy Kegyedet alázatosan kérném meg, méltóztatnék ezen ide zárt 3 levelet J. Székáts Urnak által küldés végett kezéhez szolgáltatni. Ezen 65 — hatvanöt — ezüst f. pedig Nsgos Fehér György úrnak, mint a' Codex dipl. árát nyugtatvány mellett által adatni.

A Tekintetes asszonyt alázatosan tisztelve, magunkat továbbra is tapasztalt barátságába ajánlva tisztelettel maradok

Tekintetes úrnak

alázatos szolgálója
Péczy Józsefné
szül. Szent Györgyi Erzsébet. mk.

XXXVI.

Tisztelt Barátom Uram!

Én valamivel jobbacskán, de mégsem egészen jól vagyok. A Tunisiásokat vettem; kérem ide mellékelt köszönő leveleinket úgy szintén szintén vele — vásárkor itt maradt — Gevainak szóló csomót is kézhez juttatni. A' Fejér György 65 e. frtról szóló nyugtatványát — a könyvtár számára — kérem ezen ifjunak átadni. A' szokott hypographiai jegyzetet küldöm. Gróf Majlátnak adott *Válaszom* újra úgy járt, mint többi iratim, meg csonkázott a censoredi kéz által — ok nélkül.

Megkülönböztetett tisztelettel maradtam

Debr. Szept. 1. 839.

al. sz. b.

P. J. mk.

XXXVII.

Kedves Barátom Uram!

Vagyon szerencsém kedveskedni mindhármójoknak egy-egy példányával beszédemnek, egygyel azonkívül az Academicianak;¹⁾ küldem egy-szersmind hypographiánk múltévi munkálkodásáról jelentésemet, mely eddig hypographusunk betegsége miatt haladt.

Ide rekeszték még a Kisfaludy társaság Pesten levő tagjainak: B. Jósika, Bártfay, Szalay László, Szenvey, Szontág Uraknak és a' társaság könyvtárának más 5 példányt, esedezve ezeknek is kézhez adatásokért. Az itt meg nem nevezett Pesti több tagoknak már küldtem.

Nagybecsű barátságába rekesztett, változhatatlan tisztelettel maradtam
Debr. Apr. 6. d. 840.

alázatos szolgálja

P. J. mk.

XXXVIII.

Debreczen, Ápr. 16. d. 840.

Tekintetes Titoknok Úr,

Tisztelt Barátom Uram!

Vagyon szerencsém jelenteni, hogy a csomót, benne a' 3 pályamunkát és Aeschines' fordítását, melyek nekem szóltak, hiba nélkül vettem; nem tagadhatom, hogy a' mi sok mindenféle hivatalos elfoglaltatásink között egy kissé sok, mi hozzám küldetett, kivált mivel Sz. Györgykor szállást változtatván, a' költözködés, újabban rendbe vergődés nem kevés időt lop el tőlem: de azért szívesen végzem 's igyekezni fogok, hogy miattam rövideg ne legyen. Bec/és ajándékát a' társaságnak, a' magyar J. Caesart 's Névkönyvet aláz. köszönöm; a' többeket haladéknélkül kézhez szolgáltatam.

Ha a Kisfaludy társaságnak képviseléssel kedvét találtam, azon különösen örvendek. Egyébiránt significens környűállás, hogy midőn mondva idegen — más felekezetű, más vallású — férfiú találkozott,

¹⁾ A Kisfaludy társaság jutalmát adta ki Szilágyi Istvánnak s megemlékezett Nagy Imréről.
B. K.

ki a' solennitás elmúltával, azonnal magától pennát ragad 's oly lelkes részvét-teli tudósítást küld, milyen a' Pesther Tblatt'. Mert 6-iki számjában olvasható, akkor embereink közt nem akad egy, kinek eszébe jutna, egy vagy más tekintetből, értesíteni a közönséget, mi történt városunkban, oskoláinkban 's utóbbi, az én baráti szerény közlésemre kelle tisztelt Barátom Uramékh szorúlniok. A' lelkesedés bár általános 's itt szokatlanul nagy, de — talán nem hibázom, ha azt mondom, hogy a más vallásuak részéről még nagyobb volt. Ezek voltak, kik *beszédem* kinyomatását, — midőn ez, noha nyomban még a teremben elhatározott, napokig késnek — főképen sürgeték. 'S utóbb is oly kevés példány nyomtatott (előbb csak 100-at, utóbb 300-at határoztak), hogy nekem — ha jó barátimnak szolgálni akartam — külön kellett magam számára 150-et megrendelnem. Azólta hallám azt is, hogy egy valaki a' közvizsgálatra nem legkészebben ment, tanítványai csekély előmenetelét azzal mentegeté, mert általam úgy felbuzdított az ifjuság, hogy csak *balladáz*. De hát 1. Nov. fogva Márt. 1-ső napjáig mit csináltak?

Változhatatlan tisztelettel vagyok

alázatos szolgálja

P. J. mk.

Figyelmeztetés:

A' Névkönyvbe nevem alatt székfoglaló beszédemet újra hibáson látom nyomtatva; hogy tovább ne terjedjen a hiba, 's az Évkönyvbe is be ne csússzék, kérem így igazíttatni: A' nemzeti gazdagságnak (nem gazdaságnak) a' nemzeti művelődésre stb.

XXXIX.

Tekintetes Titoknok Úr,

Tisztelt Barátom Uram!

Ide mellékelve vagyon szerencsém küldeni a' *pályairatok* 's *Aeskines'* *beszédei* bírálatát. A költőzködés igen hátra vetett munkálataimban; de használt annyiban, hogy szemeim — bizonyosan a' pihentetés következtetésében — jobban lettek, 's most, mihelyt a' közelgető examennél megszokasúlt bajaim engedők, eljárni igyekszem minél előbb a több reám bizottakban is.

Változhatatlan szives tisztelettel maradtam

Debr. Júl. 19. d. 1840.

Tekintetes Titoknok Úrnak

alázatos szolgálja

Péczy József mk.

XL.

Tisztelt Barátom Uram!

Vagyon szerencsém, Ő Exellentiaja az elnök' felszóllítása' következtetésében, a' kívánt biographiai jegyzeteket ide zárva küldeni.

Levelem' megadója Katonka Úr, mérnöki gyakornok, Debreczeni születésű, oskolánk' nevendéke, ki minden útmutató nélkül, magától, a'

fára és üvegre festésben szép előmenetelt tett 's most egy ilyenmő munkáját viszi magával Pestre, megkért engemet, hogy, mint Pesten merő ismeretlent, 's szűk körülmények közt lévőt, ajánlanám Kedves Barátom Uram sokat tehető pártfogásába. Mihez képest bátor vagyok alázatosan megkérni: méltóztassék őt útasítani, részint, hogy mívét megismertetvén pénzzé tehetné, részint, hogy magát jobban kiképezhetné.

Szemeimmel még sem vagyok jól, azért halad ígéretem teljesítése.

Teljes tisztelettel maradtam

Debr. Aug. 11. d. 840.

alázatos szolgálja

P. J. mk.

XLI.

Igen tisztelt Barátom Uram!

Küldöm, ha mind sokára is, mind a' két recenziót; Caesart már régebben elkészítettem, el is küldtem már egyszer, de itthon maradt. Adott becses útasítását kívántam követni; óhajtom, céljt érjen. A' másikat, sok bajaim, változó egészségem miatt, csak a napokban írárok meg.

Fiam által, — ki nekem sok nyughatatlanságot okoz — írtam a' múlt hó elején; remélem méltóztatott venni levelem', az accludalt Superint Buday Úr élettöredékével.

Örvendetes új esztendő't kívánva s becses barátságát továbbra is kikérve, változhatatlan tisztelettel maradtam

Debr. Decz. 14. d. 840.

alázatos szolgálja, barátja

Péczy József mk.

XLII.

Tekintetes Titoknok Úr,

Tisztelt Barátom Uram!

A' névkönyveket vettem; a' számomra küldöttet alázat. köszönöm, a többieket kézhez szolgáltattam. A' J. Caesar' vizgálatáról nem méltóztatik emlékezni, de minthogy H, M-val úgy jut eszembe, egy csomóba ment fel, reménylem, az is kezébe ment.

Az idezárt levélnek, mely egy az Academiát illető alapítványt foglal magában, bátor vagyok minél előbbi kézhez szolgáltatását alázatosan kérni. Bizonyos okok javaslák, hogy én ezen alapítványt, melyet különben csak később, taláncsak halálom esetére valék teendő, elébb, még életemben, s minthogy ez, kivált ha test, lélek tovább is úgy szenvednek, mint jelenleg, bizonytalan, meddig terjedend, minél hamarabb tegyem.

Boldog új esztendő't, Academiánknak virágzást, társainknak minden jót kívánva, változhatatlan tisztelettel maradtam

alázatos szolgálja, barátja

Péczy József mk.

U. I. H. M'. munkája vizsgálatába 2 hiba csúszott be: 23 l. 24 sorban *egymást leverő* helyett olv. *egymást követő*; u. a. l. 39. sorban *ugyanannyira* helyett olv. *úgyannyira*. Kérem megigazíttatni.

XLIII.

Tekintetes Titoknok Úr!

Vagyon szerencsém jelteni: hogy a' Gr. Teleky Ö Exellentiaja mellszobrára gyűlt nálam 10 e. forint. ú. m. tőlem négy, t. cz. Sárvári, Kerekes, Vécsey Uraktól két két p. forint. Balásházy Úr általam felszólítatva azt felelé, hogy ő már Pesten írt alá s azt ki is fizette. E' pénzt, valamint a többit is, magam szándékoztam a' múlt hónapban kifizetni Pesten, de több közbe jött akadályok miatt útam elhaladt; most tehát tovább nállam hevertetni nem akarván, addig is, míg szándéklott útamát még ezen hónapban megtehetném, kifizetésére következő útat bátorkodom mutatni. Tek. Fáy András Úrnál van számomra letéve bizonyos summa, Pápáról Főtitst. Tóth Ferencz Úrtól oda küldött, ebből kérném, ha még elszállításáról nem gondoskodott volna, a' tisztelt Ur kifogatni:

1. a mellszoborra aláírt	... ..	10.—	p. f.
2. Kisfal. Társaság részére aláírt	... ..	89.—	»
3. Nemzeti könyvtárért eddig bejött	... ..	26.40	»
4. Kliegl könyvre 5 előfizető	... ..	20.—	»
5. Ipar egyesületre 2 előfizető	}	4.—	»
(én és a Debr. polgári Casinó)			

149.40 p. f.

Az illető aláírási s bizonyító lapokat magam személyesen fogom bemutatni, csak esedezem, méltóztassék a' Tekintetes Úr minél előbb a pénz átvételéről gondoskodni, mert más felől eltalálja barátunk a' pénzt küldeni, esedezem a' Kliegl pénznek haladék nélküli kézhez szolgáltatásáért, mivelhogy eddig kértem, felette sajnálom, de a' legjobb célból történt, akarva minél több aláírot szerezni; azonban utóbb is hiában mutogattam, hiában hevertettem hónapokig mindkét kasinónkban az aláírási lapot. Igen becses barátsága a' Tekintetes Úrnak biztat, hogy sokszoros alkalmatlanságomért kegyes lesz megbocsátni.

Balásházy Úr említette nálam, hogy valamely csomót hozott volna számomra Pestről; de tanyáján felejtette; hol bár azolta megfordult 's tőlem ismételve figyelmeztettetett, sőt feleségem is kisasszonyai által ugyancsak emlékeztette, a csomót mindeddig sem kaptam.

Nagybecsű barátságába zárt, telyes tisztelettel maradtam A' Tekintetes Úrnak

Debreczen Júl. 3 d. 842.

alázatos szolgálja
Péczy József mk.

Kívül: Péczy József a. r. tagtól, hivatalból. Tekintetes Tudós Schedl Ferencz Úrnak, a' m. Akademia' titoknokának megkülömböztetett tisztelettel.
Urak utcája 455. d. sz. Pesten.

XLIV.

Tisztelt Kedves Barátom Uram!

Küldöm a megígért leveleket, Kazinczytól újfenn 10-et, Csokonaytól egyet, Kis Superintendenstől is egyet. Használat után bátor vagyok visszaküldetésökért esedezni. Az általam kiadott Erk. predikációknak 3d. és 4d. darabját (írópapír) hasonlóan küldöm 's ezeket méltóztassék magának baráti tisztelem jeléül megtartani. Megyen velek az Erk. predikációknak az Atyám által kiadott 1, és 2d. darabja is, melyek minthogy több példányban meg nincsenek 's semmi áron sem kaphatók: kéntelen vagyok ezek iránt azon barátságos kéréssel járúlni Tisztelt Barátom Uramhoz, hogy miután megolvastattak, mélséék visszaszolgáltatni. Még eddig semmi új biographiai adatokkal nem tudok szolgálni, utána leszek a' dolognak 's ha kapok, közleni el nem mulasztom.

Megemlítnem sem szükség, hogy a levelekből, melyek akar írójokat, akár másit kompromittálhatnának, a' szerkesztő urak által kihagyatásukat kérem s várom.

Változhatatlan tisztelettel maradok

Debr. Oct. 10. d. 842.

alázatos szolgája, barátja
Péczy József.

XLV.

Tekintetes Titoknak Úr,
Igen tisztelt Barátom Uram!

Harmad nappal ezelőtt vettem Sz. J. Úrnak ide zárt levelét. Én válaszómban biztattam, hogy kérése bizonyosan teljesíttetni fog, a' tudomány' érdeke is azt hozván magával, csak jelentse Tekintetes Titoknak Úrnak. Mellette, ha ne talán szükség volna reá, bátorkodom én is közbe járúlni.

A beállott új esztendőben több örömet, mint mennyi nekem mutatkozni kezd (fiamról szomorító tudósításokat vettem; feleségem, magam, hetekig betegek valánk, én még most sem mehetek ki a szobából), állandó egészséget, minden jót kívánva, változhatatlan tisztelettel maradtam

Debr. Jan. 13 d. 843.

alázatos szolgája, barátja
Péczy József mk.

P. S. Bold. Édes Atyám általam kiadott predikációi közül nekem legszívrehatóbbak — legtanúságosabbaknak tetszetek, ha jól jut eszembe, a' III dar 9 d és 10 d: a' tékozló fiu; 11 d: a' jó erkölcsöt megvesztegető, a gonosz társ; 12 d: József és Pótifárné hist. 6 d: Sz. Pál és Felix. Ezek közül lehetne választani. A régiebbek igen hosszúk.

Bold. Kazinczynak Kis Jánoshoz írt leveleiben helylyel-helylyel van, mit én közzé alig mertem volna tenni; ilyen p. o. mit Fáy András' bibliai atyjáról írtak. Nem emlékezem, hogy a' b. *ipamhoz irattakban*

valaki hasonlóan megrovattatnék, de *ha úgy talált* lenni: esedezem *vagy kihagyatni, vagy az egész név helyett csak a kezdő betűket tetetni.*

Az idezárt Csere Úrnak szóló levélnek esedezem minél előbbi kézhez küldetéséért.

Gróf Károlyi' beszédi hihetően azon módon a' kanapén maradtak; alkalom adatván, bátorodom beküldetésökért esedezni.

Boldogútt Atyámnak általam sok évek előtt ösz. szedett 's — mit most u. helyeslek — együvé kötött leveleit, ígéretem szerént, végig tekintém. Életírásra tartozót, mi már Ladvoat 8 d. darabjában röviden legalább érintve ne volna, alig találtam egyebet, minthogy Debreczenen kívül N. Kőrösre is hívatott professzornak, a' később Superintendenssé lett Halász. József helyibe ezen kívül több előkelő Ecclakba predikatornak, de holtig Komáromban maradt. Révaival, — mint ennek levelei mutatják — egyetértés- 's levelezésben volt a' f. állítandó m. academia iránt 's egyike azon m. tudósoknak, kiket Révai az academia rendes tagjaiúl (1000 p. f. évi fizetéssel) ajánlott. Hogy a tudós Gr. Teleky Józseffel, ki halála után könyvtárát is meg vette, különösen barátságos viszonyban állott, mutatják számos részint magyar, részint fr. (philologiai tekintetben is érdekes) levelei. Vagynak a' levelek közt Kazinczytól is, Kisstól és Fejértől. Láthatni, mint állottak akkor magyar nyelv' dolgában nagyjaink. Mindezek kétszeresen érdeklík, gondolom a' magyar liter. historia írásával foglalkozót; ezért eredetiben ide mellékelve küldöm megtekintés végett a' leveleket. A' célra nem tartozókat könnyebb lesz elmellőzni, mint nekem — együtt lévén már — külön válogatni, a' kötést megbontani.

A' R. Komáromi Ecclia nagy ragaszkodásának elég bizonyosága azon levél, melyet én az Erk. Pred. 111 d. kötetje elibe bocsájtott ajánló levélben közlöttem. Académiákról haza kerültömmel én mondatam le bold. jó anyámat az addig mindég pontosan járt segélyről; én írtam meg a' leköszönő levelet is; erre jött azon válasz.

Maradtak b. édes atyámnak sok iskolákat tárgyazó kézíratai p. geographiát, mythológiát, vallást illetők, nem említve számos predikázióit, melyeknek egy részét én adtam ki 2 darabban.

XLVI.

Igen Tisztelt Barátom Uram!

A' levélgyűjtemény' kedvesen fogadtatásán igen örvendek; méltóztassék, meddig tetszik, megtartani. Az évkönyvet s névkönyvetek alá. köszönettel vettem, az illető helyekre a' példányokat elküldöttem, Sárváry Úrnak ez úttal nem vólt küldve; nem tudom, szánt-szándékkal esett-e ez, vagy tévedésből? A' csomót a' gyorskocsin csak Apr. 4 d. vettem; néhány nappal később küldhettem ki a' Szilágyi Úrnak szőlőkat: de ő már mai napon vissza hozta iratát; vele úgy bánt, mint útasítva vólt: de ő szerette vólna — 's azt kérte — hogy a' bírálói jegyzetek közöltettek vólna vele. Nem nyerhetné é ezt meg? Szó közben

előjött köztünk, hogy a 100 aranyat máig sem kapta meg. Én megígértem neki, hogy Tisztelt Barátom Urammal tudatni fogom a' dolgot s bizonyossá tettem, hogy csak alkalmat mutasson, rövid időn megkapja illetőségét. Ő erre engemet kért meg, hogy venném által a 100 aranyat, mit én kész szívvvel megajánlván, kérem csak hozzám útasíttatni a pénzt.

Feleségem alázatos tiszteletét jelenti, 's én igen becses barátságába zárt, változhatlan tisztelettel maradtam

Tisztelt Barátom Uramnak

Debr. 20 d. Apr. 843.

alázatos szolgája
Péczy József.

XLVII.

Tekintetes Titoknok Úr,
Igen Tisztelt Barátom Uram!

Folyó hó 6 d. vettem becses sorait B-Úrtól, azolta mindig kerese'm 's kerestem a' Lilla' kért *első* kiadását, de sehoh eddig nem találtam; egy helyről azonban csakugyan van némi biztatásom, hogy talán meglesz; 's ha úgy: szolgálni fogunk. A' 3 példányt nemzeti könyvtárt alázatos köszönettel vettem; csudálatos tévedésből két aláíró már-magát időközleg ellátta példánnyal; így hát a 3-ból is kettő eladatlan, de okvetetlen keritek vevőket, azért csak bizvást méltóztassék a' folytatást is küldeni.

Vártam — mert, mint talán írá'm is, az illetők által sűrgtettem — a Kisfaludy Társaság' évlapjait is, t. i. a' még meg nem érkezett 4 d. kötetet. Esedezem adandó alkalommal elküldetésökért: egyszersmind a' jelentett névhibáknak (Péchi és Szöllősy János) jövőre kiigazításáért.

Az évlapokból megvan a IV d és V d kötet nálam és így 1840-ig az azóltai hibázik. Igen le leszek kötelezve, ha folytatását, melyben én is dolgoztam, számomra megrendelni méltóztatik.

Lant-i tartozásáról Tisztelt Barátom Uramnak semmit nem tudok. Régi dolog, nem emlékezem. Jegyzetím közt csak olyan néhányra találtam, kik restansok; ezek közt bizonyos, hogy nincs a K. B. Uram' neve; és így nekem nem is tartozik; tessék e' részben nyugodt lenni.

Kazinczynak b. Ipamhoz írt leveleinek majdan megjelenésének örömmel nézek elébe. Nagy köszönettel tartozunk, tartozik az egész közönség T. Barátom Uram' fáradhatlan szives buzgalmaért. Feleségem, — ki igen is leánya az idvezűltnek — különösen is rám bizta, hogy forró háláját, sokszoros, legőszintébb tiszteletét jelentsem a' Tekintetes Úrnak. A' kívánt biogr. adatokra nézve: kilévén a' halotti emlékbeszédekbeni életírásban a' legnevezetesb meritve, legczélszerűbbnek tartottuk ezt eredetileg közleni. Nem lévén több példányunk, kénytelenek vagyunk visszaküldéséért esedezni.

Barátom Uram' bölcs belátására bízom, abból a' czéltott terjedelmességhez képest kiszedni vagy kihagyni, a' mit tetszeni fog. Bátorodunk figyelmeztetni különösen a sirtábla felírásra, mely sajátkezűleg

kevéssel halála előtt írva általa — jellemzi lelkületét. Bővebb élet írásban helyén van megemlíteni, miként ritka lelki ismeretességgel; pontossággal vitt igen terhes hivatala' tömérdek gondjai, bajai között is ráért 's fő gyönyörűsége, éldelete volt gyermekeit (fiát, míg a felsőbb iskolákba nem ment, leányait végig) rendes órákon tanítani, oktatást adva a szükséges tudományokon kívül a' magyar, német, francia nyelvekben. Nőm e tanításnak köszöni, hogy máig is németül, francziául meglehetősen könnyűséggel olvas, ír és beszél. Említést érdemelne könyörületes, ember-szerető jó szíve, mint ki sok szűkölködő beteget, saját költségen orvosolt, sok gyógyulót hetekig látott el táplálattal, továbbá buzgósa, melyel maga vallásához forrón ragaszkodott, de minden másét tiszteletben tartotta. Közönséges új énekes könyvünk dicsekszik néhány erkölcsi énekeivel, melyeknek egyikéből, mint jellemzőt, talán ide írni lehetne a következő néhány sort: »Hogyha pg anyit vehetek ingyen való jóvoltodból, hogy másokkal is jót tehetek velem közlött áldásodból, add, hogy lehessen hív sáfára velem közlött javaidnak, lehessen vígasztalására velek testvér fiaidnak.« Megemlíttethetnék tudomány szeretete, melylyel fogytig haladt az újabb felfedezésekkel 's mely vele a' tudományok minden nemében igen válogatott könyvtárt gyűjtetett; nevezetes curai, melyekről nem egyszer mondta lelki örömmel, családi biztos körében, hogy ha valamely nevezetes személyen, vagy dicsekedő orvos által vitettek volna véghez, Európai hírekké lehetek volna, de az ő szerénysége minden a' féltől távol tartotta annyira, hogy több rendbeli felszólításaira barátainak, kik (többek közt Superintendentens Kis) tőle életéről adatokat kértek, azt szokta válaszolni, hogy egyebet róla sem írhatni, mint a Gellért Greis-járól: »Er ward geboren, lebte, nahm ein Weib und starb.«

Reménylem tudva a' Tekintetes Úr előtt, hogy a' *Mondolatot* — de a Beytragok, 's legkisebb Kazinczyt sértő szándék nélkül — 's egy természet históriát írt ily czímmel: »A' legnevezetesebb természeti dolgok ismerete az alsóbb iskolák számára.« (Superintendentialis megbízásból) XIX réztáblával, melyeket a debr. iskolának egy derék növendéke Néhai Erős Gábor akkor togatus ifju által saját felvigyázata alatt készíttetett. A' munka máig is igen keresett. Még csak az első darab jelent az *állatokról*, folytatása több közbe jött okon, akadályon elmaradt.

Az academiái értesítőnek kétszer jött az ide vissza rekesztett íve; a' 2 d és 3 d. évi folyam pedig elmaradt; esedezvéen, ha még kapható, megküldéséért.

B. Atyám leveles kötetét méltóztassék továbbra is megtartani valameddig szükség lesz reá.

Lillának utóbb sem kapám meg eredeti első kiadását; 'a ki biztatott, hosszas várakozás után is a 2 d. kiadást küldte hozzám; de ezzel Nőm könyvtárából is már rég szolgálhattam volna .s mivel első ninc, ezt minden esetre elküldöm, ha talán szolgálatot tehetne.

A' dedicatióra Kazinczynak Kisfaludyhoz intézett szavaival felelek: »Az engem kevélylyé tesz, Hadd lássa a' haza, hogy a' Tekintetes Úr engem barátságára méltóztatott.«

Értekezéseim iránti rendelkezéseim, megnyugszom, örülök, ha helybenhagyását megnyerték.

Még egy alázatos kérésem: az idezárt két jegyzéken levő könyveket, esedezem, méltóztassék a' Tekintetes Úr az illető helyekről Tek. Fáy és Emich Uraktól átvenni és a többi csomóval leküldeni.

RADVÁNYI VERSESKÖNYVEK.

(Negyedik közlemény.)

A NEGYEDRÉT-ALAKÚ VERSESKÖNYV VERSEI.

1675—1782.

I.

*Ungi lakodalom.*¹

— Gúnyvers 1675-ből. —

1. Ut auceps solet madarakat fogni,
Gracili avena lépvesszűre hinni,
Modulis Sirenis embereket csalni.
In profundum maris meríteni s ölni.
2. Igy Viczmándy Sándor mecum faciebat,
Ki szép mézes szókat nuper mihi dabat,
Ad nuptias fratris, hogy mennék, rogabat,
Nem tudtam in herba quod anguis latebat.
3. Sub specie pulchra engemet elhiva,
Credidi siquidem nem volt nálam tudva,
Quod in talem picem akadjak romolva,
Sed alio modo légyek megtréfálva.
4. Elég az, hogy nékem non erat amicus,
Titkon és nem nyilván fuit² inimicus,
Noha megtréfálni intendebat secus,
Játékosan rajtam hogy esnék dedecus.
5. Et cum iam essemus mindnyájan vígabban,
Funderetur vinum immár szaporábban,
Adest nobis rumor kin minden megdobban,
Clamor velut ignis hamarjában lobban.
6. Bakos Mihály itt van! dicunt, sunt praesentes,
Sok kuruczok véle, contra nos frementes.
Immár mit csinálunk? lássunk, metuentes
Ha leszünk-é avagy erimus pugnantes.

¹ A czím Thalytól való.

² Alatta — áthúzva: erat.

7. Stupefacti omnes kezdének futkozni,
Hinc et inde passim hertelen bujdosni,
Quilibet secreta magának keresni,
Coacta sunt enim kerten kurta futni.
8. Ascenderam quidem én az kemenczére,
Tamquam ad secretum jeles búvóhelyre,
Non curando, hogy por ragad köntesemre,
Sed illinc etiam kerölék kezekbe.
9. Mert mikor ott immár sicut mus in pice
Filelek, gondolván: sum in forti arce,
Eb utoljom pattog, cui dixi: tace,
Hogyha akarsz itten maradni in pace.
10. Contrahebam valde az Gáspár¹ iszákját,
Quod fortius possem összevonni száját,
Sed inflatus malos megtágítja partját,
Non potui bene kapcsolhatni lyukát.
11. És az drabant-ház is plosiones dabat,
Akaratom ellen saepius sonábat,
Néha mint az kigyó, tantum² sibillabat, —
De az rosz szél magnum foetorem edebat.
12. Per strepitum ventris eszekben vevének,
Per odorem venti hamar fellökének;
Inde velut canem engem kiüzének,
Funiculo forti jól megköttözének.
13. Baltaisque³ fortis megegyengetének,
Ex cipata coma sokat kitépének,⁴
In dorsonem peniglen számosan ütének,⁵
Cum disgustu akkor⁶ jól megdöfölének.
14. Az kuruczok erant valde ululantes,
Vígak és jókedvők, super nos ridentes,
Némelyek fogakat ellenünk stridentes,
Béütötték nekünk valóba az lentés.
15. Singuli illorum kész inasok lésznek:
Ex vestibis prompte levetkeztetének,
Nemine cogente szolgálatot tének, —
Quo facto, apud nos kedvet nem lelének.
16. Ekkint lakadalmunk fuit perturbatum,
Noha nem nékik volt convivium structum,
Köztünk ki búvó-helyt non invenit aptum,
Esett hátán,⁷ vállán gravissimum ictum.

¹ Alatta — áthúzva: Balás.² Alatta — áthúzva: tandem.³ Ez az egész versszak a lap szélére van írva.⁴ Felette — áthúzva: Kondor üstökömben sokat kitépének.⁵ Felette — áthúzva: veréssel ötének.⁶ Alatta — áthúzva: engem, penig.⁷ Alatta — áthúzva: hatvan.

17. Egregie post haec rendben állatának,
Ex omnibus bonis hamar kifosztának,
Venaticos tamquam pórázra fogának
Ördög és ebatta! ¹ titulust adának.
18. Némelyek közellünk sunt captivi ducti,
Kuruczoknak sarczot pendere coacti,
Némelyek csak ingyen cito liberati —
Quidam inter ipsos voltanak baráti.
19. Sponsus, globo laesus, fizet 50 tallért
Csicseri Franciscus örömatyaságért,
Dat talleros centum én meg násznagyságért,
Persolvi bis mille ez kis víg lakásért. ²
20. Keseredett szívvel tristis eram valde,
Sok fohászkodással gemendo in corde,
Az én dámáim mert stabant nudo pede,
Egy-egy ingben sírnak, jajgatván abunde . . .
21. Valakik ott voltak nemine excepto,
Pirma, equos vestes amisimus certo;
De sok nyavalánkot hoc unico scripto
Nem irhatom mind le hirtelen ³ profecto. ⁴
22. Feminus sexus könnyü öltözetben
Másként vulgo dicto: egy-egy hosszú ingben,
Stabant lacrymantes, mint az ludak rendben,
Sok károkat vallván gyémántban és gyöngyben.
23. Tristior sed eram, hogy az mit feltettem,
Qua ratione illuc nagy örömmel mentem,
Már is in quem finem száz aranyat ⁵ vittem,
Mei cum contento végbe nem vihettem!
24. Elmúla éntülem Chorearum saltus,
Kegyes dámáimmal való kedves potus,
Szándékomban feltett venereus actus, —
Mélyre nézve szállott in cor meum luctus.
25. Quod si perfecissem, rabságban esésem
Nem esset tam grave nagy vasviselésem,
Erdőn-mezőn széllyel sok kínszenvedésem,
Szunyog, tetű, muszka marását tűrésem.
26. Sed hoc mihi grave — hijában kell túrni,
Nihil assecutus nagy vasat viselni,
Absque omni lucto sarczot ⁶ is fizetni —
Mivel mente capti szoktanak úgy jární.

¹ Alatta — áthúzva: Labancz ördöglelkő.

² Eredetileg: ez kis lakozásért.

³ Felette — áthúzva: röviden; előtte pedig: egy.

⁴ A sor eredetileg így volt: Nem irhatom mind le, realiter certo.

⁵ Felette — áthúzva: forintot

⁶ Előtte — áthúzva: nagy.

27. Rajtam esett példa apud quosvis rarum,
Mert megesett nékem az saltus damarum,
Keserőre fordult saltus chorearum,
Számban szegett íze certe nuptiarum.
28. Nam contingit rursus új dolog én rajtam,
In captivitate minap hogy aludtam,
Pedites evadunt olyan álmot láttam,
Valde pavefactus el nem szalághattam.
29. Mert iszákom akkor kiszakadt valóban,
Ajtonálló nem volt az darabant-házban,
Vigyázót sem hattam vala az pitvarban,
Mind kiomlott az mit raktam volt a zsákban.
30. Nevem ezelőtt volt nékem *Belleváry*,
De azután léssen tudom Sz . . . svári;
Becsületes fejem nem tudom ha éri,
Proscriptusom miatt pirul orcám bőri.
31. Ezerhatszáz-hetvenöt számban¹
Nyavalyámat irtam egy kisdéd házámban,²
Kedveskedő Pönkesd-hava folyásában,
Őrben, az Ung mellett, melancholiámban.³

(A kötet 1—6. lapjain.)

Variánsok. Kiadásunk ugyanazon a kézíraton alapul, mint Thalyé, de azért vannak eltérései; ezeket a Ferenczi-féle változat variánsaival együtt itt adjuk:

1. versszak, II. sor. Thalynál: Gracili h. sracili.
u. o. Ferenczi: lépvesszőket hánni.
III. s. F.: sereniz embereket fogni . . .
2. verssz. I. s. F.: faciebat h. saciebat.
3. verssz. IV. s. F.: légyek h. legyek.
4. verssz. IV. s. F.: Játékosan rajtam hogy esék . . .
5. verssz. (F.-nél 15-dik) I. s. F.: vígabban h. vígobban.
II. s. F.: Funderetur h. funderebar.
III. s. F.: Adest nobis rumor h. novus rumor.
IV. s. F.: hamarjában h. hamarsággal.
6. verssz. (F.-nél 16-dik) I. s. Th.: Dalos Mihály.
II. s. F.: contra nos frementes h. contra nos ferentes.
III. s. F.: mit csináljunk? lássuk mi, timentes.
IV. s. F.: Ha veszünk-é avagy erimus potentes?
7. verssz. (F.-nél 17-dik) I. s. F.: kezdének futkozni h. kezdénk mi futkosni.
II. s. F.: Huc et illuc . . .
u. o. Th.: hertelen h. hirtelen.
IV. s. F.: Coacti sunt quidam kertre, kurta (?) menni.
8. verssz. (F.-nél 18-dik) III. s. F.: Non currendo . . . köntösömré.
IV. s. F.: Sed etiam illinc kerülék kezekre.

¹ Előtte — áthúzva: ötven.

² Eredetileg így volt: házban.

³ E sor felett — áthúzva: Tisza-Örmény nevű falu határában.

9. verssz. (F.-nél 19-dik) I. s. F.: Mert mikoron immár . . .
II. s. Th. és F.: Fülelek . . .
III. s. F.: Én utoljom . . .
IV. s. F.: Hogyha itten akarsz . . .
10. verssz. (F.-nél 20-dik) I. s. F. és Th.: Balás² iszákját.
III. s. Th.: malos h. malis; F.: malus meg-
tágitván . . .
IV. s. F.: kapcsolhati lyukát h. bekapcsolni
száját.
11. verssz. (F.-nél 21-dik) I. s. F.: És az darabant-ház pulsionem dabat.
II. s. F.: Nem tarthattam veszteg, tantum
strepitabat.
u. o. Th.: Noha mint az . . .
IV. s. F.: Néha, mint a kigyó, tantum sisillabat.
12. verssz. (F.-nél 22-dik) I. s. F.: vevének h. vövének.
II. s. F.: Per odorem ventris hamar fellelének.
III. s. F.: kiüzének h. beüzének.
14. verssz. (F.-nél 23-dik) I. s. F.: valde h. alte; ululantes h. ejulantes.
II. s. F.: Vígok s jó kedvűek . . .
III. s. F.: Fogait némelyek contra nos stridentes.
IV. s. F.: Beütteték nekünk valóban a lentest.
15. verssz. (F.-nél 24-dik) III. s. F.: tének h. tőnek.
16. verssz. (F.-nél 25-dik) I. s. F.: Ekként . . .
II. s. F.: Noha nem nézik volt . . .
IV. s. F.: Érzett hátán . . . utum (?).
17. verssz. (F.-nél 26-dik) I. s. F.: rendben állatának, h. reánk találának.
IV. s. F.: Laboncz, ördögglekü . . .
u. o. Th.: Laboncz, ördögglekő!
18. verssz. (F.-nél 27-dik) I. s. F.: közellünk h. közöttünk; captivi h.
captive.
u. o. Th.: közellünk h. közöllünk . . .
II. s. F.: sarczot h. saczakot.
III. s. F.: ingyen h. könnyen.
IV. s. F.: Quidam h. quorum.
19. verssz. (F.-nél 28-dik) I. s. F. és Th.: 50 h. ötven.
IV. s. F.: Persolvi h. persolvam.
20. verssz. (F.-nél 31-dik) III. s. F.: Az én dámáimért, stabam nudo pede.
21. verssz. (F.-nél 29-dik) I. s. F.: nemine h. nemini.
II. s. F.: Pirma h. arma; amisimus h. amis-
simus.
III. s. F.: nyavalyánkat in unico scripto.
IV. s. F.: sem irhatom mind le realiter certo.
22. verssz. (F.-nél 30-dik) I. s. F.: Feminens h. faemineus; Th.: foemi-
neus.
u. o. F.: sexus h. secus.
II. s. F.: Másként h. mansit.
u. o. F.: hosszu ingben h. F. és Th.: tatár-
ingben.
III. s. F.: lacrymantes h. lachrymantes.
IV. s. F.: De az jó, kár nem lött a középső
résben.
23. verssz. (F.-nél 32-dik) I. s. F.: feltettem h. feltöttem.
III. s. F.: Már is h. mecum . . .; aranyat h.
forintot.

¹ Thaly kiadását l. az Irod. és műveltség-tört. tanulmányokban, Bp. 1885;
— Ferencziét a Vásárhelyi daloskönyvben. Bp. 1899.

² Thaly megjegyzi, hogy utóbb »Gáspár«-ra igazítottot.

23. verssz. (F.-nél 32-dik) IV. s. F.: Sed mecum contestust mégis nem tehettem.
25. verssz. (F.-nél 33-dik) I. s. F.: Quam si percepissem, rabságra is essem.
II. s. F.: nem h. non.
u. o. Th.: esset h. esett.
IV. s. F.: muszka h. musca; Th.: musqua.
26. verssz. (F.-nél 35-dik) I. s. F.: hijában h. hiában.
II. s. F.: assecutus h. assequutus.
III. s. F.: Absque omni lucro ily sacsót fizetni.
IV. s. F.: úgy h. így.
27. verssz. (F.-nél 36-dik) II. s. F.: nékem h. nekem.
u. o. F.: saltus h. amor.
III. s. F.: keserőre h. keserűre.
u. o. F.: saltus h. salus.
IV. s. F.: Megemlegethetem tempus nuptiarum.
28. verssz. (F.-nél 37-dik) I. s. F.: rursum h. rursus.
III. s. F.: evadunt h. invadunt.
IV. s. F.: el nem szaladhattam h. magamat elsz. . . . . m.
29. verssz. (F.-nél 38-dik) I. s. F.: nem h. sem.
IV. s. F.: az mit h. a mit.
30. verssz. (F.-nél 39-dik) I. s. F.: Belleváry h. Bélavári.
III. s. F.: Becsületes h. becsületét.
IV. s. F.: Mert postscriptum miatt pirult . . .
31. verssz. (F.-nél 40-dik) II. s. F.: Nyavalyám irtam meg egy kisedet házban.
III. s. F.: pönkesd h. pünköst.
IV. s. F.: Tisza-Örmény nevű falu határában.

II.

Az Világhoz Szabott Ének.

- Visszajár az idő az világ elfordult,
Az ég mindenestől az föld alá szorult,
Tenger az egeknek homályába borult,
Még ilyen nagy csoda nem hallatott sehült.¹
- Csillagok az földön, vadak égen járnak,²
Halak az erdőben fák alatt sítálnak,³
Kősziklák vízeken kedvekre uszkálnak,
Az levegő-égben gályák hajózkálnak.
- Vert viszen veretlent, vak épszemöt vezet,
Sánta futhat jobban, ép láb mankón mehet,
Rák jó lovat kifut, bolha vaját gyölthet,
Ha már pór és paraszt nemessel feltehet.
- Egér vadmacskát fog, galamb ölyvet kerget,
Űrge fog rákokat, czinege sast mellyeszt,
Kappan gerint eszik, bárány farkast emészt
Szúnyog zúgásától⁴ teve szenved nyögést.

¹ Thaly kiadásában: sohült.² Utána — áthúzva: halak az erdőben, fa . . .³ Thalynál: sétálnak.⁴ Th.: zúgásából.

5. Kövi-hal vidrát rág, legyek fognak fecskét,
Tyúkfli kányát elkap, beteg doctort gyógyét ¹
Kígyó gólyával él, méh prédál nagy medvét,
Az rongyos czifrán jár, kopasz festi fejét.
6. Az poros útakon kompon hajózkálnak,
Hajósok vizeken fa-taligán járnak,
Békó penget ² az szép szabadságnak,
Az rabság ott sítál, hol tetszik magának.
7. Az tenger porrá lesz, Aethnán megfagy a tűz,
Hajós maga után Dunán nagy csapást űz,
Ha kard sisakot ront, ptrücsök darázst elűz,
Balsamumnál kedvesb ama rüt vargabűz.
8. Az szabó törvényt ³ szab, timár armálist ír,
Mint az pudli farka olyan az nemes vír,
Kovács bocskort csinál, ötves nagy vasat vér, —
Mind az kettő, higyjed, egy jó batkát nem ér!
9. Varga varr tanácsot, a szűcs megcsinálja,
Az ország törvényét takács magyarázza,
Gombkető és borbély azt deliberalja,
Bolond ember azért valaki megállja.
10. Csiszár, csizmazia az Tripartitumot ⁴
Talpbőrrel ⁵ foldozza az nagy decretumot,
Bárdal faragja ács privilegiumot, . . .
Hát ki becsúlje meg az ily statutumot.
11. Az pór itt elébb ül az úri rendeknél,
Az ultimus status feljebb az elsőnél,
Jobbágy bírságot vét urára ezeknél,
Ama fűzfa-polgár kedvesebb nemesnél. ⁶
12. Mennyi bátorság van polgárok szívében,
Hány réf okosság ⁷ polgárok fejében,
Mennyi igaz garas prókátor zsebében:
Annyi igazság van ezek törvényében!
13. Mint szekér ⁸ hat ökret, hintó hat lovat húz,
Nyúl mint agarat űz, szarvas úgy ⁹ vadászt nyúz,
Vagy mint márványkőből lehet fekete tyúk,
Úgy érti a dolgot az ultimus status!

¹ Th.: gyógyít.

² Th.: Békót penget (lába).

³ Th.: törvényt.

⁴ Utána — áthúzva : talpbőrrel.

⁵ Th.: talpbőrre.

⁶ Előtte — áthúzva : ezeknél.

⁷ Th.: okosság van.

⁸ Ez a szó sokkal későbbi betoldás; alatta — áthúzva : ökör.

⁹ Ez a szó is későbbi betoldás.

14. Disznónak az moslék, nem az finum gyömbér!
 Agg ebet sem illet festett hintószekér.
 A szamár hátára arany-nyereg sem fér . . .
 Vedd jó neven eztet, a ki vagy nemes vér.

(A verseskönyv 7—9. lapjain.)

III.

Más.

Egyetlenegy kincsem az én életemben,
 Elhittem magamban hogy te vagy egészen.
 Én is hogy szeretőd vagyok s lések néked,
 Bizonynyal igaznak aztat nékem higgyed.
 Nagy fájdalmára van mindenkor lelkemnek,
 Ha ízetlenségét látom személyednek;
 Tégedet becsúlnem és néked szolgálnom,
 Az nékem örömem és nagy kívánságom.
 Azért esköszem is s tréfát nem beszélek,
 Hogy tégedet tiszta szivemből kedvellek.
 Teljes igazságot bús elmémnek érzem,
 Naponként előttem tégedet szemlélnem.
 Talán azt gondolod mostan, hogy tartatnál
 Legalábbvalónak akárhol másoknál.
 Kurvaság, latorság s tisztátalan élet,
 Csak nem is illetett soha meg tégedet.
 Nem voltál s nem is léssz, azt jól tudja minden,
 Rakva csalárdsággal és gonosz erkölcsben.
 Azt soha lelkedírt kérlek ne is véljed,
 Hogy akármint légy elállok mellőled.
 Ha rám fordulását látom szemeidnek,
 Az vidítja bágyadt ereit testemnek.
 Épen lehetetlen, én túlem megvalloom,
 Az te személyedtől messzire távoznom;
 Hogy még néked szörnyő ellenséged lések,
 Azt ípen kövessed te elmédből — kérlek.
 Olykor ha történék túled távol lennem,
 Az csaknem az sírban temeti el életem.
 Az földiek között szélnél is Vénusnál
 Méltán mindenkéül te mondattathatnál.
 Nálad vert magának örökösen helyet
 Józan jámbor élet, tisztaság, becsület!

(A verseskönyv 10—11. lapjain.)

IV.

1. Levelet küldenék az én édeskémnek,
De követem nincsen, a kire bízhatnám
Madártúl küldeném s azokban is vagyok
Titovázó erkölcs és oda nem vinné . . .
2. Sastúl elküldeném, — s az is ragadozó,
Prédának erőlvén, mindenütt mulatna,
S egy¹ az én levelem kesedelmeskedne,
S az én édeskémnek kezéhez nem menne.
3. Rárótúl küldeném, — tudom, sebesen jár,
Súgnak ő szárnyai, vadludakot látván,
Feléjek sietvén, — hamarébb érhesse,
Az gyomrát húrokkal osztán megtúlthesse . . .
Igy az én levelem kesedelmeskedne,
S az én édeskémnek kezéhez nem menne.
4. Hollótúl küldeném, — s az is igen torkos —
A hol dögöt látna, mindenütt mulatna,
Jóllakás kedvéért mellé leszállana,
S az én édeskémnek kezéhez nem jutna.
5. Szarkátúl küldeném, — s az is igen csalfa,
Valahol kit látna, mindent kivallana ;
Igy az én levelem késedelmeskedne,
S az én édeskémnek kezéhez nem menne.
6. Szajkótúl küldeném, — s hasonló czigányhoz,
Előbb-tovább menne, mindent kifecsegne,
S így az én levelem késedelmeskedne,
S az én édeskémnek kezéhez nem menne.
7. Rigótúl küldeném, — s az igen csacsogó,
Fáru-fára szállván mindenütt csacsogna ;
Igy az én levelem késedelmeskedne,
S az én édeskémnek kezéhez nem menne.
8. Mihecskét küldenék, — s ez is késedelmes,
Hol virágot látna, mindenütt leszállana²
S az ő módja szerint magát megterhelné,
S az én levelemet édeskémhez nem vinné.³
9. Vagyon kéményemben egy kis kormos fecském,
Az lészen énnékem igaz követecském,
Mert ő neki sebes szárnyacskái vannak,
Reptiben jóllakik, semmit ő nem mulat.
10. Kérlek azért fecském, vidd el levelemet,
S az én édeskémnek mondd üzenetemet.
Tudom, jó hajnalban hozzája érkezel,
Ablakjára szállván, kezded énekedet.

¹ Thalynál: így.² Thalynál: leszállna.³ U. o. S az én édeskémhez levelem nem vinné.

11. Jól tudom, még ágyban talárod te őtet,
 És szép énekeddel te felébresztheted.
 S ha kérdi, mint vagyok? mondd szolgálatomat,
 S hogy szívemet¹ fojtja keserves búbanat.

(A verseskönyv 12—14. lapjain.)

V.

Más.

1. Óh kegyes szem, ily kegyesen ha reám tekintetsz,
 Mit akarsz? Talán titkosan szerelmet jelentgetsz?
 Vagy próbálsz és csak hitegetsz?
 Vagy szerelmedre integetsz? . . .
 Elég, hogy kesergetsz!
2. Ráró-szemed ragyogása ha csak multságod, —
 Keress nálam időtűltő nyájas társaságot!
 Jót találsz itt multságot,²
 Ha te kívánsz valóságot;
 Találsz társaságot!
3. Nem kell abban kételkedni, tud szívem szeretni,
 Az hű szívnek érdemesen hűséggel fizetni.
 Nálam tréfa, kedvetlen zaj,
 Öröm, vígság olykor is jaj —
 Szerelmedért nem baj!
4. Talál nálam te szerelmed mindenképen társra,
 Nyíllal fegyverkezű szemed talál itt is másra.
 Ha próbálsz: próbállak én is;
 Ha szeretsz,³ szeretlek én is;
 Játszol — játszom én is!
5. Azért ezt is tudva, kövesd, mi szívednek tetszik;
 Játszom én is, ha szerelmed szerelmemmel⁴ játszik.
 Ha te kívánsz valóságot, —
 Találsz itt állandóságot
 Igaz társaságot.
6. De kérlek szeretni ne kezdj, — vagy kezdj valósággal,
 Vagy éljen, — vagy vesszen szív⁵ hív állandósággal.
 Mert bolond csak reménységért,
 Ki úgy⁶ mint eb az árnyékért —
 Valót hágy valótlanért!

(A verseskönyv 14—16. lapjain.)

¹ Thalynál: szívemet.

² Utána — áthúzza: ha nem kívánsz.

³ Előtte áthúzza: szívet.

⁴ A kéziratban tollhibából: »szerelmeddel« áll.

⁵ Thalynál: a szív.

⁶ Alatta — áthúzza: tőr.

VI.

Más.

Látom szívem kínját, hogy csak szaporítod,
Szerelmedre hajlott fejemet nem szánod,
Tudom lesz oly idő, szívem, azt még bánod,
Azon hívségemet lelkem megóhajtod.

Rabod vagyok láttad, gyenge lilionszál,
Az te hív szolgálóra ostort bocsátottál,
Tömleczebe vetettél, meglánczoltattál,
Hegyes tőrrel verted bús szívemet által.

Mi haszna édesem, erőlsz halálomnak,
Gyönyörű virágom nagy bujdosásomnak,
Készítetted méz gyanánt mérget italomnak.
Szán(j) meg szép szivedért ne légy oka annak.
Hordozta . . .

(Töredék. A verseskönyv 16. lapján.)

VII.

1. Minap egy szigeten bajos utazással,
Mintha tévelygenék hosszas bujdosással.
Nagy félelmem örömmel,
Gondos elmém jó kedvemmel
Sok-sok bajvívással s ütköztvén egymással.
2. Hova tévelygettem szívem elbúsulva,
Mert feltett szándéka már tüle elmula,
Kezde szegény törekedni,
S mint gerlicze keseregni,
Hogy ide fordula s miként tegyen rúla.
3. Bár nehéz kintelen szerencsétül várni,
Talán így akarta az szélvész meghánni,
Méltó szépért s jóért jánni,
Az kegyesért veszélyt látni,
Sokat kell próbálni s nem kell aztat szánni.
4. Nyerit kedves lovam járván az szigeten,
Mintha jelentené jó hálás lesz ebben;
Beteljesedék a szándék,
Meglesz az szíves ajándék,
S öröm is szívemben s nevelt bús szívemben.¹

¹ A kéziratban erősen át van húzogatva ez a versszak.

5. Folynek az órák is mulandóságokkal,
Az nap is, mint másszor, tart hosszabbnak sokkal,
De így szenved az igaz szív,
Ki maga kegyesihez hív,
Sok változásokkal, hányódik habokkal.
6. Nyughatatlanságban már így tusakodom,
Hol jót s hol örömet — elmémet fárasztom;
Jegyét látom szerelmeknek,
Szavát hallom kegyeseknek,
Szigeti szálláson, s lón vígasztalásom.
7. Hogy kezdjem beszédim ily nagy örömemben,
Mert változást érzek minden tetememben;
Már édesem előttem áll,
Egyenesen ölembe száll,
Kegyes tekéntetben, Vénus-öltözetben.
8. Hozott az Úr-Isten kit szívem sóhajtott,
Ez szigetes helyen ezerszer óhajtott,
Nyujtsd ki hozzám karjaidat,
Engedd piros ajakidat,
Kit szerencse hajtott s ne legyen elszalajtott.
9. Ezer áldásokkal édesem köszöntlek,
S ezer meg-meg ezer csókokkal illetlek,
Enged szívem személyedet,
S ne titkold el szerelmidet,
Tudván, hogy kedvellek s szívesen szeretlek.
10. Áldott légy szerencse, ki ily jót szerzettél,
Ez szigetes helyen öröme vezettél,
Itt van párja életemnek,
S elnyert célja bús kedvemnek,
Noha hitgettél, de jóval fizettél.
11. Dicsekedjék kiki maga szerelmével,
Maradjon magának jó szerencséjével;
Éljen az én galambocskám,
Vénus-módra nyílt rózsácskám,
Éljen egészséggel s vélem kegyesivel. Vége.

(A verseskönyv 17—19. lapjain.)

VIII.

Más.

1. Itt vagyok én igaz szolgád, kegyességed rabja,
Kinek szívét sebesíti szerelmednek nyila,
Hanem segíts s nem könnyebbíts,
Rám nem tekints s meg nem enyhíts,
Tapasztalván léssen éltem elfogyása.

2. Sok helyen már orvosságát fel s alá kerestem,
Remélvén sebesült szívem talán enyhíthetem,
De csak látom, tapasztalom,
S jaj, megvallom, nem találok
Sohul, mert egyedül tőled sebesedtem.
3. Tisiusnak nem nehezebb szíve szakadása,
Mert elfogyván ugyancsak van annak újulása,
Nincs fogyása s újulása,
Jött kínzása s óhajtása,
Nem szűnik szívemnek titkos seb romlása.
4. Való ugyan igen méltó kegyességed arra,
Sőt ha magam te éretted adom is halálra,
S mind ott s mind itt csak mind semmit
S úgy tartom, hogy mert nincsen mit,
Elégséges léssen adnom hál'adásra.
5. Achillesnek de engedd meg példáját követnem,
Az hol szívem megsebesült oda visszatérnem,
Rád tekintvén s könnyebbítvén,
Megsegítvén és enyhítvén,
Sebesítő nyíllal sebemet megkennem.
6. Nem is hiszem, mert jól tudom, hogy vad Libiában,
Születtettél tigriseknek mérges barlangjában,
De csak kínozz, halált okozsz,
Éltemtől foszsz, koporsót hozsz,
Igaz hűségemért temetsz föld gyomrában.
7. Hagylak azért szabadosan s éltemmel s kedvemmel
Az mint tetszik csak úgy bánjál velem és sebemmel,
Ha kínozz is, ha enyhítsz is,
Ha megölsz is, kegyelmezz is,
Én csak rabod vagyok sebesült szívemmel.

(A verseskönyv 19—20. lapjain.)

IX.

*Néhai Tekéntetes Nemzetes és Vitézleő Iffiabbik Keczczer¹ Sándor Uram
haláláruul való Versek.*

1. Nézd kis zászlócskáját az árva legénynek,
Kit ifjabb Keczer Sándornak² neveztek,
Ki fia vólt lipóczi Keczer Menyhartnek³
Legkisebb szolgálja az magyar nemzetnek.

¹ Thaly kiadásában: Vitézleő . . . Keczer. A kéziratban végig Keczczernek van írva e név, de mert helyesen Keczernek kell írni, a továbbiakban mi sem ragaszkodtunk a cz. kettőztetéséhez.

² Az idősb K. S. 1705—1711-ig Rákoczi consiliarius és főhadi biztosa volt. V. ö. Thaly Irod. s műveltségtört. tan. 365. l.

³ Thalynál: Menyhértnek.

2. Születése után másfél esztendővel
 Nevelkedett messzi édes szüleivel¹
 Erdély országában, testvér vérségével —
 Bátyjai mindketten esvén el fegyverrel,
3. Harmadik az árva, ki itt temettetett,
 Idegen nemzet közt ki sokat szenvedett.
 Már téz² esztendeje múlt, hogy fegyvert viselt.
 És végtire³ dragonyok közt lieutinantságra ment.
4. Az gonosz szerencse eztet érdlette⁴
 Eő⁵ zászlótartóját ellene ültette,
 Hogy magyar lieutinantja — gonosz néven vette:
 Vitézi mód szerént kimentek fegyverre.
5. Mindenható Isten eztet úgy rendelte,
 Keserves éltinek⁶ hogy ez légyen vége,
 Már tovább idegen s bátyja ne üldözzön,⁷
 Ki jószágát bérván⁸ sokat kesergette.
6. Ez vólt egyik oka megületésének⁹
 Mivel pörölkedvén jelen nem lehetett
 Compagníájával, honnéd ez eredett,
 Vitézül hogy ketten bajra kimentenek.
7. Harcznak mint lesz vége? — csak az Isten tudja,
 Verseknék írója ezt meg nem írhatja,
 Mivel maga kizsül kimenni bajnokra,
 Ki magát Istennek kezébe ajánlja.
8. De akár mint essék, kész az viadalra,
 Mivel az vitéznek vitézség próbája.
 Ez bajviadásnak nem eő szerű¹⁰ oka,
 De hivataljának megfelelt, mint tudta.
9. Ha mindkettű¹¹ meghal, te ne kárhoztassad,
 Ha ez nem virtussal gyűzetett¹² tudhassad,
 Mert jobbal ezelűtt¹³ ez szembe ment s állott, —
 Isten akarhatja, most hogy hozon vakot!
10. Isten gazdagságra eőt¹⁴ nem rendelte,
 Mivel szép jószágát tüle elvitette,
 Parasztnak kapára nem is teremtette,
 Nemesnek születvén fegyverre vezette.

¹ Th.: szüleivel.² Th.: tíz.³ Th.: végre.⁴ Th.: irigylette.⁵ Th.: ő.⁶ Th.: éltének.⁷ Th.: üldözzön.⁸ Th.: bérván.⁹ Th.: megületésének.¹⁰ Th.: ő szerző...¹¹ Th.: mindkettő.¹² Th.: gyűzetett.¹³ Th.: ezelőtt.¹⁴ Th.: ötet.

11. Ne étéld¹ meg tehát, zászlóját ki látod,
Ne kárhoztasd szegényt, ha okát nem tudod,
Az vitézek között máskép nem lakhatott,
Jószágot pediglen tudd, mért nem bírhatott.²
12. Koldúlni szégyen volt, virtus nem engedte;
Mít tudott hát tenni? Elméd jól megértse.
Az Isten kegyelme lelkinék engedte
Menyországot bénni s testit³ eltemette.
13. Bajra kimentenek Veszprém vármegyében,
Véghely Pápán innen egy szép zöld helyiben.
Feküdtek jóllehet kvártélyban ez télben,
Kis Kemenyes alatt az Vas vármegyében.
14. Az ezerhatszázban hatvankilenczesben,
Pünkesd-nap⁴ születvén Sáros vármegyében,
Az ezerhatszázban kilenczvenkettesben
Meglövellék pünkesd előtt csőtörteken.
15. Itt fekszik egy árva, itt eltemettetett,
Ki idegen földön sokat járt s szenvedett,
Ez regveli órán már megmenekedett,
Istenhez nagy bátran mennyben föleredett.
16. Ez jó tétéménért fizetütek légyen.
Tenéktek mindnyájan az Jehova-Isten;
Békességet nektek e földön szerezzen,
Azután pengigen részttek mennyben légyen. Amen.

Valedictio funebris.

1. Ez bevett szokása az érégy⁵ halálnak,
Hogy eő⁶ ez világon lévő állatoknak
Kit okos s oktalan nevezettel bénnak,⁷
Nem kedvez, de inkább lest hány eő⁸ útjának.
2. Lest hány — mondom — nekik⁹ szüntelen utánok,
Azért hogy iszonyú torkában jutnának,
Az holott nincs helye semmi vigasságnak,
Vagyon de keserves szomorúságának.
3. Innéd mesterségét sok részekre osztja,
Mert nemcsak egyben áll elgondolt fortélyá,
A melylyel az embert birtokában hajtja,
S kedves életjítül viletlen megfosztja.

¹ Th. : itéld.

² Th. : bírhatott.

³ Th. : testét.

⁴ Th. : Pünkösd.

⁵ Th. : írégy.

⁶ Th. : ő.

⁷ Th. : bírnak.

⁸ Th. : ő.

⁹ Th. : nékik.

4. Nem ad olyan módon való szabadságot,
Mindennek, mint József . . .¹ adott vólt,
A ki fiaitul s világtul búcsúzott,
Ágyában fekvén szép csendesen meghólt.
5. Mert gyilkosság által szakaszt ki sokakat,
Mint Abelt és Abnért, Mérnek az eő² fiát;
Egyebekre pedig küldi az hadakat,
Kiknek fegyverekkel ületi³ azokat.

(A verseskönyv 21—26. lapjain.)

BAROS GYULA.

KAZINCZY »SZÉPHALOM ÉS HÁZI DOLGAIM« CZÍMŰ FELJEGYZÉSEI.

— Írtam ezt 1810. Decemberben. —

Ez a' Praedium, akkor midőn az atyám osztályrészben átalvete, kevés házból állott. Az Atyám benne egy Serházat és a' Serházzal általellenben a' Bozsva bal partján egy házhelyet 's azt birta a' hol most Szakszon lakik. Hericznek nem vala egyebe egy nyomorult viskójánál, mellyben italt árútatott. A' Malmot ketten bírták közösen. A' Regmeczi más két nemes birtokos Daczó Pál Ur és Molnár . . . , nem csak nem bírt semmit a' Praediumban, de csak erdejét, az úgy nevezett *Ligetet*, sem használta; és ez világos jele, hogy a' Praedium nem Alsó-Regmeczhez tartozó Diverticulum, hanem külön határú birtok. Látni ezt a' Daczó József ellen 1775 táján folytatott Violentiális Peréből a' triumphált Anyámnak, mellynek authenticált Inquisitiójiban azt vallják a Tanúk, hogy ezen *Praedialis Liget nevű* erdőben Kazinczy és Hericz Urakon kívül senki más nem bírt. Jól emlékezem, hogy az Atyám azt sem engedte meg soha a' Regmeczi Bírónak, hogy itt jurisdicziót gyakoroljon. Azonban ez az Anyám özvegyi birtoka alatt lassan lassan becsúszott, nyilván azért, mivel az itt lakók Bírói hatalom nélkül nem élhetnek, 's magokat Bíró-választással 's tartással, kevés számokra nézve terhelni nem akarták. — Hogy ezen Praediumban több volt a Kazinczy jus mint a' Hericzé, megtetszik onnan, mert az erdő-bíroság, mint potior jusa mindég a' Kazinczyaké volt, mellyről familiám levelei közt láthatni egy Hericz Márton által 17 . . . ben subscribált Tractátust.

§. 2. A' helyet, mivel pusztán állott, sokféleképen hívták. Egyik neve *Eresztvény* volt, másik a' *gaznál* (mint Rómában *ad aquas*), harmadik a' *Malomnál*, 's Isten tudja mi egyéb. Tót neve leginkább *Pri-Mosztu* (a' hídnál). Az atyám és anyám a' Serháztól adtak neki nevet, 's midőn embereiket ide kiküldötték, úgy adták parancsolataikat hogy a' *Serházhoz* menjenek ki; 's ez a' név mostanig is fenn maradt. Én elébb Prenesztének akartam elnevezni; végre 1794-ben szüret után egy ágast állítottam fel ott hol most a' kút vagyon közel a' Szakszon sövényéhez, mellynek táblájára e' szókat írtam: »ABAUI VÁRMEGYE. PRAEDIUM. SZÉPHALOM. 1794. Ez a' tábla elavúlt, 's 1808-ban

egy újat állítottam az Ujhelyből jövő út jobb szélén az utolsó ház sövénye mellett, megtartván az előbbi felülírást rajta, 's csak az esztendő't változtatván 1806-ra, annak emlékezetéül, hogy én *abban* jöttem ide lakni.

3. §. Az Atyámnak erántam az vala plánja, hogy engemet úgy fog nevelni, hogy Religionarius Agens lehessenek. Az akkori nyomattatáshoz képest ez nem volt sem *nem természetes*, sem rút gondolat. Felküldött volna Bécsbe, hogy lássak és nyelveket tanuljak, sőt kiküldött volna a' külföldre is. Ő 1774-ben életének 42-dik esztendejében, mikor én 15 esztendő's voltam meghala, 's az ő halála véget vetett a' plánnak. Én azután még öt esztendeig laktam Patakot. — Akkor még az a' domb, hol most házam áll, valamint az a' hely is melly házamtól fogva a' Szakszon kertjéig benyúl, merő csere volt. Eljárván a domb alatt Regmeczről Patakra 's Patakról Regmeczre, már akkor kinéztem magamnak a' helyet, hogy ott én valaha építeni fogok. Az Anyám meghallotta a' gyermeke szavait, 's tizenöt esztendő múlva azután (a' Pataki szőlő szüretjében 1790.) parancsolta, tésessek delineatiót, tulajdon tetszésem szerint, ő felépíti; és egyedül azt fogja nekem imputálni a' mi készpénzbe kerül. Követ, fát 's napszámosokat ingyen ad hozzá, a' mennyi kívántatik.

4. §. Akkor nékem az a gondolatom volt, hogy Consil. Radvánszky Jánosnak és Báró Prónay Évának harmadik szülötte leányokat, Polyxént, most Ujhelyi Sámuelné, el fogom nyerhetni. Ennek testvére, Theréz, Özvegy Szerencsy Józsefné, tisztelt szoros barátném volt. Mutattam ennek az általam tett rajzolat, 's elmondottam az anyám ígérését. Ez azt mondotta, hogy nem jó a' mit választottam, 's azt vetette mellé, hogy jobbat, mint az Ipa épített Szinnyén, nem ismér. Elég vala nekem azt érteni, 's azonnal elvettem az előbbi rajzolat, 's ezt copiroztam; de úgy hogy a végső két szobákat szűkebbé tevém.

5. §. Az anyám félt a' soha ki nem elégíthető Ujhelyi Bossi Kőműves Mestertől 's úgy hagyta, hogy a' munka Radi Károly Pataki Építő Mesterre bizattassék. Ez az Olasz a' Pataki Kalv. Templom építésére hívatott-meg 's ott megtelepedett. Épületemnek ez leve szerencsétlensége. A' rossz ember a' ház fundamentomainak kijegyzésekor nem vette észre, hogy a peczeknél nem balra hanem jobbra kellett volna leszúrni a' fal' vastagságát jelentő másik peczket, 's a' szobák eltévesztett szeglettel épültek. Élhetetlen és felette szótalan ember volt; ha megjelent, munkásait megtekinteni, úgy nem szóllott, mintha Camaldulensis barát volt volna; 's így az épület rosszúl is épült, többbe is került. Az ebédlő és a' Mikóháza felé fekvő szoba közfalát le kelle egészen bontatnom mikor már a szobát boltozni lehetett, magam vévén észre, hogy az ebédlő belső hosszabb fala a' közepén álló ajtótól egy felé hosszabb mint a' másik fala felé.

6. §. A' fundamentum' kipeczkeléskor jelen voltam. Arra vigyáztam, hogy a' Pitvar' ajtaja és az ebédlő' középső ablakán keresztül egyenest menjen a' línea a' Kis-Toronyi Templom' tornyára. Jól állott így az épület a dombhoz és az alatta elmenő úthoz képest is. Ugy

ejteni, hogy a fronton fala inkább elfordítottassék az északi széltől, lehetetlen volt, noha óhajtottam volna.

Az 1790-diki szüret után mingyárt hozzá fogtak a' cserje kiirtásához, 's téiben köveket hordatott az Anyám és fát. Hogy itt gazdaságom is lehessen, maga írtatta ki azt a' táblát, melly a' Regmeczi részen a' rét szomszédjában az utolsó híd mellett áll. Ebben magam mintegy öt aranyat fizettem a' munkásoknak. Azután Meczenzöföket fogadtam, 's a' kis ligetből elkerítettem egy mintegy huszoneggy köből alá való gazt, körülsánczoltattam velük 's irtatni kezdettem, hogy a' két dombon nekem holdföldjeim, rétem, szőlőm, gyümölcsös, veteményes és méhes kertjeim angol ízlésben lehessenek. A' sáncz még most is meg vagyon. Ha megálmodhattam volna, hogy a' Hericztől zálogban bírt Regmeczi rész tőlünk elesik, még többet fogtam volna fel. Ezt így is általam birja familiánk, 's poltolék azért a' költségért, mellybe házam nekem az Anyám ígéretéhez képest ingyen esik.

7. §. 1791. Áprilisknak 11-dikén kezemhez jöve a' Helytartó Tanácsnak azon parancsolatja, mellyben viselt hivatalomtól (1786. Nov. 11-dikén léptem belé) mivel Leopold Császár nem tartotta igazságosnak, hogy Pápista Iskolákat Nem-pápista tisztviselő kormányozza, eleresztettem. »Quoriam non ab aliquod demeritum, sed unice ob differentiam Religionis« esett a' változás esztendei fizetéscmet 1500 ftot kifizették, 's azt ígérte a' Császár nevében a' Parancsolat, hogy első nyilással illendően fogok hivatalba tétetni. Nekem nem kelle semmi más nyilgálat, de az Anyám meg nem emészthette, hogy a' nélkül maradjak, 's e miatt 1791. Májusban Bécsbe kellett mennem, más hivatalért esedezni. Leopold Florencziába utazott Bécsből, 's Pizában koholt frígyet Francia-Ország ellen 's csak Augban jöve haza. Így történt hogy én csak Szeptben jöhettem-meg. Tudván az utánam küldött levelekből, hogy házam annyira felépült, hogy már csak a' fedelet kell felrakni, Mikóházáról nem Regmeczre, hanem Széphalomra vettem világos éjjel utamat, (Polyxén miatt Radvánnak tértem Pozsonyból) hogy láthassam. Már akkor tehát helyrehozhatatlan volt a' Radí' hibája. — Az ez esztendei Kalendáriumban felleltem a' Miklós öcsém jegyzését, hogy, Bécsben létem alatt, ő és a' bátyja, József öcsém, 1791. Májusnak 16-dikán tették le az első fundamentom kövét. Kiszakasztám a' jegyzést, 's hogy el ne hulljon, béragasztottam ide. Ebből az is látszik, hogy a' külső falak ugyan-azon esztendőben Júl. 27 d. készültek el.

die 16-ta May mane recte
hora 8va posuit
Josephus primum, atque
alterum Lapidem —
die 27^a Julii végezték el
a' Kőmivesek az
épület külső falait
egészen. —¹

¹ A Kalendariumból kiszakasztott rész.
Irodalomtörténeti Közlemények. XIV.

Télben 1791 a' fedél is tökéletesen elkészült. Az Anyám kegyességét ezen építés körül véghetetlenül köszönöm. Mind ő vitte a' terhet; 's csak kevés alkalmatosságokban történt-meg, hogy, ha láttam a' kőművesek alkalmatlan órában jőnek, tulajdon erszényemből fizettem a' munkások héti dolgozásait.

8. §. Három esztendőök alatt ezután mindég építgettük a' házat. Én tulajdon erszényemből egy tizenkét ölnyi mélységű kútát is vájattam. Néki jött a' tél minekelőtte a' kút egész felülíg ki lett volna rakva, 's beszakadt, 's azt újra kellett kiürítenem 's felrakatnom. Tulajdon erszényemből építettem pinczét is, 's négy vermet ásattam a' pincze körül életnek; mert az Anyám nekem szántó földet is adott volt. A' Regmeczi Gazda Laczkó János rosszul rakta-be földdel a' pincze 'torkát, 's a' pincze beszakadt. Ennek egyedül az a' haszna van, hogy ott most egy soha ki nem száradó tó áll, melly a' lúdoknak 's kacsáknak fürdőhelye. 1794 a' beszakadt pincze mellett egy másikat építettem, 's kirakattam a' torkát kővel. Midőn 1801. fogságomból haza jöttem, azt is beomolva találtam. 1807 ásattam egy harmadikat, 's az is beomlott, Ez a' harmadik ott volt ásva, a' hol most a' kertembe járok.

9. §. Midőn én 1794. Deczemb. 14d. Regmeczen elfogattattam, az a' része a' kis ligetből tett foglalásnak, melly Toronya 's Mikóháza felé fekszik, csaknem egészen ki vala már irtva. Még Dec. 13-dikán, szombat napon is ezt tisztíttattam, 's jól emlékszem, mint égett nagy rakásokban az igen vastag sok tölgyfa. — Az erdő mellett egy Alléet ültettem hársfákból; ez irtatlanul maradt volt. Az ezen foglaláson végig menő völgyben ribizlivel ültettem volt körül egy gömbölyeg táblát, 's sok almafa oltványim voltak benne.

10. §. Munkácsi fogságomból 1801. Júl. első napján értem Regmeczre. Lángoltam minél előbb láthatni Széphalmomat, de József öcsém attól észrevehetetlen örvök alatt mindég elvont. Későn vettem észre fortélyait és szándékát. Akkor kijöttem. Melly változások! Oltványaim, ültetésem ki voltak vagdalva; irtásaimat parasztok szántották; az épület téli ólja volt az öcsém juhainak, 's a' ganéj három lábnyi magasságra töltötte be a' szobákat; a' vaskapcsok, melyek a' falakat öszvevonták, ki voltak tördelve, 's el voltak lopdosva; a' juhászok a' béboltozott pitvarból jobbra nyíló szobában tüzeltek egész télen, és ez olly kormos volt, hogy ha bévakoltatott volna is, a' koromzsír általütött volna a' meszelésen. — Nem kínzom-el magamat annak elmondásával, hogy az öcsémtől, ki engemet ezen atyai jószágunk birtokából ki akara rekeszteni, 's arra kényszerítgetett, hogy egy gazdag leányt elvegyek, 's így arra szorítottam, hogy a' feleségemből éljek, miket kelle mind addig szenved-a' pénzt, 's én ennek felvétele véget Szeptemberben Lőcsére útaztam. Könnyen vethet hozzá kiki, hogy a' Kőművesek és Czigányok mint gazdálkodtak holmimmal. A' feleségem ide állíta ugyan egy Vilyi születésű leányt szakácsnének, 's egy vén német leányt, ki frajczímere volt. De a' német leány a' szobákat deszkázó 's padlászó Asztalos legénnyel, a' Vilyi leány pedig a' kőművesekkel vígan éltek, káromra. Ezt látván, szüret felé a' feleségem által jött az ajtótlán 's ablaktalan szobákba, az

ebédlőben tüzet rakatott, 's ott főzte ebédünket; míg én szüreteltem, a' házat ő őrzötte; az ablakainkat Nov. 28dikán rakták-fel, 's ezen szenvedések mind kettőnket terhesen elbetegesítettek, 's vele gyermekét ideje előtt letétették. — Télben Huszovszki Mihály zselléremnél főztünk 's mikor az idő megengedte, oda jártunk-le, enni. Ezen esztendőben még az a' szerencsétlenség is ért, hogy udvaromon álló hat öles kazlamat, midőn sertést ölénk, a Czigánygyermekék elégették, 's én minden széna nélkül maradtam. Télben az istalóm szalmafedél alá jutott. Szalmát hozzá pénzen sem kaptam eleget. Az Anyám feljött Semlyenből, 's ámbár a' jószág Árendában volt, módját lelte, hogy valami szalmával segíthessen.

17. §. Ezen esztendőben (1806. Aug. 18d.) az 1805. Aug. 8d. született Iphigenie nevű lyányom. Kázmért megholt. A' Kassai Püspök Szabó András megengedte, hogy kertemben egy helyet familiai temetőnek szenteltethessek fel, 's a' gyermek 21d. Aug. általhozattott 's belé temettetett. Körülültetem ősszel boszkéttal, hogy a' kertben járók szemei elől a hely elrekesztessék.

18. §. Ezen esztendőben ősszel a' temető mellett le az árokig szilvást ültettem, 's a' temetőig vett oltványokat 's vad fákat. A' szilvás 1809 termett először. Az oltványok többnyire ki veszték.

19. §. Jégvermet ásattam. Belé vette magát a' víz, 's be kelle hányatnom.

20. §. 1807-ben meg kelle pihennem az építéstől, mert tavaly sokat költöttem, 's a' szőlő sok pénzt emésztett-meg. A' liget felé fekvő szeglet szobából konyhát csináltattam, 's vas rostélyokat az ablakaimra, jaloux-kat azon két szobára mellyben laktunk. — Ősszel ismét ültettem szilvafákat. Azokat nékem, valamint a' tavalyiakat is, Csörgőn lakos Timár János Uram adta.

21. §. 1808-ban a' tyúkól épült. Ősszel pedig az konyha. De ezt el nem leheté végezni, mivel hozzá későn fogattam. Ez esztendőben építtem azt a' házat is, mellynek sövénye mellett a' Praedium nevét mutató tábla áll.

22. §. A' Napamnak egyetlen férjfi testvére Gróf Roggendorff Kajetán, első ifjúsága oltá Maylandban lakott. Még 1771. Szept. 12d. Consiliariusnak neveztetett volt ki Maria Theresia által. Ámbár úgy vala nevelve, hogy valaha Követséget viselhessen, megszeretvén a' Maylandi lakást, megmaradt ezen hivatalában a' Kormánytartó Tanács mellett, 's nem óhajtott soha egyéb lenni. Folyvást beszélvén még Angolul is, ő vala arra rendelve Maria Theresiának ott lakó fija Ferdinánd Fő Herceg által, hogy a' nevezetesebb Idegenek általa vezetessenek-fel udvaránál, 's ifjabb esztendeiben ő vala Ferdinándnak tánczosa. Lovagja lett a' Hetruriai Szent István Rendének, melly a' Maltaival egy rangban áll, 's olly tekintetben élt ott, hogy két komornyikot 's kengyelfutót is tartá. Olly nagy volt bizodalma a' mi ügyünkhöz 's fegyverünk szerencséjéhez, hogy ámbár a' francia seregek már közelgettek Maylándhoz, vesztég maradt, 's csak akkor szaladt-meg mikor többé semmijét nem leheté megszabadítani. Ekkor ment egyedül gyémántjait vivén. Talán öt esztendő után Finanz-Praesidentnek neveztetett-ki Paduában. Innen ismét meg-

szalasztották a' francziák. Ezen elakadásában az atyja testvér hűgának Herczeg Salm-nak fiához a' Gurki Herczeg-Püspökhöz vette magát, 's kérte, hogy ez írta a' testvér bátyjának, Herczeg Salm Károlynak, 's kérné, hogy néki a' tőle által vett jószágok fizetetlen harmadrészét neki nem, míg, hogy magamat emancipálhassam az ő rabságából, meg-házasodtam.

11. §. Férj valék, 's atya már, 's még nem vala semmim. Az Anyám előtt tett remonstrációim, kerésim, rimánykodásaim nem egyebet vontak magok után, mint azt, hogy képzelhetetlen gorombaságokat szenvedjek. Az I pam 1905. Május olta feleségemet Ér-Semlyénbe le nem eresztette, 's ezen esztendőben November 13d. Bécsbe bejött. Nem fáradtam-ki kérti az Anyámat, hogy sorsom eránt valamit rendelni méltóztassék. Haszon-talanok voltak újabb kéréseim is. Ezen rettentő fekvésben nem tehettem egyebet mint azt, hogy az Abaujvárm. Gyűlésen 1805. Decemberben egy Protestatiót adtam-be az Öcsém ellen, ki Regmeczet Arendába vette-ki az Anyámtól, hogy testvéreit mindenből kirekesztesse. Ez hasznosabb volt mint gondoltam. Az Anyám 1806. talán Febrúáriusban Ér-Semlyénből Álmosdra ment által Péchy Imre bátyámhoz, 's vele nekem bizonyos írott ajánlást adatott meg, mellyet én minden szó nélkül elfogadtam, nem mintha jónak láttam volna, hanem mivel az jobb volt semminél, 's Anyámmal vala dolgom. Ezen plán szerint nékem ide kelle lakni jőnöm, 's ezer forintot ada, hogy a házat lakhatóvá csináljam.

12. §. Martiusban feljöttem Semlyénből, 's a' Széphalmi Molnár kezébe pénzt adtam, hogy ő nekem vegyen istálóhoz való fát; meg-alkudtam a' meszet a' Lagmocziakkal; Contractusra léptem egy Fűzéri kőműves mesterrel (az Ujhelyiek illy későn már a' munkát általvenni nem akarták), 's Czigányokat állítottam vályogvetéshez. Három holnapig, míg a' mész elkészült, Kázmért múlattam, a' feleségemmel 's leányommal, az I pam'házánál, lovaimmal 's cselédeimmel.

13. §. Júniusnak 10dikén érkezett a' mész, 's én viradtakor Kázmérből idejöttem inasommal 's egy szakácsnéval. Az épületben nem vala egyetlen egy ajtó 's ablak is. De nyár lévén, az ablakokat gyékényekkel betétettem, 's békével türtem bajaimat. Itt nem bírtam többet két zsellérháznál, 's minden handlangert bajjal kerestettem 's gazdagon fizettem. A' czigányok egy fedél alatt s ajtók nélkül laktak velem. — Könnyű képzelní ezekből, melly gazdaság volt az enyém.

14. §. Első dolog volt az, hogy az öcsém a' juhainak trágyájokat a' maga földjére, minekutána a' ház Álmosdon már nékem általadatott, kihordatván, még annyit hagyatott benn a' szobában, hogy a' bűdösség miatt meg nem maradhattam, 's közel egy lábnyi magasságra álló ganajat magamnak kelle kihányatni. Azután a' pitvarból Ujhely és Mikóháza felé nyíló szobának boltját lebontattam, hogy ide ne öljön, mert rajta nagy repedések voltak. Ennek tégláji arra segítettek, hogy az Ujhely felé álló kéményt Septemberig felvihettem 's elkészíthettem. Addig míg az Ujhely felé fekvő két végszoba bévakoltatott, 's kideszkáztatott, magam az ebédlőből Mikóháza felé nyíló szobában laktam; téiben itt lovaim, a' mellette álló kis szobában pedig tehenem és igás bivalyom tartattak.

15. §. Midőn Jún. 10d. ide költöztem, egyedül az a két szoba volt vakolt, mely az ebédlőből Mikóháza felé nyílik. De üresen állván kétezer háromszáz nyolczvanhét napig tartó fogságom alatt és azután 1801. Juliusa oltá 1806 Júniusáig, az itt tanyázó Juhász és más rossz emberek annyi kárt tettek a vakolásba, hogy az kevéssel volt jobb mintha vakolva sem volt volna. Az ebédlő, a pitvar, boltozatlanok voltak. Az említett két szoba boltja leveretettvén, szűkebbé tétettem a pitvart, hogy a mellette álló két szoba annál bővebb legyen. Ezen esztendőben elkészült az istálóm is.

16. §. Augusztusban Csernel Dániel Úrnak Újhelyi Kis-Szárhegyi dézsmás elpusztult szőlejét 2500 frnton, termékkel együtt pedig 3000-en megalkudtam, száz arany vinculum alatt, ha 'a pénz szüretig le nem tenném. Ezt azért vettem meg, mert a szüret előre jónak látszott, és akkor más eladó nem volt. Bosnyák Pálné Asszony Lőcsén, megígérte tenné-le. A Herczeg, látván hogy Rogendorff nőtelen és öreg, ezt cselekedni nem akarta; de ígérte, hogy őtét holtig eltartja, mint atyafit. Rogendorff megbosszankodott, nem fogadta-el az ajánlást, 's bizván Cousinjének ígéréteben, hogy őtet esztendő alatt Kánonokká teszi, mellyhez még az a rettegés járult, hogy az Udvar őtet Lembergbe küldi, Pappá lett. Míg a Püspök ígérteit teljesíthette, öszvevesztek egymással. Ezen elkeseledésében ír a hűgának Kázmérba, hogy ő asylumot csak nála keres 's karjai közt óhajt meghalni. A Napam feltörvén a levél pecsétjét, 's meg nem álmódván mi lehet benne, fenn szóval kezdte azt olvasni az Ipam jelenlétében. Ez elijedt; azt hitte, hogy az Udvarnál nevelt R. spion lesz házánál, 's előtte szólni sem merhet, 's kimondta, hogy őtet el nem fogadhatja. A Napam titkos könyűket hullatott. Irjunk Ferencznek; mondá néki a feleségem, hogy jöjjön által, 's tégyük neki a propositiót; én felelek érte, hogy Ferencz elfogadja; Széphalom közel van Kázmérhoz; Nagysád gyakran fogja a bátyját láthatni, 's tudja, hogy ő jó kézben lészen. — Általmentem, s megköszöntem a Sophie bizodalmat — Rogendorff miatt elkészítettük a Mikóháza felé fekvő két szobát. Ez Novembernek . . . jött hozzánk, 's 1808. Jan. 7d. megholt. Temetőmben fekszik Legenye felé a szegletben.

23. §. 1809. lángola a háború és így építés felől gondolkozni nem lehetett. Ez idén építettem házi cselédimmal a disznó-ólat 's kihid-lásoltattam az istálómat 's tehénólat; eddig a nélkül lévén, mert az Őcsém azt a gazságot követte el velem, hogy ámbár jusom vala az Anyám Molnárival parancsolni, azt mindég elfogta, felesége egy izben az itt munkán lévő Molnárokat is béparancsolta. Készebb valék nálók nélkül ellenni, mint izetlenségre adni alkalmat, 's így lovaim szenvedtek. Egy vemhes kanczám úgy dőlt a jászolba, hogy tölgyét öszvetépte, 's ki kelle vagdalni a karókat, hogy felállithassék. Ez idén tavasszal keremnek Toronya felé való kerítését végig ültettem mogyoróval, egyébűtt pedig fűzfa karókkal kertelttem-bé; de a fűzekből kevés fogamzott-meg a példátlan száradtság miatt. A Bányácskai szegletben levő veresfűzek ez idén már három esztendősök, 's mivel az a hely nedves, jól megfogamzottak.

24. §. Kertemnek napkeleti része soha trágyázva nem volt; nem csuda tehát, hogy ott az ültetés sikertelen volt sok ideig. Ezen felül ott a' szántás miatt oly rettenetes gerendések voltak a' földek, hogy azt négy esztendei igazítás sem tudta kiegyenesíteni.

25. §. 1809. Máj. 15dikén estveli tíz óra után nyolcz szökevény, oláh születésű, 's fegyveres katona egymás után felszívárga házamhoz. Gazdám és a' szobáimat meszelő kőműves épen le felé indultak innen, éjjeli nyugalmukra, 's első tekintettel kiismerték, hogy rossz járatbeli vendégek. Kérdéseikre, hogy itt ki lakik, azt felelték, hogy a ház laktalan; most építik; 's homályos lévén az estve, 's a' ház vakoatlan, 's az egyik ember kőművesi szereket vivén, hittek nekik a katonák. Azalatt mind a nyolcz megjelent puskákkal: »Hát hol lehet bort, kenyeret 's szalonát kapni?« — A' kőműves és Gazda levezette a' Zsidóhoz. Ott kaptak a' mit kívántak, ittak, 's két katonát strázsára állítottak a' Csapszék elébe. Jól lakván, tíz forintos bankót váltattak, kifizették a' Zsidót, a' kőművest kalaúznak hajtották Szőlőskéig, 's mentek. Én mind ezeket csak más nap reggel tudtam-meg. Azelőtt való éjjel nyilván ezek rablották-ki a' Radváni Molnárt.

26. §. Ismét tulajdon embereimmel építettem 1810. azt a' cselédházat, melly Udvarom mellett túl az úton áll. Tapasz nélkül ment télnék, mert Septemberben állítattott-fel.

27. §. 1810. Jún. 2dikán a' Szárhegyi szőlőmet eladtam Újhelyi Kávés Dobai Imrének 2400 forinton: de helyébe a' Köveshegyi szőlőmet vettem Kassai Sámuel Újhelyi Nemes lakóstól 2000 f. — Jún. 3dikára virradván olly dér volt, hogy itt a' paszuly mind elfagyott. Ugy elfagyott a' szőlőm is, hogy benne ez idén nem leve több mind $7\frac{1}{2}$ hordó taposott és 1 hordó sajtolt borom. Kevés bor vala az egész Hegyalján; asszút pedig csak icze számra árúltak, nem mint másszor putton számra.

28. §. 1807. tavasszal fel fogtam azt a' pusztát, melly a Szakszon kertje és a liget közt volt. 1808ban általadtam Ondó nevű Zselléremnek, ki alatta házat épített. — 1807-ben kibecsűltettem Belyus nevű Zselléremet is 's a' ház már enyém. — 1808. Orosz János, 's a' fija János 's Vaskó telepedtek-meg alattam, 's így most 1810-hen Decemb. ezek a' Zsellérem: 1. Huszovszky Mihály 52 napos; 2. ifjabb Orosz János 52 napos. 3. Orosz János az öregebbik 18 napos, 4. Ondó 5. Az Ondó testvére a' Molnár, minekutána Hadvigárt rosszasága miatt a' házból elkergettem szüret után. 6. Csizmár Gyurka, a' Belyus féle házban. 7. Vaskó. Az öt utolsónak rétet is adtam és egy köblös földet a' liget szegletében jó-akarattól és addig a' meddig magamnak fog tetszeni. A' két elsőbbnek a' házhoz való rétjei s földje vannak.

29. §. 1807ben Gazdám Huszovszky Mihály emberem volt. — 1808ban nem tartottam gazdát. — 1809ben az Kosarka János Mikóházi volt Molnár volt. — 1810. ifjabb Orosz János.

30. §. Az anyám a' felső réteken egy rétet ajándékozott 1809. tavasszal. A' szenáját elvitte a' víz tavaly, ez idén pedig 1810 embe-
reimnek osztottam-ki. — 1810 adott egy másat a' liget alatt túl

Mikóháza felé az úton. Az úgy el volt lepve kővel mikor adta, hogy annak egynehány esztendeig nem veszem semmi hasznát.

31. §. 1807ben, akkor tájban midőn Eugenie Kázmárt Dec. 4dikén született, felfogtam egy gyepet a' szőlőkön túl levő Regmeczi erdőben. Pásztor kell annak a' mit belé vet az ember, és így oda veszván első vetésem, róla letettem.

32. §. 1810 Decemberben Kázmérből szekeren szilvafialokat hozattam, 's elültettem a' Bányácsi földekről 's a' ligetből lejövő patak 's a' Szakszon földje mellett. 1810ben oltványaimat is szaporítottam, kiveszván többnyire azok, a' melyeket Kassáról a' gróf Schmidegg kertészétől 's egy faárló Némettől 1807 és 1808 vettem. — 1809. Ujhelyi Prof. Nováki oltogatott kajszi baraczkokat és almát. A' kertem ajtajában álló Populus Canadensis itt termett 1808ban egy ágáról azon Regmeczi kertben álló fámnak, melyet a' Pesti Botanicus kertből 1793ban hoztam volt. Populus Italicáimnak két legöregebbjét Regmeczről hozattam-ki. A' Gyászfüzemet 1808. ültettem. A' gyertyán spállért is 1808.

Közli: DÉKÁNI KÁLMÁN.

ARANY JÁNOS LEVELEI ABONYI LAJOSHOZ.

A Magyar Nemz. Múzeum könyvtárának újabb szerzeményei közé tartozik *Arany Jánosnak Abonyi Lajoshoz* intézett négy levele, melyek mindegyike szerkesztői tevékenysége közepett mutatja be a nagy költőt. Közzé teszszük a leveleket az Irodalomtörténeti Közlemények legutóbbi füzetében megjelent hasonló tárgyú kis közlemény kiegészítésül.

I.

Pest, május 7. 1861.

Tisztelt uramöcsém!

Ha kegyedet az alkotmányos élet gondjai nem foglalják le annyira, hogy olykor olykor a múzsáknak is ne áldozzon: szívesen kérem, lenne szíves — ha kész novellája van, azonnal felküldeni lapom számára. Egyébiránt valami 14—15 napig várhatnék, de akkor erősen fog szorulni a kapcza.

Ha e határidőre nem ígérhetne, legyen szíves tudatni, mikorra bizhatom.

Becses válaszát várva, maradok

őszinte tisztelője
Arany János.

II.

Pest, május 6. 1862.

Kedves uramöcsém!

Azon kezdhethém, hogy »ha levelem meg nem kapja« stb. — mert igazán nem tudom Pesten lakik-e most, vagy Abonyban. De azon reményben, hogy tán kezébe jut mégis, koczkáztatok egy szíves kérelmet:

nem volna-e egy novella készen vagy készüléfében a Figyelő számára? 3—4 hét alatt nem lenne késő, önként értetődven, hogy azon túl is bármikor szívesen veszek öntől dolgozatot. De most nagyon kifogytam a beszélyféleből s mennél hamarabb jönne, annál kedvesebb volna.

Egyébiránt vegye üdvözetemet s minden esetre örvendeztessen meg becses válaszával, tudassa legalább, nem tévedt-e el levelem.

Pest, május 6. 1862.¹

Szives tisztelője

Arany J.

III.

Pest, dec. 27. 1863.

Kedves uramöcsém!

Mind vártam, hogy e félév folytán vagy a jövő év kezdetére meg-
lep még egy novellával, de miután semmi híre, azt kell hinnem, hogy
kegyed is azokhoz esküdött, kik a Koszoróban nem tudom miféle cliquet
látnak más tehetségek elnyomására. Szegény Koszorú még csak nem is
védi magát a megtámadások ellen s mégis ő a bűnbak, a legnagyobb
irodalmi botrány, melyet mindenfelől ostromolni kell.

Ha ön a Koszoróban nem ily rettenetes összeesküvést s szerkesztő-
jében nem a legnagyobb ármányszörnyeteget látja: kérem ne vonja meg
közreműködését; s igen jól esnék, ha már január elején kaphatnék egy
novellát — akár hosszú, akár rövid lenne — mert a kik biztattak,
még egyre késnek, vagy nyulfarknyi dolgozattal ráztak le nyakukról.

Becsés válaszát *igen* vagy *nem* esetében egyaránt kérve, szives
üdvözléssel maradok

tisztelője

Arany J.

IV.

Pest, aug. 3. 1864.

Kedves öcsém uram!

»A mi nótáinkat« nyomják erősen: az *első* kötet már meg is van
s a többi gyorsan követendi.

Én a kéziratban némi *stilaris* változtatást teszek, mert arra a társa-
ság által vagyok megbizva: de igyekszem, hogy e miatt az értelem ne
szenvedjen, sőt a szabatosabb kifejezés által még nyerjen. Remélem meg-
lesz elégedve eljárásommal.

Most úgy gondoltam, czélszerű lenne mutatványt közleni a Koszorú-
ban, hogy a figyelmet iránta felköltsük s az érdekeltséget függőben tartsuk.
Erre legjobbnak látnám az I. kötet 2 első fejezetét közleni, mely a Laczi
bácsi jellemzése által, characterek tekintetében is érdekes, a Menyus bácsi
episodja által pedig fölgerjeszti a kalandosság érdekét, a nélkül, hogy a
mese további folyamát és kifejlődését elárulná.

¹ Teljes hűség kedvéért megjegyezzük, hogy Arany János szórakozottság-
ból e levelet két helyen is ellátta dátummal.

Azon reményben, hogy jóváhagyását megnyerem, már a közelebbi számba szedetni akarnám: de egy bökkenő van: én e *mutatványért* nem adhatok díjt a t. példányon kívül. Nagyon leszálottam e fél évben s még így is bukom, ha a munkák egy részét t. díj nélkül kapom meg.

Ha ellenére van, a mit cselekszem: írjon rögtön; máskép hallgatását beléegyezésnek véve, szombaton vagy hétfőn lenyomatom azt a pár ívet.

Szíves üdvözléssel

Arany J.

Közli: DR. ESZTEGÁR LÁSZLÓ.

KAZINCZY KÉT LEVELE SZERDAHELYI LÁSZLÓHOZ.

Tellyes bizodalomú Drága Nagy Jó Uram,
Királyi Fiscalis Uram!

Az Ujhelyi Nemzeti közös Oskola leg-inkább a' Méltóságos Cameralis Uraságnak adakozása által állítatott abba a' karba, a' mellyben most vagyok; és úgy a' Patronatus elsősege szerint az Oskolának igazgatása is minden mások felett a' Mlsgos Uraságot és annak Repraesentansait illeti. Ezek a' tekintetek bátorítanak engemet az Urat ezen levelem által arra kérni, hogy ezen Oskola mellett Szolgáló Tanítóimtól védelmező pártfogását meg ne tagadni, 's egyebekben is az Oskolának a' Fels. Rendelések által ki-mutatott tzelra jutását elő segíteni, és így az Oskolának helybeli Igazgatását által venni méltóztassék. Nem von ez a' Nevezet semmi egyéb terhet maga után, hanem hogy arra vigyázat legyen hogy a' Professorok a' ki szabott órákat el ne múlassák, a' fenytékben magokat el ragadtatni ne engedjék, ha valaki a Tanítókat valami váddal terhelné, azt a' meg hasonlást el-intézzze, az általam meg-küldendő Circularékat a' Tanítóknak ki-adja, a' kétszeri examenen meg-jelenjen, és a' Professorok által beadott Semestralis Relatio Tabelláját hozzám utasítsa. Annál nagyobb bizodalommal teszem pedig én ezen kérésemet az Ur előtt, mivel a' Fels. Normativumok szerint el-vagyok tiltva ezen Oskola Directióját Papi személynek által adni. Kérem az Urat alázatosan, hogy ezen első kérésemet tellyesíteni méltóztassék; azon fogok lenni, hogy annak viselése minél kevesebb alkalmatlansággal legyen. Egyéberánt betses favoriba ajánlva valóságos tisztelettel maradok

Az Urnak Kir. Fiscalis Urnak

Regmecz. 12-i Jan. 1791.

alázatos szolgája
Kazinczy Ferencz.

(Hátlapon: 115 = 1, czeruzával 1834.)

Czím: A Monsieur Monsieur de Szerdahelyi, Fiscal Royal du Domain de Saros-Patak. I. I. à Ujhelly.

A boríték hállapján: 3 29-n Januárj 1791. P. H.

(Magyar Nemzeti Múzeum levéltára. Szerdahelyi család lt.)

*Tekintetes Nemzetés Vitézlő Agg-Csernyői Szerdahelyi László Urnak.
Sok Tekintetes Nemes Vármegyék Fő-Táblabírójoknak különös bizo-
dalmú drága jó Uramnak 's Öcsémnek. Újhely.*

Tekintetes Fő Táblabíró Úr,
különös tiszteletű drága jó Uram,
kedves Uram Öcsém.

Váratlanul jelene meg nálam Báldovszki Úr, mert én csak azt vártam, hogy az Úr Uram Öcsém, kérésemhez 's előbbi levelében tett ígéretéhez képest, nékem elébb felőle csak a' kívánt bővebb tudósításokat fogja küldeni. Ez az Úr érett-lelkű, szeretetreméltó, tudományos ember, 's látom módjából, látom beszédéből, hogy tudja mint kell nevelni s' vezetni a' gyermekeket. Ezen elakadásában Uram Öcsémnek segíteni nem tudok. Ugy végeznék, hogy most menjen vissza, végezze dolgait az Úrral Uram Öcsémmel, és ha neki úgy tetszik, holnap beküldök érte, hogy itt legyen míg a Sógorom ezen holnap 20-dikán megérkezik, 's neki szólhatunk, ha nem leszen e szükség reá.

Maradok alázatos tisztelettel
Az Urnak Uram Öcsémnek
Széphalom, Nov. 14d. 1817.

alázatos szolgálója
Kazinczy Ferencz.

(Hállapján : 14 Nov. 1817.)
(M. Nemzeti Múzeum. Szerdahelyi család levéltára.)

Közl: THURZÓ FERENCZ.

ALVINCZY PÉTER ÉLETÉHEZ.

(Kassa város jegyzőkönyveiből.)

(Második közlemény.)

1623. 28. Julii. Extraordinaria. Fuit frequens amplissimus senatus unacum tribuno et senioribus inclytæ communitalis.

Dominus iudex proposuit: Ez elmúlt napokban néminemű dolgot akarván végben vinnünk, jelen lévén Langh uram, Szegedy István és Melda György, úgy Kezdé Alvinczi Péter uram nagy keservesen proponálni ily tenorral: Bizony nagy szívem fájdalmával vagyok, hogy ennyi időtől fogva majd 17 esztendeje, hogy ebben az ecclesiában tanítván, semmi discordia és veszekedés sem az német nátiótól, sem mitőlünk nem adattott; hanem im mostan, az melyet immár ugyan nem szenvedhetek, történt ilyen dolog, hogy ez napokban hittam magam personaliter az német káplánt, hogy beszélgetésnek okáért jönne hozzám ebédre tíz órára. Melyre ő felele, hogy Buseus német predikátor uram, minthogy ő nálánál nagyobb volna, megtiltotta, hogy ne conversálokjék velem. És noha ez előtt hallottam ezt is, hogy nagy mód nélkül predikációjában mondta volna azt Buseus uram, hogy valakik úgy nem confiteálnak, mint ők, szintén úgy járulnak az úr vacsorájához, mint salva reverentia az disznók. Melyet noha az anyaszentegyházban Istenem előtt és az szent gyülekezet előtt

előhozván, kértem az Uristent, hogy bocsássa meg bűnét, mert méltatlan mondotta felőlünk. És ez is csak mind ebbenmaradt. Hanem ennél is immár nagyobbalegyített engem. Mert ez elmúlt napokban jött ide városunkban egy predikátor Beszterczebányáról, kit az lőcsei superintendens, Zablerus uram commendál irásában Buseus uramnak, hogy ne hagyáná, hanem valami conditióra segítené, ki mikoron sok ideig szemben nem lehetett volna Buseus urammal, kereste és találta meg az brandenburgi herceget, minthogy patronussa is volt és ő birtoka alatt is lakott, onnan az herceg igazította én hozzám, Alvinczi Péterhez, commendálván nekem, Alvinczinek, hogy legyenek segítséggel ő Kegyelmének szegény predikátornak, ki mikor én hozzám, Alvinczihoz jött volna, nagy becsülettel fogadtam és kértem, hogy legyen várakozásban, igérvén, hogyha occasio és conditio találtatik, kész leszek ő kegyelmét promoveálni. Interim asztalt szerezzon magának és én, Alvinczi megfizetek érte. Ez az predikátor azután sok tekerzése után, hogy Buseus urammal nem lehetett szemben, igen commoneáltatott, hogy Buseus uram csak szemben sem akarna lenni vele, az leánya által akarta Buseus uram akaratját megérteni az predikátornak, kit ez ugyan nem cselekedett, jelentvén, hogy az leány tartsa az konyhához magát és ő férfi lévén, nem kívántatik, hogy ő mondja meg azt, az mit ő mondani akar Buseus uramnak. És ez is abban maradt. Hanem tegnapelőtt ugyan megvárta, hogy az templomból kiment Buseus uram és mindjárt ugyan az cimiteriumban megszólította Buseus uramat salutálván, ki mikoron kívánná tőle, hogy lenne segítséggel és commendálván, valami állapotcskára promoveálná, kire Buseus uram ilyen szókkal mindjárt dorgálni kezdette: Ha promotiót kívántál, miért mentél az marchióhoz és Alvinczihez, az kit tudnak micsoda hitben legyen, mert ő suspectae fidei homo. Melyet énnekem az szegény predikátor, keservesen panaszkodván, megmondott, az melyet én soha bizony el nem szenvedek, mert bizonyítom az én Istennemmel, hogy soha az nem voltam, de én egyáltalában kegyelmetek előtt azt mondom, hogy ő vele soha bizony egy suggestusból nem predikálok, hanem inkább elleszek az officiumom nélkül és oly helyre megyek, az hol suspectus nem leszek. (A község erre azonnal kihallgatta Kinaszt Bálnit, »az német káplánt«, Gebauerus János »peregrinus concionator«-t és Buseust. A jegyzőkönyv e része latin nyelvű.)

Még ugyanaz nap: Adveniens dominus Alvinczius, nativa sua lingua coram ampl. senatu et communitate dixit: Vagyon immár Isten segítségével közel 16 esztendeje, hogy én ebben a szent gyülekezetben tanítok és mindenkor szép correspondentiát tartván az német natióval, minden discordiát távoztattam. Hanem ez elmúlt időkben ám amaz istentelen ember, az kit nevezni sem akarok (Musculus)¹⁾ hintetet vala köztünk, az kinek falsímenje ki volt, az immár megholt. De azótától fogva minden háborúság és viszázkodás eltávoztatott köztünk. Hanem ez napokban, az mint kegyelmeteknek immár értésére vagyon, Buseus eléggé megújítván az discordiát, cselekedett is, holott engemet rutul és nem igazán, bizo-

¹⁾ Német predikátor.

nyítom az én Istenemmel, diffamált, suspectae fidei homonak nevezvén. És az többi is, az kit nem tagadhat, de az ki immár nagyobb, csak tegnap esék értésemre, hogy némely baráti intették, hogy az barátságos conversatiót követné velünk és ne egyenetlenkednék, melyre ő, Buseus uram azt mondta ilyen szókkal: concordiam quidem fovebo, sed talem, uti Athanasius habuit cum Arrio. És így magát Athanásiusnak, engemet pedig Arriusnak nevezvén, mindenképpen gyűlölségét kimutatta, holott inkább jobb volt volna, hogy engemet ő Felsege ne is teremptett volna, hogy sem én az volnék; avagy inkább tőkéné (?)² vagy egyéb állattá teremptett volna ő Felsege, lássa meg az Isten. Mert én sem suspectae fidei homo nem vagyok, sem az a kinek nevezett, mert nem szintén oly elfelejtett elméjű hallgatóim vannak és voltak az idő alatt, hogy meg ne tudták és ismerték volna én bennem, ha suspectus voltam volna tanításomban. Az én Istenemmel bizonyítom, nem voltam soha suspectus; sőt úgy igyekeztem tanítani, hogy azzal az én tanításom által az Itélőszék előtt is kiki az én hallgatóim közül bizvást megállhasson és üdvözlhessen. De mindezeket, melyeket én reá bizonyíthatók, nem akarom elszenvedni, hanem én vele egy predikáló szent székből nem akarok többé predikálni; el lehet kegyelmetek énnám nélkül; azért kegyelmetek lássa, mert én ez mai napságtól fogva egy székből vele nem predikálok.

1623. 4. *Septembris*. Extraordinaria. Fuit frequens amp. senatus et tota inclya communitas. In negotio domini Alvinczy et domini Busei. Dominus iudex proposuit: Emlékezhetik az nemes község, hogy ez elmúlt időkben az minemű controversia esett volt Alvinczius uram és Buseus uram között, melyet mind az két natio szivek szerint forgolódván, hogy az egyesség meglehessen, azt feltalálván, hogy Buseus uram reconciliálja magához Alvinczi uramat. Azért ő kegyelme is Buseus uram, magába szállván, az mint értettem, immár kész deprecálni és magához reconciliálni Alvinczi uramat. Kegyelmetek azért lássa, hivassuk ő kegyelmét. Deliberatum: Méltó. Felhivattván ő kegyelmek, mindketten bejövének és bíró uram ő kegyelme eleikben adván okát, miért hivattattanak volna fel, Alvinczius uram nagyszépen megköszömvén, intését bíró uramnak acceptálta, offerálván magát az egy szeretetnek és békességnek studeálni mindenkoron és mostan is kész az conditiók szerint megbékélleni, melyek ezek, hogy deprecáljon Buseus uram; másik hogy ezután sem mire okot ilyen dissensióra ne adjon; harmadik, hogy az mely emberek, ugymint predikátorok által ez kijelentődött, ezen dologért el ne küldetessenek; és így ezeket acceptálván, kész, az mint mondá, békességre. Erre bíró uram Langh urammal megtölmácsoltatta Buseus uramnak Alvinczi uram kívánóságát, melyet Buseus uram ugyan sok beszéddel, sőt majdnem mintegy feddéssel, sok locusokat citálván az Szent Írásból, jelentette az többi között, hogy nem kellett volna Alvinczi uramnak azok delatiójára fülét hajtani; másik, hogyha valamit vétett volna is, jó idején magához kellett volna szólítani és megmondani: ezt, ezt hallom felőled, azért lássad, mert ez nem jó leszen etc.; ezt sem cselekedte, hanem mindjárt azoknak

² Tőkéné (?).

szavoknak helyt adván, engemet reusnak talált. És ezeknél többet szám-lálván elől, úgy hogy majd ugyan accusálni látatott Alvinczi uramat, esküvén az szent Istenre, hogy ő innocens mindazokban, az melyeket mondottak ő felőle, mindazáltal az mit vétett, kéré, hogy megbocsásson ő kegyelme és ezután legyen az jó fraternitás és szeretet közöttök. Erre Alvinczius uram nagy szive fájdalmával felele deák nyelven: Tisztelendő nemes Tanács etc. Im én úgy jöttem vala fel az kegyelmek bec sületes hivatalára, hogy ő kegyelmével, Buseus urammal szépen egymás között jövendőbeli szeretetnek mostan felöltözött ruhájában menjünk alá és azt foveáljuk! De nem hogy ez reconciliatio volna az ő kegyelme szava, de exacerbatio, ő kegyelme nagy predikatiót hozván elől, azt tudja, hogy én sem tudom, mire való locusok azok. Istennek hála, bizony jól tudom. Azért én semmiképpen mostan immár semmire nem mehetek, hanem továbbá kell, elmémben szállván, erről gondolkodnom, mivelhogy sokféle vétékkel carpál ő kegyelme, egyik az levitas; másik arrogancia, az mely bizony én bennem nincsen, nem volt, nem is leszen; azért egyáltaljában ad ulteriorem deliberationem veszem dolgomat. Erre biró uram szólván, Buseus és több tanácsbeli uraim is, addig szóltanak, hogy magában szállván és ezt mondván, az melyeket ő kegyelme proponált, nem oly értelemmel mondta, hogy Alvinczi uram exacerbáltatnék, hanem hogy inkább enyhítődnek, de azt mind hátra hagyván, annyira ment az dolog, hogy kezet nyujtván Alvinczi uramnak ezen szóval monda: Si contra reverendissimum dominum Alvinczium aliquid commiserim, rogo mihi dimittatur. Juro per Deum sanctum me imposterum synceram amicitiam et fraternitatem pacemque colere cum dominatione vestra et sibi adiunctis. Dominus Alvinczi porrigens manum ipse etiam idem promisit facturum etc.

1623. 11. Die Septembris. Extraordinaria. Item dominus Langh proposuit. Im hogy Alvinczi uramat megtaláltuk, hogy ő kegyelme salu-tálja az kapu között az szokás szerint ő felségét, ő kegyelme jelenté, hogy volt gondja ő kegyelmének felőle, de így rendelte volna, hogy ő kegyelme Szináig megyen ki és ott salutálja ő felségét, itt pedig az salu-tatiót egy vén papra bizta, Gebauerus nevére, melynek igen szép oratiója vagyon és corrigáltam is az oratióját. Erre mondék én: Kegyelmed meg-bocsásson, de az nem lehet, minthogy nem városunkhoz tartoz az pap. Ő kegyelme arra mondá: Ha Buseus uram megcselekedheti, Kegyelmetek lássa és nekem adja értésenre. Én azután elküldöttem vicenotarius uramat fürmender uramhoz, hogy mondja meg ő kegyelme, mit kellésék csele-kednünk, ő kegyelme fürmender uram azt üzente, hogy egyáltaljában meg nem kell engedni; meggyalázásunkra volna, hogy olyan semmirekellő ember salutálná mi nevünkkel ő felségét, hanem Buseus uramra kell bizni, ha Alvinczi uram nem akarja cselekedni. Azután én elküldtem ismét vicenotarius uramat Buseus uramhoz és kérettem, hogy cselekedje meg, melyre mindjárt offerálta ő kegyelme magát. Azután onnét visszajóvén, küldtem Alvinczi uramhoz, hogy mégis mi szájunkkal kérné ő kegyelmét, hogy ő kegyelme maga szalutálja urunkat, holott pedig nem akarná, mi nevünkkel ne salutáltassa azzal az Gebauerussal, mert nem engedjük meg, kész Buseus uram inkább megcselekedni. Ő kegyelme Alvinczi uram arra

azt üzente, hogy egyáltalában ő akaratját nem mutálja, mert ad instantiam Jegendorfi cselekedtem, hogy ezt az szegény jámbort elől állassam, azért ha Buseus uram megcselekeszi, ő kegyelme lássa; de én ezt velem kiviszem és ott kinn nomine totius civitatis peroráltatok. Ad haec convocati sunt domini senatores et dominus tribunus cum senioribus communitatis, qui unanimiter concluderunt: Először még egyszer kérjük Alvinczi uramat, hogy cselekedje meg; holott nem, megmondjuk, hogy egyáltalában azt az Gebauerust ne peroráltassa, mert urunkat is megtaláljuk felőle.

1624. 29. *Februarii*. Az német főpap Buseus uram supplicál pro auctione salarii. Deliberatum: 50 cubuli, az mint Alvinczi uramnak. És az plebánia urak hordassanak fát.

1624. 13. *Dies Maii*. Dominus iudex proposuit: Én csak azért gyűjtöttem fel kegyelmeteket, hogy sokféle panaszok vannak, Alvinczi uram is jöve minap hozzám és jelenté, hogy ő Felségének volna egy jobbágya itt az város fogságában, azért ha bűnös volna, ne tartanak sokáig, ha pedig büntelen, bocsássuk el. Azért kegyelmetek lássa, mit kellessen cselekednünk, mert Béllavári is üzent felőle. Deliberatum: Látassék meg törvény szerint.

1624. 22. *Maii*. Dominus iudex proposuit: Alvinczi uram egynehányszor busított immár, hogy az mely 100 aranyat Zegei Györgyné hagyott testamentomban az deákok tanulására, azt kívánja, hogy kezéhez adjuk és ő kiküldi Bakainak. Azért kegyelmetek lássa. Deliberatum: Ha Bakay, ő maga ír és könyörög, hogy legyen segítséggel neki az nemes tanács, akkor azután örömet küldenek neki.

1624. 3. *Augusti*. Die extraordinaria Fuit frequens amp. senatus in curia.

Dominus iudex proposuit: Im ismét viszontag Alvinczi uram szörnyen sollicitál, hogy az Zagyvay hagyomány szőlőnek jövedelméből kegyelmetek adjon az tanuló deákok számára. Mostan, úgymond, vagyon egy jó tanuló deák, tokaji mester, azt promoveálni kell és adjunk vagy 200 tallért vagy pedig 100 aranyat, melyet Bakainak deputáltam vala. Kegyelmetek azért lássa, mit cselekedjünk. Deliberatum: Azt jól tudjuk, hogy mit gondoljunk Alvinczi uramról, nem leszen azért, hogy többé ne busítson bennünket, adjunk 100 aranyat ilyen conditioval, hogy az deák obligálja magát, hogy jövendőben, ha szolgálatja kívántatik, mindeneken kívül városunknak szolgálni tartozik.

1625. 23. *Mensis Junii*. Dominus iudex proposuit. Emlékezhetik kegyelmetek reá, hogy ez elmúlt napokban Alvinczi uram mint predicált legyen és bucsuzván, miket mondott, egymint három vagy két ember volna az, a ki miá az Istennek anyasszentegyháza megbántódnék, azért ha eleit nem veszik, egyáltalában ő többé nem szolgál. Mi egynehányszor küldtünk ő kegyelméhez, talán két ízben is, hogy ő kegyelme mondaná és jelentené meg, kik legyenek azok. Ő kegyelme azt felelte arra, hogy tudjuk jól. Látja Isten pedig mi nem tudjuk; azért kegyelmetek lássa, mit cselekedjünk. Deliberatum: Az nemes tanács és község közül is küldjünk oda harmadszor is és jelentse meg ő kegyelme. Ha nem, mi nem tehetünk róla; és kérjük, hogy maradjon meg ő kegyelme. Quod factum

est et promisit se remansurum. Ita ut (?) ne dominus Buseus imposterum illis susurronibus aures praebeat.

1625. 30 Dies Augusti. Dominus iudex proposuit: Alvinczi uram üzene, hogy az mi alumnusunk pénzt kérne, azért nem kellene hagyunk, hanem mostan vannak valami deákok, kik oda kimennek. Deliberatum: Megérdemlettük volna, hogy minket requirált volna az jó ifjú de nem cselekedte; mostan pedig bizony pénzünk sincsen, nem adhatunk.

1625. Die 29. Septembris. Extraordinaria mane 5 hora in Curia. Fuit frequens amplissimus senatus et inclyta communitas. Dominus reverendissimus Alvinczi in propria persona volens valedicere, proposuit causam valedictionis in forma ista: Csudálkozzanak sokan azon, mi legyen az oka az én elbucsuzásomnak, melyet ezelőtt négy holnappal cselekedtem, melynek okait ím mostan kegyelmetek eleiben akarom terjeszteni. Juthat jól eszében kegyelmeteknek, hogy az 1613. esztendei országgyűlésében Pazman Péter mostani érsek igen urgeálta az harmadik religiót is, hogy szabadon folyjon mindenütt, mert Kassán ugymond két religio vagon, Luterana és Calviniana; azért méltó, hogy az Catholica is benn legyen Kassában. Akkor mindjárt convocálván az öt várost, mint szedegették ki az augustana confessióból, melyet Augustában anno 1549 az első Ferdinand császárnak beadtanak, az honnét ugyan eredeti is van az nevi, és comprobáltatott egynehány articulust, az melyeket magyar, német és deák nyelven kinyomtatván, oda felküldöttük és úgy dugtuk be szájokat, hogy csak egy igaz biblica religio vagon itt. De immár nem tudom micsoda magagondolatlanságából amaz felfuvalkodott ember, Buseus bennünket Calvinistájá (igy!) teszen, úgy mint ez magyar ecclesiát. 1. Talán azért, hogy ezt tanálja fel az Augustana Confessióban, hogy az privata confessiót mi meg nem tartjuk; azért mi a sugó gyónást noha meg nem tartjuk, de elég privatim való gyónás az, hogy egyenként megyünk az Istennek asztalához: mert ugyan az sugó gyónás az pápistáktól maradt. 2. Avagy talán azért teszen calvinistájá, hogy az albát fel nem vesszük? Mi fel nem vesszük, de talán ugyan tisztességes ruhát viselünk és abban ha felmegyünk, azzal sem tehet calvinistájá. 3. Avagy ezzel is, hogy mi azt nem valljuk, hogy az Cristusnak szentséges testét és vérét valóságosan orecorporali, dentaliter et capernaitice nem rágjuk. Én soha arra senkit nem tanítottam, nemis tanítok, hanem vesszük modo celeste az Istennek valóságos testét és vérét megfoghatatlan képpen az szentség által. 4. De az ki ugyan sok magam böcsületi ellen rutul firkál oda fel az városokra, melyet egy deákkal iratott, az ki meg is mondja, melyet in libro Exempla Michaelis Busei, az kit abban nevezett abban be is iratta; és abban sok több dolgok is vannak, kiben ugyan reánk kéri azt az német. Sőt ez elmúlt napokban vasárnapi predikációjában és azt mondta: vagy predikállottam az kalvinistákat vagy nem, de ezután inkább predikállok. Ezzel is nagy rettenes dolgot cselekedett, hogy az miszlókai pappal vasárnap esküdtetett házas személyeket, kivel megszegte város törvényét, melyet ha magyar cselekedett volna, bizony impune el nem ment volna mellőle, mert mi soha meg nem engednők, hogy falusi pap bejönne csak keresztelni is, nem hogy esküdtetni. De hol az büntetés? Nincs. 6. Ez is immár nyilván

vagyon, hogy éjszakának idején consiliumot csinált némely német uraimmal és úgy kísérik tanácskozássra fegyveres kézzel haza; sőt ilyen szók is estenek tőlük, hogy jobb minekünk németeknek egy lábíg meghalunk, hogy semmint kegyelmedet Buseus uram elbocsátanunk. Az melyből mi jöhet ki, akárki is jól gondolkozva feltalálhatja, hogy ez ilyen conspiratióból nagy szörnyű dolog következhetik. Az melyet az ő felsége strázsamestere is generalis uramnak megjelentett, hogy mint oltották el szövetnekeket az Kalmár Tamás háza előtt és úgy tanácskoztak. 7. Ez is nem kicsiny dolog, hogy az egyik profoz bástyán egyik álgyúban 4 golyóbist vettenek, de azt német avagy magyar cselekedte, kikeresik nemsokára. De immár, hogy ugyan megmutassa, hogy nemcsak predicál ez mi magyar ecclesiánk ellen, Calvinistákká akarván tenni bennünket, hanem scripto tenus is mireánk hárítja ezt az német, mert egy mocsos irásában, kit Tan Antal uramnak dedicált, bár inkább aludt volna, hogy olyan gyermeki viciumokkal nyálaskodott volna, hogy ott is copas (?)*) hitűeknek nevez bennünket. Így írván az verset: Nubila densa volunt dogmata calva mihi. Én bizony Calvinista nem vagyok, sem lutherista nem vagyok, mert megtanultam azt az sz. Pál irásából, hogy sem Apollótól, sem Chephastól nem kell nevezetni senkinek, hanem mi igaz keresztényeknek neveztetünk az Jézus Cristustól. Mind ezek az okok, az kik engemet vittenek erre, hogy én elbucsuzzam kegyelmetektől, ettől az jó hirrel-névvvel tündöklő szép ecclesiától, noha conditionaliter bucsuztam. De minthogy látom, minemű nagy egyenetlenség vagyon mind az respublicában s mind az ecclesiában, most ugyan finaliter valedicálok.

Továbbá ezelőtt egynehány hónappal találtuk vala meg kegyelmekeket ezen is, hogy egy tót predikátort állatnánk az tót ecclesiában, ki az magyar ecclesiát is adjuválhatná, mivelhogy ezelőtti tót predikátorok eleget szolgáltanak az német ecclesiának, de akkor csak ilyen válasszal bocsáták az suplicánsot: Alte Brauch, nem lehet. Bizony ha az alte brauchot kell forgatni, csak ezt cselekedje kegyelmekek, hogy az nemes tanács székétől az nemes község száma közül az magyarokat mind kiküldjétek és priváljátok tiszteltől. Az magyarokat szorítsák ki az nagy templomból és küldjétek az kis templomba. De hála Istennek nem oly időben vagyunk, hiszem, hogy spanyor, balon¹⁾ és idegen nemzet uralkodjék mostan rajtunk; vagyon vérünkéből származott igaz magyar fejedelmünk és Isten nem német ország, hanem Magyar országnak egyik metropolisájá tette Kassa városát. De hogy ugyan mégis sub rosa más is mondjak, mikor az magyarok közül oly agyafurt ember találkoznék, az ki azt kezdené persuadeálni és az embereknek elméjeket összeköszörülni, hogy micsodát, úgymond, ti magyarok vagytok azok, az kik mind gazdagsággal, értékkel és állapottal felülmuljátok az németeket, ti birjátok az földnek az javát, ti hazafiak vagyok és az többi etc. mit vártok ezektől; bizony elhittem, hogy hamarább megfestődnek némelyiknek az tafotával bélelt köntöse, mert mind számra nézve, lakosoknak, mind az ő

*) Kopasz?

¹⁾ Vallon.

felsége magyar presidiumnak száma felülmulja az németeket, az kit meglátni, mikor az magyar ecclesiából kijönnek az emberek; de bár csak egyet mutassanak illet, az ki ezt persuadeálta volna valaha, soha bizony nem; nincsen is olyan ember köztünk; de közülök im értheti kegyelmetek, hogy az mint felül megmondám, mire tendál igyekezetük; az melyből semmi jó soha sem következhetik. Quod maius est, vagyon Kassa városának alumnusa kettő is ott fenn Angliában, Bakai Benedek uram és Tállyai uramék, és minap kérétek vala költségekre 100 aranyat; de csak ilyen válasszal bocsátának: Nincsen. Ismét nem régen száz tallért kérétek vala, akkor is csak szintén úgy bocsátának az nincsenel. De mindazáltal én 100 aranyra szerit tettem és megküldöttem Bakainak; az kit megis kívánok bizony méltán is. Mire való az az szőlő, az kit az templomban felfüggesztett zászló dictál és mutat; bizony nem arra, hogy az város jövedelmére fordítsuk avagy magunké költsük el; hanem az szegény tanuló deákokra költsük, de ugyan semmi sem telik benne, mert soha nincs, maga ¹⁾ ha eddig csak külön tették volna is, bizony tíz deákot is megértenek volna annak jövedelmével. De minthogy magyarnak kell, nincs; ha német volna, bizony találnánk. Csak azt is megpanaszlották, hogy ne tartson asztalt az magyar mesternek. Ugyanis német uraim csak nyugszanak, valahová kelletik, csak az magyarral szolgáltatnak, ha fejedelemhez, országgyűlésében, vármegyére, egyéb más expeditiókra kell, csak az magyar szolgál; akkor német uram nyugszik; mégis az magyart gyalázzák; maga az előtt így nem vala az dolog, hanem majd nemis tudjuk vala kicsoda német, kicsoda magyar, hanem egymást oly nagy szeretettel prosequáltak(?), hogy ugyan vetekedtenek az emberek, ki kedveskedhessék jobban egyik az másiknak. De térek az magam dolgára, ezt én nem azért mondom, mert ez kegyelmeteket illeti, hanem minthogy ő felségének is meg kell írnom okát ez én bucsúzásomnak, én ennél tovább semmi uton nem fárasztom kegyelmeteket, hanem egyáltalában elbucsztam és valedicáltam tisztemtől ilyen conditióval, hogy soha teljes életemben egy predikáló székéből ezzel az Buseússal nem predikálok, azért kegyelmetek lássa. A hatalmas Uristen adjon szeretetet kegyelmetek között, hogy egymást szerethesse kegyelmetek és hogy minden reánk következhetendő veszedelemtől kegyelmeteket megőrizze, oltalmazza, szivből kívánom és Istennek gondja viselésében hagyom kegyelmeteket. De ez az én bucsúzásom csak az én tisztemtől vagyon, mert conciviségemet le nem teszem, ha ugyan csak apostoli módra kelletik is künn predikállanom, de ugyan bejövök, az mikor az szükség kívánja.

1625. 14. Octobris. Fuit frequens amp. senatus et incluta communitas. Dominus iudex proposuit: Emlékezhetik kegyelmetek jól reá, hogy ez elmúlt napokban Alvinczi uram panaszát meghallván, Buseus uram mentességét is, kegyelmetek követeket választott generális uramhoz ő nagyságához és vicegeneralis uramhoz, mely követ urainktól az választ megértvén, hogy ő nagyságok és ő kegyelmek mint offerálták magokat, hogy jó szívvvel, szeretettel készek interponálni magokat, az mint hogy

¹ Noha.

tegnapi napon ő nagyságok és ő kegyelmek mindabban fáradoztanak, felhivatván Alvinczi uramat és kérvén, sőt intvén is, hogy mind Istent s mind jó lelkiismeretét és az következendő gonoszt, az ki ebből következhetnék meggondolván, ő kegyelme ez egyszer¹ való haragját tegye le és maradjon meg az ő kegyelme hivatalában. Ezt pedig qualificálván sok erős argumentumokkal, hogy ő kegyelmének nagy derogamenére leszen, hogy ha innét ki kezd menni, sőt az ellenkezőknek, — csak gondolja meg, — micsoda bátorságot és utat nyitnak minket és hitünket való rágalmazásra, sőt az ő religiókat is ezzel az ellenkezéssel jövődében be is kezdik férkesztetődni. De ő kegyelme Alvinczi uram ugyan egyáltaljában inhaereált annak, hogy soha egy predikáló székéből Buseus urammal nem predicál. Erre azután látván nagy keménységét ő kegyelmének, üzene ő nagysága nekem, hogy vagy harmadmagammal mennék fel ő nagyságához, úgy hivattam Zegedi uramat, Konczik Bálint, Bodnár Gergely és Wass Mihály uramékat és felmenénk ő nagyságához, ott voltak Bornemisza János uram, Zepsi János uram és Zegnei Sigmond uram, kik előtt az úr ő nagysága akaratjából Bornemisza János előlkezdé számlálni, mint és miformán kezdették el Alvinczi urammal az dolgot tractálni, úgyannyira, hogy semmit nem intermittáltak abban valami az reconciliatiohoz illendő és alkalmas dolgok voltak; sőt maga becsületét is előlhozván, édes házanépét, gyermekét, következendő történendő gonoszt, sőt ellenséginknek rajtunk örvendezendő örömeiket és ha idő fordul, szemünk eleiben forgatandó dolgokat és erősségeket, az mellyel bizonyára egyáltaljában az pápista religio is beszármazik szabados ususal városunkban, mivel pedig hogy mi is, úgymond, láttuk, hogy ilyen erősen viseli magát és semmiképpen meg nem kérelhettük, ő kegyelme ezzel confirmála minden erősséget, hogy úgymond volt immár ezelőtt is ilyen dolog, hogy egyszer, úgymond, az magyarok felől azt predikállotta volna, hogy úgy mennek az Úrvacsorájához, mint az disznók az váluhoz. Akkor úgymond, minemű oblatióval békéllettek meg, tudná az nemes tanács, mert, úgymond, ilyenképpen ment akkor is Alvinczi uram az békeségre, hogy ezután ha legkisebb dologban vétene Buseus, többé itt nem tartják, hanem bucsuja levén, elmehet; és ezt végezte volna az nemes tanács és község. Más az, hogy az mioltától fogva, úgymond, én elbucsuztam, azólta engemet csak egy emberük által sem találtak meg, melyből megtetszik, hogy semminek, úgymond, én oka nem vagyok, nem leszek is, hanem ő kegyelmek, úgymint az város. És így, úgymond az úr ő nagysága, ha kegyelmed jó bíró uram tanácsul ezt fogadta, azt kegyelmetek lássa. Így ezután értvén az ő nagyságok és kegyelmek propositiójából szívük szerint való törekedésüket, mi arra referálók magunkat, hogy nem jut olyan deliberatio eszünkben, hogy olyat végeztünk volna, de sőt bucsuzása után is becsületes atyánkfiai által megtaláltuk ő kegyelmét és kértük, hogy megmaradjon, úgyannyira, hogy ő kegyelme megis csendesedett oly conditioval, hogy Buseus uram ezután az sok mód nélkül valóságot elhagyván, az fülbesugóknak ne higgyen és mi is

¹ Vagy : ezekért ?

vegyük eleit, mert fel is találhatjuk, az kik okai az egyenetlenségnek. Az melyet mi mind ez ideig sem tudhatunk és végére sem mehettünk; melyre Buseus uramnak is üzentünk, hogy annélkül ellegyen, sőt akárkinek szavát el ne higyje és ráncorból semmit se cselekedjék, se predicáljék. Melyre Alvinczi uram azután való vasárnap predicált is. Azért mondánk ő nagyságának, hogy mi is készek vagyunk mégis megtalálni és ő kegyelmét inteni, kérni is, hogy ez mostani időt meggondolván, csillapodjék ő kegyelme. Azért gyűjtöttük mostanra kegyelmeteket, kegyelmetek azért lássa, mit cselekedjünk.

Collectis votis conclusum est: Azok az mi becsületes atyánkfiai, kik ezelőtt megmarasztották, most is legyenek jelen és ő kegyelmét, Alvinczi uramat kérjék, maradjon meg és ugyan megmondják, hogy mi egyáltaljában el nem bocsátjuk, Isten és ez világ előtt is megmentjük magunkat, hogy mi okai semminek nem vagyunk. Erre az követségre küldették el fűrmender uramat, Zegedi Istvánt, Wenczel Schvertelt, Caspár Rothot, Wass Mihályt és Szigyártó Demeter uramékat, kik ez conclusio szerint marasztották ő kegyelmét sok szép szókkal kérvén és persuadeálván is, mind az gonoszt, az ki következhetik, ha valamelyik fél az ecclesiából elmegyen s mind az jó, az mi következhetik, ha az egység megleszen. De ő kegyelme Alvinczi uram egyáltaljában csak azt mondá: Uraim, valamint s valahogy excusálta legyen magát Buseus uram, jól cselekedte s okosan, hogy magát nem vádolja, de az melyet én felőlem írt és huhogott, élő bizonyossággal itt vagyon, úgymond, most megbizonyítom. Sőt ez írása is, az mint az tanácsházon is jelentem, — *Nubila densa volunt dogmata calva mihi*, — bizonyára egyáltaljában ez magyar ecclesiát és engemet ért azon, holott ha én az augustana confessiót minden articulusiban igazán nem vallom s tanítom, az fejemen égettessék meg; de hogy luteranistának, calvinistának nem akarom hivattatni, ez az oka, hogy az én *Cristusomról* neveztetett nevemen *Cristianus* igazán akarom neveztetni; sőt hiszem *Bíró Uram*, mondotta, hogy egy scartetat vitt fel az predikáló székben, ott is abból azt bizonyította és ugyan azt mondta, hogy eretnekek vagyunk mi. Azért egyáltaljában én az én intantumomat meg nem változtatom, sőt ha tudtam volna, hogy országgyűlése leszen ez tájban, mert mikor elbucsuztam az regalis még kinn nem volt, nem vagyok oly magamgondolatlan, hogy most cselekedtem volna; mert látom mi következik belőle, de nem tehetek róla, mert az én *Ezechielem* felől való leczkémet is, az kit felvettem vala heti predikatiómban, nem vihettem véghez, az Isten bezárta számat. Erre mi az követek mégis *ultra citroque* kérvén ő kegyelmét, hogy az Istenért is mostan csillapodjék ő kegyelme, talán Isten más módot mutat az dologban; nagy sokára gondolkodván, mondá: Tudom azt, nem mód nélkül jöttem ez ecclesiában, mód nélkül sem akarok kimenni belőle, de ugyan egyáltaljában mondom, hogy én az szándékomnak noha inhaereálok mindazáltal kegyelmetekért ezt mégis megcselekedem, hogy míg az országgyűlése tart, csendességben leszek. Mondánk mi arra: Csakhogy predikáljon is kegyelmed. Mondá arra: Az szüret is immár jelen vagyon, itthon nem leszek, de ha Isten meghoz, predikállani is igyekezem.

1625. 16. Decembris. Dominus Alvincius per supplicem libellum exposuit, qualiter iam ante aliquot septimanas iniuriam suam detegens coram frequentem amplissimi senatus et communitatis in negotio controversario inter ipsum dominum Alvincium et dominum Buseum exortare. Rogans velit iam semel finaliter istam causam bene pensitans (?) se se ita resolvere, ut iam tandem finem bonum consequi possit. Deliberatum: Még egyszer találjuk meg Alvinczi uramat, kérvén, hogy ő kegyelme maradjon meg. Erre küldötték el Miklós Zócs uramat és Miskolczi Gergelyt, Debreczeni Jánost és Király Gáspárt, kiknek ő kegyelmek sok szók után ily választ adott, hogy ha Buseus uram az templomban publice azt mondja az predikáló székéből, hogy nem ez itt való magyarokat és magyar ecclesiát-értette a calvinista hiten és az szerint az tanításban correspondeál és egyetért, az mint ő kegyelmek tanít, tehát kész az békességek.

1626. 9. Februarii. Fuit frequens ampl. senatus in curia. Dominus iudex proposuit: Tegnap napon jöve hozzám Alvinczi uram és ő felsége nevével intimálta, hogy minden gazdáknak meghagyjuk, hogy ki-ki az ő szállójának nevét szolgástól felírja, és valakinek valami bántása leszen, mindjárt bíró uram ő felségét találja meg és annak egyáltaljában esküvéssel mondotta ő felsége, hogy nagy büntetéssel megbüntetteti, mert megvagyon hagyva, hogy minden pénzen éljen. Deliberatum: Méltó meghagynunk az embereknek. Nem igaz volt.¹

Deinde dominus iudex proposuit: Im ő felsége mindjárt bejön, kegyelmek lássa, mint excipiáljuk és ki excipiálja, mit adjunk ajándékon. Deliberatum: Az régi szokás szerint lovasok menjenek eleiben, az 4 fertály fellegyen. Excipiálja Almási István és Konczik Bálint uram oda kinn a mezőn. Az kapu között Alvinczi uram.

1626. 22. Maii. Die Extraordinaria. Értettem, hogy Alvinczi uram tegnapi napon igen nagy haraggal predikált, azért kegyelmek, az kik benn voltak, tudják; azért mondja meg kegyelmek. Domini uno consensu, qui in contione fuerunt, nempe Valentinus Konczik, Gregorius Miskolczi, Michael Was et Petrus Molnár dixerunt: Az Istennek ítélő széki eleiben citálta az magistratust, ezért, hogy, úgymond, szakadás leszen az ecclesiában egy gonosz ember miatt és kétszer is protestált, hogy ha eleit nem vesszük, az Isten széki előtt adjunk számot, mivel szintén mint Ariusnak tudománya, úgy az is kevélysége miá, úgymond, nagy szakadást teszen. His auditis deliberatum: Mostan az ünnepek előttünk levén hallgassunk, azután lássunk az dologhoz. Szánja Isten, hogy az mi fizető szolgálunk parancsoljanak minekünk.

1626. 11. Maii, die extraordenaria. Dominus iudex proposuit in frequente ampl. senatus et inclytæ communitatis: Nyilván lehet kegyelme-
meteknél, hogy immár sok időtől fogva annyi keserves szízzel értjük Alvinczi és Buseus uram között való controversiat és juthat eszében kegyelmeknek, hogy ez elmúlt időkben az országgyűlésben levén követ uraimék, akkor, mely stricte bucsuzott Alvinczi uram, de mégis szép szóval akkoron lecsillapodának az sok főembereknek intercessiójára, de

¹ Ez a mondat más ténzával, de ugyanazon kézzel.

ím nem régen ujonnan Alvinczi uram az Isten székéből a magistratust az Istennek ítélő széki eleiben citálta, hogyha ennek a tűznek megoltásában nem forgolódnék. Azért kegyelmeket lássa, mit cselekedjünk. *Deliberatum*: Hivassuk fel először Alvinczi uramat, azután ő kegyelmétől megértvén, ki legyen az controversiának az oka és ő kegyelme miért bucsuzik. Buseust is hívják fel, megértsék az ő mentségét is. *Ad haec* felhivatván Alvinczi uramat, kinek bíró uram szólván, kéré, hogy adja okát és jelentse meg, mi legyen az oka az ő kegyelme bucsuzásának. *Dominus Alvinczi* refert se ad priora superioribus temporibus, quae protulit coram senatu et inclyta communitate, quod ipse Buseus sit causa dissensionis, nam me praesertim et hungaros nationes calvinistas solet nominare et tota eius semper sarcasmis plena est rancor concionans. Én azért nem jöttem fel az kegyelmeket becsületes személye eleiben, hogy itt szót szaporítsak, hanem ugyan csak ez az fundamentuma az én bucsuzásomnak az én társaim képében, hogy Buseus uram az szép egyességet fenéktől fogva felfordította köztünk, az mely egyesség mint floreált ek-eddig az két natio között, tudhatja kegyelmek, hanem ő Buseus egyedül az, ki ugyancsak egyedül bosszuságból mind engemet, mind az magyar hallgatókat erővel kálvinistákká akar tenni. Én hívom az Istent bizonyságul, hogy ekkeddig egyebet nem tanítottam, hanem az mit ez őt szabad királyi város acceptált, az augustana confessiót minden punctaiban megtartottam, megtartom míg élek is. De ez minapi prediciójában is azt merete mondani, hogy mi az pad alá bujtatjuk az Istent; ez minemű káromlás, kiki meggondolhatja; nem bujtatjuk, mert én ezt hiszem és tanítom, hogy az egy hatalmas Isten, ki igaz ember és Isten mindenütt elválhatatlanképpen jelen vagyon igaz Isten, igaz embersége szerint és hogy nem köttetett egy helyhez, hanem mindenütt realiter omnipraesens est és soha egymástól el nem válik az emberség az Istenségtől. Az Úr vacsorájában ilyen értelemmel voltam, vagyok és tanítok, hogy az sumptióban igaz valóságos szentséges testét és vérét vesszük megfoghatatlanképpen az ő szent szava szerint és hogy nem pusztá jelét; hanem ugyan valóságot vesszünk lelkünk üdvösségére. De hogy amaz capernaiticam manducationem et crassam illam ubiuitatem nem amplectalom, avval legyek kalvinista, ítélje meg az Isten, én bizony sem luterista, sem kálvinista nem vagyok, mert megtanultam az sz. Írásból, hogy sem Czeplastól, sem Apollo nem kell neveztetni, hanem az Jesus Cristustól. Tudom azt is, hogy Luther Márton Istennek drága edénye volt, ki által az evangeliumnak szép tündöklő vigasságának ereivel az Leo pápát és annak dögleletes tudományát megkezdette rontani és minekünk nagy promotorunk lőn az Istenhez való buzgóságban. De Philippus Melanthon Isten meg melléje rendelvén, noha minden írásokból kitetszik, hogy nem mindenütt egyeztek, mindazáltal nagy szépen és hasznosan építették az Istennek anyaszentegyházát. Nem úgy, mint Buseus uram, az ki csak egyáltaljában rancorból nemcsak predicálásában, hanem írásiban és magaviseletével is egyenetlenségre és separatióra hozza; szánja az Isten. Azért mi haszna, hogy sokkal szaporítsam szómat; abból is egyáltaljában kitetszik, hogy discordiának ő az autora, hogy az mely ezelőtt miszlókai pap vala, szegény, hogy alájött

volt Zablerus uram, megbeszélvén itt az állapotot, megmondta, hogy engemet is, Alvincziust requirád, mert megszokta, úgymond, az ilyen jövevényeket segíteni, ment Buseus uramhoz először. Buseus uram ajánlotta magát, hogy promoveálja az miszlókai papságra, csak legyen várakozásban, mondá az szegény frater: Addig uram valami sustentatióra is gondot kellene viselnem, mert szegény kézzel bírok. Zablerus uram commendálása szerint azért Alvinczi uramhoz megyek, talán ad mégis valamit. Erre mindjárt Buseus uram mond: Si vis esse fidelis, videas, aut esto calidus, aut frigidus, si eo ibis, ad me non redibis. Az melyet az az szegény frater hittel is confirmálva megmondott és kegyelmeknek is kész volt volna megmondani. Hiszem immár nyilván vagyom ez, hogy nem más, hanem engemet ért és tart kalvinistának. Azért egyáltalában kegyelmek lássa, de én soha többé nem predikállok, hanem léssen egy bucsuzó predikátióm, maradjon meg az jó uram, de én bizony vele együtt nem predikállok, sem az én szolgatársaim. Ad haec dominus iudex dixit: Kegyelmedet kérjük egy kicsinnyé legyen várakozásban odakünn. Quod libenter facturum se promisit dominus Alvinczi.

KEMÉNY LAJOS.

PALINODIA (= MEGISMÉTELT ÉNEK) A PALINODIÁRÓL.

Dr. Dézsi Lajos e folyóiratnak legutóbbi füzetében az irodalomtörténeti hypothesisok gyártásában szükséges óvatosságról szólván,¹ engem állít tanítványai elé elriasztó példaképpül, mint a ki a hypothesisgyártásban Gyöngyösi Palinodiájának magyarázatával² a legnagyobb és legkirívóbb recordot értem el.

Az igazság érdekében szívesen elviselném ezt a kitüntetést, annyival is inkább, mert enyhíti helyzetemet, hogy nem rosszabb társaságban, mint az Arany Jánosé, Négyesy Lászlóé, Ballagi Gézáé kerültem (az egyébként is, elismerem: humanus és szelíd) pelengérré: azonban annyira nem vagyok Dézsi idevágó fejtegetésének helyességéről meggyőződve, hogy kénytelen vagyok szót emelni ellene.

Ismertetvén Arany János nézetét, mely szerint Gyöngyösi Palinodiája = visszaéneklés, visszavonása az Eszterházy Pálra régebben pazarolt dicséreteknek, megemlítvén, hogy hozzászóltak még a kérdéshez Fülep Imre, Négyesy László, Ballagi Géza, Rupp Kornél stb., azt mondja Dézsi, hogy mindezekéi ép olyan elfogadhatatlan és felesleges föltevések, mint az enyém, a ki Gyöngyösi Palinodiáját megismételt éneknek, ének-megismétlésnek magyaráztam. Nincs is ezekre, szerinte, semmi szükség. Mert olvassuk el figyelemmel Gyöngyösi Ajánló levelét, ennek következő részlete mindent megmagyaráz:

»Régi magyar mondás: a vén hegedűs mindennap egy nótát felejt, és a mit von, azt is hibásan vonja. Kihez képest az idős pöéta sem

¹ *A magyar irodalomtörténeti kutatás feladatairól.* 1902. szept. 23-án tartott egyetemi megnyitó előadás. Irod. tört. Közlemények. 1904. 9. 1.

² *Gyöngyösi István »Palinodiá»-ja.* Urania. 1901. 10. sz.

szökdésceltetheti oly kényes lábakon a verseket, mint a gyermekded Apollo . . . Következendőképen én se lehetek most azokban oly furcsa, a mint annak előtte . . . Mindazonáltal így is, hogy semmint a vén hegedős szokását, inkább igyekeztem követnem a jó vén lónak természetét. Amiképpen az, ha meg nem eheti is elegendőképpen abrakját, de megröhögi mégis azt . . . Hasonlóképpen bennem is (a Nagyságod palatinusi új méltóságán örvendező mások verseinek előttem való olvasására) annak a vérnek még meglevő csöppecskéje, melyet Medusa vérével egyveledett Pegasus forrásából iffiabban esztendőkből hörpintettem vala, nem lehetett eltűrnöm, hogy annak ingerléséből *még egyszer a vers-íráshoz ne kezdtem volna . . .*«

»Tehát hosszas pihenés után — mondja Dézsi — újra énekel a költő. Ez a palinodia, vagy újraéneklés. Ez semmi adattal sincs ellenmondásban s a nagy időköz is megvan, mely e panaszkodást érthetővé teszi, t. i. 1664-ben írta a »Murányi Vénus«-t és 1681-ben, tehát 18 év múlva, a »Palinodiá«-t. Tehát a költőnek ugyanolyan kijelentése ez, mint a Vergiliusé:

»Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena . . .«

vagy a Zrinyié:

»Én a ki ez előtt ifjú elmével
Játszottam szerelemnek édes versével
— — — — —
Mostan immár Marsinak hangosabb versével
Fegyvert s vitézt éneklek . . .«

vagy Aranyé:

»Toldi jut eszembe, kiről még ifjonta,
Játszi elmém könnyű énekét elmondta:
— — — — —
Oh ha még egy olyat énekelni tudnék!«

Csodálom, hogy egy olyan éles eszű és kiváló képzettségű irodalomtörténétíró, mint Dézsi Lajos, a ki még hozzá szóban levő értekezésében épen az irodalomtörténeti kutatás módszereiről praelegál, nem vette észre, hogy fentebb ismertetett fejtegetéseivel ugyanabba a hibába esett, a melyet másokban hibáztat és megró.

Hiszen a mit a Palinodiáról saját nézeteképen előad, azzal nemcsak hogy nem dönti el a kérdést, hanem egyenesen az általa kárhozottat hypothesiseket szaporítja újabb hypothesisekkel.

Egész magyarázata azon a *föltevésen* alapszik (e nélkül tökéletesen tárgyaltan és értelmetlen is lenne), hogy *már az 1681-ki kéziratban rajta volt a Palinodia cím*, a mit valamivel feljebb maga ilyen félfő tartózkodással fejezett ki: »*Hátha az 1681-ki kéziratban is rajta volt a Palinodia!*«

Honnan tudja, hogy rajta volt? . . . Mivel bizonyítja?

A mi bizonyíték erre nézve (Dugonics »előíntés«-ében) fennmaradt az épen a mellett szól, hogy 1681-ben még nem volt a költemény címe előtt a Palinodia szó; nem a Prosopoeia Hungariae sem.

Az 1681-ben Sopronban írt Szirmay Antal-féle kézirat legalább egyenesen így kezdődött: »Maga gyámoltalanságát kesergő . . . stb.« Az 1695-ki lőcsei első nyomtatott kiadásban — mondja tovább Dugonics — Gyöngyösi, »kézírásának címjét megmásolta, görögösen kezdvén annak elejét.« Később meg csodálkozik is a felett, hogy Gyöngyösi a nyomtatott kiadásban »kis Irásának . . . oly pompás görög czégért kötött.« Igaz ugyan, hogy Dugonics fejtegetéseiben kerülnek tévedések, de ezeket a helyeket semmi-féle alapon sem tudjuk tévedésnek minősíteni.

Ennyit Dézsi *első* hypothesiséről. A mit *ilyen* alapra építhet, természetesen csak kártyavár lehet.

Ezzel felszólalásom érdemi részét el is intéztem. Minden következtetés, a mit a fentebb jellemzett, teljesen önkényes és semmivel nem bizonyított föltevésre, — arra t. i. hogy már az 1681-ki kéziraton rajta volt, rajta kellett lennie a Palinodia szónak, — alapítunk: magától elesik, szertefoszlik »a híg levegőbe vegyülvén.«

Ennélfogva mint mellékes dolgot már csak egészen mellékesen érintem, hogy Dézsi kártyavárának még strukturája sem valami szerencsés. Nem pedig azért, mert voltaképen nem más, mint egy *második* hypothesis;¹ egyéni föltevése annak, hogy Gyöngyösi 1681-ben azért nevezte Palinodiának költeményét, mert már régen (1664 óta) nem énekelt, tehát hosszú pihenés után *újra, ismét* énekel. Azt azonban, hogy Gyöngyösi *így* értelmezte a palinodia szót, ismét nem támogatja semmi egyéb bizonyíték. Pedig kellene, hogy támogassa, mert ugyan erősen bizonyítandó, hogy a palinodia másik két, szokottabb jelentése mellett Gyöngyösi miért folyamodott a legszokatlanabbhoz.

Dézsi t. i. nem egy bizonyos themának vagy költeménynek újra-éneklését érti a szó alatt, nem is visszavonását, visszaéneklését valamely megbánt nyilatkozatnak, dicsőítésnek stb., hanem általában, elvont értelemben újra megszólalásnak, hosszú hallgatás után isméténeklésnek magyarázza. Vagyis Gyöngyösi költeménye, szerinte, sem nem olyan palinodia, mint a 48-as párt publicistájáé, a ki 1867 óta évről évre megújítva hangoztatja az ismert közjogi sérelmeket (»megismételt ének«), sem nem olyan, mint a Bánffy Dezsőről, mint az »Új párt« vezéréől manapság írt ellenzéki panegyrisek, melyek visszavonják, megmásítják a Bánffyra mint miniszterelnökre *egykor* szórt bántalmakat (»visszavonó ének«), hanem olyan értelemben veendő, mint mikor Kúry Klára két hónapi fürdőzés után újra megszólal, újra énekel: énekelvén nem azt, a mivel a szezon befektette, teszem azt a Lilit, hanem egészen mást p. o. a Bibliás asszonyt.

A Vergiliustól, Zrinyitől, Aranytól segítségül hívott eposzi közhelyeknek (»Ille ego, qui quondam . . .«, »Én a ki ezelőtt . . .«, »Toldi jut eszembe . . .«) bizonyító erejük és értékük itt nincsen; mert nem »hosszú hallgatás után való újra megszólalást«, hanem az ifjú- és öregkori költészetük közötti különbséget akarták az illető költők velük

¹ Valóságos, »Magyar mac-ádám munka: sár saron«, — idézném a fejtegetés ingatagságára czélozva a *Déliabok hőseiből*, ha nem venné Dézsi rossz néven.

kifejezni. Nem is szólva arról, hogy palinodiának egyikőjük sem nevezte költeményét.

De még ha elfogadhatóvá tenné is Dézsi saját felfogását, ha elhithetné is velünk, hogy Arany p. o. mint epikus szintén joggal nevezhette volna a későn megjelent Toldi szerelmét Palinodiának stb., minden bizonyítása, minden elmés magyarázata merőben kárba veszett, mert visszatérve álláspontjának, felfogásának alapjára és egyúttal legnagyobb gyöngéjére: azt, hogy a Palinodia cím már az 1681-iki kézíraton is rajta volt, azt semmivel sem bizonyítja.

Fentiek után, úgy hiszem, felesleges hangsúlyoznom, hogy felfogásához nem csatlakozhatom, vele ebben a kérdésben egyet nem érthetek.

Nem csak; hanem fejtegetése, hypothesisei, mint egy újabban megjárt téves út tilalomfája, egyenesen megerősítenek abban a tudatban, abban a meggyőződésben, hogy Gyöngyösi Palinodiája, illetőleg ennek címe más-képen nem magyarázható, sem meg nem fejthető, mint a hogy bizonyítékokra támaszkodva, az Urania 1901. évfolyamában megfejteni megkísérleltem.

Vagyis: meggyőződéssel vallom ma is, hogy a palinodia szó Gyöngyösi költeményének az élén »megismételt ének«-et, »énekismétlést« jelent; hogy Gyöngyösi 1695-ben azért adta ezt a címet 14 évvel előbb írt költeményének, mert hasonló, sőt vígasztalanabb helyzetben levén az ország, mint volt 1681-ben, nagyon is érezte a versnek actualitását s megismételte, meg akarta benne ismétetni a még mindég hatalmas (sőt időközben még befolyásosabbá lett) szárnyas griffhez intézett esdekléseket. Ez bírta rá a kinyomatásra is.

Minden történeti adat, minden külső és belső bizonyíték e mellett a felfogás mellett szól: ellene egy sem. Hogyan és miképen, nem ismétlem itt el, mert többször említett helyen a kérdés csekélyebb fontosságához mérten talán túlságba is vitt részletességgel és bőbeszédűséggel már egyszer elmondtam mindent, a mit elmondani a dolog megvilágításához szükségesnek véltem.

Egy adatot azonban, melyre épen Dézsi Lajos hívta fel a figyelmet, nem mulaszthatom el, hogy pótlásul még ide ne iktassak.

Egy a XVII. század végéről, tehát épen a Gyöngyösi korszakából származó siralmas hazafiúi énekben (*Protestánsok üldöztetéséről*) a következő pár strófát olvassuk:

»Oh ti fejünk felett forgó magas egek,
Sűrű bánatinkat nevelő fellegek,
Földi és mennyei sokszámú seregek —
Én velem sirásra nossza, siessetek.

Nossza, kiki velem induljon sirásra;
Ugyanis ki készül akkor vigasságra,
A seregek Ura mikor hiv bánatra,
S minden fejet juttat gyászos koporsóra.

Ki mondana akkor ékes melodiát,
Midőn menny és a föld fü palinodiát?!
Nem készít Thália tréfás komédiát,
Midőn Melpomené formál tragédiát.*

Ime, midőn egy egykorú népies és valószínűleg nagyon elterjedt vers¹ *palinodiának* nevezi a kor keserveiből fakadó, sokszor megújuló panaszos és siralmas énekeket, midőn ugyancsak e vers szerint az időtájt a »menny és föld« összes lakói egyebet se csináltak: csak az egy Gyöngyösinek ne lett volna szabad palinodia címen megújítani, az ország szájába adni keserű panaszait, esdekléseit, csak ő ne »fúhatott« volna honfíui bánatában »palinodiát«?!

Sőt annál inkább kapóra jött neki ez a címkezés, mert mint az idézett versből kitetszik, az abszolutizmusnak abban a gyászos korában, midőn a panasz, a siralom vagy meg-megújult, vagy éppen állandó volt a magyar nép, a szorongatott, az ezerféle politikai csapástól sújtott magyar ember ajakán, a köztudat nem csupán egyszerű »megismételt éneket«, hanem egyúttal »siralmas éneket«, afféle jeremiádot értett a palinodia szó alatt. Éppen olyat, a milyen a Gyöngyösi allegóriája. Erre vallanak utóbbi címének későbbi elváltozásai is, mint »Palinodia Hungariae«, »Palinodia tristis Hungariae« stb.

Ha még mindég van valaki, a ki a Palinodia-kérdést ezek után is eldöntetlen problémának, rejtélyekkel tele tengeri kígyónak tartja: én nem tartom annak s éppen azért nem is kívánok még egyszer sem ciceronéja, sem impresszáriója lenni.

SZEREMLEY BARNA.

* * *

Jó öreg Gyöngyösi ha tudta volna, mennyi tinta- és papirfecsérlésre ad okot a »Palinodia« elnevezéssel, bizonyára gondolkodóba esett volna s más címet adott volna művének. Mi a hypothesisek sokaságától megijedve, mellékesen tettünk erre néhány megjegyzést egy értekezésünkben. Szeremleyről is megemlékeztünk, nem mintha »pellengérré akartuk volna állítani«, hanem mivel ő foglalkozik legbővebben (»bőbeszédűségét« maga elismeri) több mint 16 hasábon ez elnevezéssel. Hogy megjegyzésünket nem hagyja szó nélkül, arra el voltunk készülve, először mert láttuk, hogy szerelmes a maga hypothesisébe, másodszer mert már abban az értekezésében megírta, hogy boldogult Rupp barátunk felhívta őt, hogy »ha az új nézet valamikor kifogás alá esnék s kritikát provokálna, legyen védőügyvéde«. Ime itt a prokátor védőbeszéde, telve sok mindennel, még a napi politika kérdései, »a 48-as párt publicistája« Bánffy és az »Új párt« sem maradván ki belőle; szó esik benne a »mac-ádám«-ról, sőt egy jegyzetében »sárral« is dobálózik. Nem követjük őt erre a térre, csupán néhány megjegyzésre szorítkozunk. Arany társaságára ne hivatalozzék Szeremley, mert a kérdés legfontosabb részében (Palinodia = vissza-

¹ A melyet, hogy Gyöngyösi is kétségtelenül jól ismert, hangjának, tartalmának, de kivált szerkezetének a palinodiával való több meglepően egyező vonása bizonyítja. Amabban p. o. a Magyar Sion siránkozó leánya szerepel, emebben »a maga gyámoltalanságát kesergő« Nympha; egyikben a »kevély Babilon«, másikban a Sas a kegyetlen elnyomó, a kik ellen amott az Isten országának elkövetkezése, emitt a Kardos griffnek érkezése ígér és hoz enyhítő balzsamot; amabban egy »babiloni követ«-nek, emebben Mercuriusnak beszédét halljuk stb.

éneklés) épen őt czáfolja, Füleppel, Négyesivel, Ballagival voltaképp egy hajóban evezünk, mivel a palinodia második jelentését fogadjuk el mi is, csak az alkalmazásban térnek el utaink.

Szeremley szerint az én megjegyzésem azon feltevésen alapszik, hogy az 1681-iki kéziratban rajta volt a Palinodia cím s czáfolja e feltevés valószínűségét. De én ezt nem állítom (»Hátha az 1681-iki kéziratban is rajta volt a Palinodia«), ő határozottan tagadja, noha az eredeti kéziratot egyikünk sem látta; Dugonicsra hivatkozik, holott ismeretes, hogy Dugonics »az észnek szerkeztető tudományához folyamodván«, sokszor sajtószóval okoskodik, sokszor zavaros is, mint itt is: Gyöngyösi kiadása első kötetének LIII. lapjából ugyanis azt hinnők, hogy Gyöngyösi saját kéziratát használta, holott a IV. és XXXII. lap szerint csak másolatát. De miért függne megjegyzésünk igazsága *egyedül* a soha nem látott kézirattól? Nem rajta lehetett azért a Palinodia cím az első nyomtatott kiadáson? Vagy a másodikon? Akkor már nem lehetne szó újraéneklésről? Miért? Vagy Szeremley Dugonicscsal, a kit Sándor is követ, az 1695-iki löcsei kiadást tartja első kiadásnak? Feltehető-é, hogy olyan költő, a kinek műve egy évben két kiadást is ér, 1681-től 1695-ig pihentesse művét, mikor a patronus is megvolt hozzá? Nem az 1681-iki kiadás megjelenésére mutat-e pl. az 1763-iki budai kiadás címlapján is rajta levő következő kifejezés: »Gróf Eszterházy Pál Urnak . . . ajánlja Nemes Gömör Vármegyének a most itt levő Ország Gyűlésére küldetett egyik Követe Gyöngyösi István«. Ez az országgyűlés tudvalevőleg 1681-ben volt. Ebben a kiadásban az ajánlólevél is benne van. Honnan vette? Az 1695-iki elsőből (!) nem vehette, mert abban Dugonics szerint nincs, a soproni másolat kiadása sem lehet, mert azon meg nincs Palinodia cím! Nem természetesebb következtetés-é, hogy az első, mondjuk: 1681-iki kiadás lenyomata ez? Ennek valamelyik lenyomatában módosulhatott a cím is.

A kérdés másik részére azt jegyezzük meg, hogy a palinodiának csak egy »szokott« jelentése van, t. i. visszavonó ének, a többi (az énekismétlés vagy újrakérés épen úgy, mint az újraéneklés) többé-kevésbé mind szokatlan, de ismerünk több ilyen szokatlan jelentését, sőt egész énekgyűjteményt szokatlan jelentésű címmel. Hogy Gyöngyösi hogyan értelmezte a Palinodia szót, azt Szeremleynek sem sugta meg, mi legalább Gyöngyösi saját szavaira építettük magyarázatunkat.

De nem folytatjuk tovább. Szeremley az olvasó érzékét még ráadásul Küry Klára fürdőzésével, »Lili«-vel és a »Bibliás asszony« emlegetésével csiklandoztatja, e téren nem követjük, bár előbbi értekezésének e helye: »Meg vagyok róla győződve, hogy ha Arany Jánosnak annyi új adat állott volna Gyöngyösi életéből rendelkezésére, a mennyi ma nekünk stb., a Palinodiáról szóló véleményét bizonyára másképp alkotta és formulázta volna meg«, bennünket is csábított operette-idézetre, de e folyóirat tudományos niveauja visszatart az efféléktől, még ha a protestáns énekes előre salválna is érte ezzel a kijelentésével:

Ki mondana akkor ékes melodiát,
Middőn menny és a föld fű palinodiát?

DÉZSI LAJOS.

KÖNYVISMERTETÉS.

Antoine Albat: La formation du Style par l'assimilation des auteurs.
(Librairie Armand Colin, Paris, 5 rue de Mezières, 1902. 8-adrét 308 lap, ára :
3 F. 50 c.).

Albat Antal neve nem ismeretlen már a francia irodalomban. A nagyműveltségű, finom író már korábban (»Marie«, »Une fleur des Tombes«), de még inkább esztétikai műveivel (L'art d'écrire, enseigné en vingt leçons«, »L'art d'écrire« és »Le Mal d'écrire et le Roman contemporain«) jó hírnévre tett szert. Az utóbbiakban, mint már címök is mutatja, az írás művészetével foglalkozik. E téren főleg azoknak ad bölcs és elfogadható tanácsokat, kik szorgalmas olvasás és tanulás által jó stílusra akarnak szert tenni. Utolsó munkája, »La Formation du Style« című is ily téren mozog, XIII. fejezetben ama témát fejtegetve, mikép lehet kiváló művek olvasása által a kifejezés csínosságát elsajátítani. És ezt nem száraz theoriák fejtegetése által akarja elérni, hanem a sokkal helyesebb gyakorlati utat ajánlja. Munkájának célját maga a szerző igen jellemzően következőleg adja elő: »Il ne s'agit plus d'enseigner l'art d'écrire *en soi*, il s'agit d'exposer comment on peut apprendre à écrire en étudiant et en assimilant les procédés des bons écrivains, soit dans le style descriptif soit dans le style abstrait. Décomposer ces procédés, les extraire des auteurs célèbres et en montrer l'application, *tel est le but de ce livre*«. A már említett tizenhárom érdekesen és szellemesen megírt és a kiváló írókból vett számos példával illusztrált fejezetben tárgyalja szerzőnk a stílus átalakítását a költők műveinek beható tanulmányozása által. Különösen a jó stílus elsajátítására a jó művek beható olvasását ajánlja, a művek elolvasására azt jegyezve meg: »Lire, c'est étudier ligne à ligne une oeuvre littéraire«, és még hozzá fűzve: »La lecture est la plus noble des passions. Elle nourrit l'âme, comme la pain nourrit le corps.« A művek átolvasására nézve szerzőnk a következő megkülönböztetést teszi: »Il en est, qui feuilletent légère, pour se prononcer ensuite gravement Ceux-là ne comptent pas. D'autres parcourent un livre pour avoir une idée de l'ensemble, puis y reviennent le relisent, l'étudient. La methode est bonne. Néanmoins, pour n'être pas rebuté par l'obligation de cette relecture, j'aimerais mieux la lecture lente, réfléchie et totale, qui ne dispense pas, non plus

du devoir de relire. La façon de lire dépend du tempérament personnel. En tout cas il est toujours nécessaire de relire. La relecture est la pierre de touche du talent. On n'a pas envie de relire les choses médiocres.« A stílus begyakorlására szerzónk a classikusok elolvasásán kívül, még jó szövegminták utánzását, utánképzést (pastiche) és a bővítő átalakítást (amplification) is ajánlja. Az utánzásra való írókként Albalat nem csak a »grand siècle« íróit, hanem számos újabbkori íróit, mint Hugó Viktort, Tainet, Renant, George Sand-ot, About-t, stb.-it is ajánlja, de az összes francia írók között Voltaire-t állítja oda, mint utánzásra legméltóbbat, csak Zola stílusáról írt kritika egy kissé túlszigorú. A könyv legbecse-
sebb részei az abban közölt és a francia prózairodalom remekeit felölelő példák. Albalat könyve igen szellemesen van megírva és elterjedtségét már az is bizonyítja, hogy rövid négy hét alatt már három kiadást ért.

TÉRI JÓZSEF.

REPERTORIUM.

- Ábrányi Emil* költeményei. *Ism.* V. Orsz. Világ 4. sz.
Ábrányi Emil. Szigligeti Ede. *Budap. Napló* 68. sz.
Apor László. Költemények. *Ism.* Hét 11. sz.
Árkosi-Ferenczi Kálmán. Költemények. *Ism.* Vasár. Ujs. 7. sz.
Balázs Dezső. Tarján Dénes. *Ism.* (S.) Neues *Budap. Abendbl.* 52. sz.
Bárd Miklós. Bacsó Pál. *Ism.* Erdős Renée. *Jövendő.* 4. sz.
Bársony István. Rab király szabadon. *Ism.* N. E. *Jövendő* 5. sz.
Bayer József. Egy magyar Eszther-dráma. (Kivonat.) *Akad. Értes.* 103—105. l.
Beck Lajos. Új nemzedék. *Ism.* Vojtkó Pál. *Magy. Szó* 98. sz.
Benedek Elek. Szülőföldem. *Ism.* Tutsek Anna. *Uj Idők* 15. sz.
Berkovics Miklós. Báró Eötvös József és a franczia irodalom. *Magy. Szemle* 1—5. sz. Önállóan is megjelent.
Bleyer Jakab. Adalék Pelbárt irodalmi hatásához. *Philol. Közl.* 398—403. l.
Boros Alán. Zsoltárfordítás a kódexek korában. *Ism.* V—s. Századok 269—271. l.
Bosnyák Zollán. Sursum corda. Színmű 4 felv. Először adták a Nemz. Színházban febr. 26. — *Ism.* Alfa. *Bud. Hirl.* 58. sz. — Márkus László. *Alkotmány* 50. sz. — l. *Magy. Nemzet* 50. sz. — Meridiesz. *Magyarország* 50. sz. — Saul. *Magy. Szó* 50. sz. — Keszler József. *Az Ujság* 58. sz. — Timár Szaniszló. *Egyetértés* 58. sz. — Ábrányi Emil. *Bud. Napló* 58. sz. — f. zs. *M. Hirl.* 58. sz. — n. Hét 9. sz.
Botond. Gróf Széchenyi István. *Magy. Állam* 80. sz.
Bródy Mihály. Hullámok. *Ism.* *Uj Idők* 9. sz. — Hét 11. sz.
Bródy Mihály. Vajda János. *Orsz.-Világ* 11. s kv. sz.
Csergő Hugó. Versek. *Ism.* T. R. *Uj Idők* 13. sz. — Hét 11. sz.
Csumitta János. Bajza József emlékezete születésének századik évfordulójá alkalmából. *Szepesi Lapok* 6. sz.
Czóbel Minka. Opálok. *Ism.* rs. *Budap. Szemle* 117. köt. 436. l.
Dénes Tibor. Nemes Károly pályafutása. *Ism.* P. *Uj Idők* 16. sz. — Viola
Ethel. P. Lloyd 102. regg. sz.
Dutka Ákos. Vallomások könyve. *Ism.* T. R. *Uj Idők* 18. sz.
Bárány Eötvös József összes munkái. 1—20. köt. *Ism.* d. *Budap. Szemle* 119. köt. 133—139. l.
Ferenczy Ferencz. Flirt. Vigj. 3 felv. Először adták a Nemz. Színházban febr. 5. — *Ism.* Tábori Róbert. *Pesti Napló* 37. sz. — Meridiesz. *Magyarország* 32. sz. — Keszler Ferencz. *Az Ujság* 37. sz. — Timár Szaniszló. *Egyetértés* 37. sz.
Fraknoi Vilmos. II. Rákóczy Ferencz vallásos élete és munkái. *Kath. Szemle* 321—337. 421—434. l.
Gárdonyi Géza. Fűzfalevél, nyárfalevél. *Ism.* Keve. *Uj Idők* 17. sz.
Gyököcssy Endre. Petőfi Zoltán Szarvason. *Uj Idők* 16. sz.

Hegedűs Gyula és Géczy István. Az apostol. Színmű 4 felv. Először adták a Népszínházban febr. 26. — *Ism. (bk.) Bud. Hirl.* 58. sz. — (e. b.) *Magy. Nemzet* 50. sz. — (p. s.) *Magy. Szó* 50. sz. — (sz. e.) *Az Ujság* 58. sz. — *Kürthy Emil. Egyetértés* 58. sz.

Heltai Jenő. A száműzöttek. *Ism. Tábori Róbert. Uj Idők* 15. sz. — j. d. *Magy. Hirl.* 121. sz.

Herczeg Ferencz. Bizánc. Színmű 3 felv. Először adták a Nemzeti Színházban ápr. 22. — *Ism. Tábori Róbert. Pesti Napló* 113. sz. — *Meridiesz. Magyarország* 97. sz. — *Timár Szaniszló. Egyetértés* 113. sz. — *Szilágyi Géza. Az Ujság* 113. sz. — *Alfa. Budap. Hirl.* 113. sz. — *Saul. Magy. Szó* 97. sz. — *Ábrányi Emil. Budap. Napló* 113. sz. — *Rothhauser M. P. Lloyd* 98. sz.

Jankovics Marczell. Költemények. *Ism. Hét* 11. sz.

Jókai. A. S. Jókai közléről. Magy. Nemzet 111. sz.

Beksics Gusztáv. Jókai Mór. Magy. Nemzet 111. sz.

Beöthy Zsolt. Jókai Mórról. Budap. Napló 127. sz.

Bodnár Zsigmond. Jókai idealizmusa. Egyetértés 128. sz.

Bolond. Sajó első novellája. Magy. Állam 106. sz.

Bródy Sándor. Jókai. Jövendő 19. sz.

Dóczi, Ludwig. Am Katakalk. N. Pest. Journ. 128. sz.

Eötvös Károly. Jókairól. Aradi Közl. 107. sz. — *Francziák Jókairól. Magy. Hirl.* 130. sz.

Gajári Ödön. Jókai Mór. Az Ujság 126. sz.

Goda Géza. Az új földesúr. Budap. Napló 127. sz. — *Hogy jött létre a nemzeti díszkiadás. Tolnai világlap* 20. sz.

Ignotus. Jókai halálára. Magy. Hirl. 126. sz.

K. Jókai Budap. Napló 127. sz. (Vezérczikk.)

Károlyi Gyula. Jókai főalakjai. Alkotmány 110. sz.

Keve. A szárnybontás. Jókai és Petőfi. Uj Idők 19. sz.

Klein Mór dr. Jókai Mór. Torontál 105. sz.

Kontúr Béla. Jókai és a prágai szép asszony. Magy. Állam 107. sz.

Kozma Andor. A nagy mesemondó. Az Ujság 126. sz.

Lázár Béla dr. Jókai képzelete. Magy. Nemzet 110. sz. és *Aradi Közl.* 108. sz.

Mikszáth Kálmán. Jókai. Az Ujság 127. sz.

N. E. Jókairól. P. Napló 126. sz.

Prém József. Jókai. Hazánk 110. sz. melléklet.

Somló Sándor. Jókai és Frankenburg. Ország-Világ 20. sz.

Sz. J. Jókai Mór. Magy. Állam 104. sz.

Sziklay János dr. Jókai pályája. Egyetértés 127. sz.

Szomaházy István. Jókai. Pesti Hirl. 126. sz.

Tábori Róbert. Jókai élete. Uj Idők 19. sz.

Vadnai Károly. A lappangó költő. Tolnai Világlap 20. sz.

Vértess József. Jókai. Székesfeh. és vid. 55. sz.

Zöldi Márton. Jókai bűnösei. P. Napló 135. sz.

Jókai Mór önéletírása. (Irta 1893-ban.) Magy. Szó 109. sz.

Kaffka Margit versei. *Ism. dr. Mikes Lajos. Polit. Hetiszemle* 6. sz. — t. r. *Uj idők* 10. sz. — *Vasárn. Ujs.* 5. sz.

Katona Lajos. A Teleki-codex legendái. (Kivonat.) Akad. Értes. 97—102. l.

Keresztész Sándor. Miskolcz színészetének története. Ism. Naményi Lajos. Philol. Közl. 331. l.

Keszler József. Mikszáth Kálmán és »kortársai«. Az Ujság 120. sz.

Kovács Sándor. II. Rákóczy Ferencz költészetünkben. Prot. Szemle 28—37. l.

Dr. Lázár Béla. Ábrányi Emil költészete. Magy. Nemzet. 61. sz.

Móricz Zsigmond. Kisfaludy Károly szerelme. Az Ujság 40. sz.

Móricz Zsigmond. Gyulai Pál mint költő. Uránia 1. sz.

Morvay Győző. Galantai gróf Fekete János. Ism. rfr. Budap. Szemle 119. köt. 139—143. l.

N. L. Bajza Józsefről. Alkotmány 26. sz.

Novák Sándor. Szász Károly életéből. Magy. Szó 88. sz.

- p. gy.* Liliomfi. Magy. Nemzet 58. sz.
Palágyi Menyhért. Tolnai Lajos. Magyar Szó 64. sz.
Palágyi Menyhért. Madách lírai költészete. Magy. Szó 81. sz.
Pap Ferencz. Petőfi Szalk-Szent-Mártonban. Ism. Major Károly. Philol. Közl. 343. l.
Pásztor Árpád. Versek. (1902—1903.) Ism. Sz. z. Jövendő 11. sz. — Vasár. Ujs. 12. sz.
Pékár Gyula. Mátyás és Beatrix. Tört. dráma 4 felv. előjátékkal. Előszőr adták a Nemzeti Színházban márcz. 11. Ism. Alfa. Budap. Hirl. 72. sz. — Márkus László. Alkotmány 62. sz. — Ábrányi Emil. Budap. Napló 72. sz. — Timár Szaniszló. Egyetértés 72. sz. — Magy. Nemzet 62. sz. — Meridiesz. Magyarország 62. sz. — Maksziányi Dezső dr. Magy. Hirl. 72. sz.
Peterdi Andor. Szivem. Versek. Ism. e. Brassói Lapok 83. sz.
Petrovics László. Lelkem világából. Ism. Vasárn. Ujs. 8. sz.
Radvánszky Béla br. Radvánszky János mint költő. Akadémiai Értesítő 69—73. l.
Révai Sándor dr. Barlaám és Jozafát legendája a magyar irodalomban. Magy. Szemle 9. 10. sz.
Rudnyánszky Gyula új költeményei. (1894—1904.) Debreczen. Ism. sz. Máramar. Lapok 13. sz. — K—d. A színház 15. sz. — Vasárn. Ujs. 14. sz.
Ruschek Antal. Kisfaludy Á. Béla mint költő. Magy. Állam 95. sz.
Szántó Zsigmond. Irodalmunk fejlődése. Ism. Major Károly. Philol. Közl. 344. l.
Szendéné-Dárday Olga. Forgácsok. Ism. Gr. V. S. Az Ujság 38. sz.
A Szigligeti-Társaság kiadványai. Ism. l. Bud. Szemle 117. köt. 474—477. l.
Szikra. A fölfelé züllők. Ism. L. Budap. Hirl. 126. sz. — Rothhauser M. P. Llyod 96. regg. sz. — Pakots József. M. Hirl. 128. sz.
Szirtes Artur. Szerelmek. Ism. Vasárn. Ujs. 11. sz.
Tábori Róbert. Malonyay Dezső. Új idők 19. sz.
T(óth) S(ándor). Petőfi költészete. Ism. Major Károly. Philol. Közl. 342. l.
Vende Ernő. Vitéz Francisco. Budap. Hirl. 124. sz. (Ráskay Gáspár művéről.)
Vértessy Jenő. Egressy Gábor iratai a m. n. Múzeumban. Könyvszemle 46—66. l.
Voinovich Géza. Báró Eötvös József. Ism. I—s. Hét 8. sz.
R. Vozáry Gyula. Arany János néhány költeményéről. Ism. Major Károly. Philol. Közl. 421. l.
Waldapfel János. Kölcsy Parainesisének antik mintája. Philol. Közl. 425—427. l.
Werner Gyula. Anteusz. Színmű 3 felv. előszőr adták a Nemzeti Színházban ápr. 8. — Ism. Meridiesz. Magyarország 85. sz. — Keszler József. Az Ujság 99. sz. — Alfa. Bud. Hirl. 99. sz. — Jób Dániel. Magy. Hirl. 99. sz. — Ábrányi Emil. Bud. Napló 99. sz. — Timár Szaniszló. Egyetértés 99. sz.

Összeállította : HELLEBRANT ÁRPÁD.

Hibaigazítás. Az I. füzetben Császár Elemér értekezésébe több sajtóhiba csúszott be. Ezek így javítandók ki: 16. l. a jegyzet első sorában *sima* helyett olv. *rimes*; 31. l. a 24. sorban *Sannatarius* helyett olv. *Sannasarius*; 31. l. a 30. sorban *Santel* helyett olv. *Sautel*; 41. l. a 14. sorban *megunva* helyett olv. *megvonva*; 43. l. az 1. sorban *magyaroknak* helyett olv. *nagy uraknak*; 42. l. a 8. sorban *Rév* helyett olv. *Kész*.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti **Szily Kálmán** főtítkár. Tizennegyedik kötet. 1904. évfolyam.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatát (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön czikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiszemelve belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismeretéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 3 kor. Az »Akadémiai Értesítő«-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltagjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—XII. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Új folyam. XXIV. köt. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti **Hampel József**.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatok a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi czikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 kor.; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. **Pauer Imre** osztálytitkár. Tizenharmadik évfolyam.

Az »Athenaeum« a philosophia és államtudományok szakszerű művelését s tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 30—35 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 kor.

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizennegyedik évfolyam. Szerkeszti **Szilády Áron**, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsáttatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

**Mathematikai és Természettudományi
Értesítő.** XXII. kötet. A M. Tud. Akadémia III. osztályának
folyóirata. Szerkeszti **König Gyula** osztálytitkár.

A »Mathematikai és Természettudományi Értesítő« a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkákat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gondal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. XXXIV. kötet.
A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának
megbízásából szerkeszti **Szinnyei József**.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladata: a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényéinek földterítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Nyelvőr. Havi folyóirat. XXXIII. évfolyam. A Magyar
Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából
szerkeszti *Simónyi Zsigmond*.

A Nyelvőr a haladó tudmánynyal lépést tartva s a nyelvművelés terén részben megváltozott feladatokat is tűzvéni ki, megőrizte hagyományos szellemét: most is, mint kezdettől fogva, a népszerűsítés, a gyűjtés és megrostálás munkáját folytatja, hogy nyelvünk történetét és természetét mennél tisztább világításba állítsa, s hogy ezzel a nyelvművelés munkáját is megkönnyítse és irányítsa. Előfizetési ára 10 korona.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.